

Розквіті Сузір'я

Іван Боднарчук

IVAN BODNARCHUK

**BLOSSOMING ASTRAL
CONSTELLATION**

NOVEL

PRINTED BY TRIDENT PRESS LTD.

TORONTO

1987

WINNIPEG

IВАН БОДНАРЧУК

РОЗКВІТЛІ СУЗІР'Я

П О В І С Т Ъ

ВИДАВНИЦТВО „ТРИЗУБ”

ТОРОНТО

1987

ВІННІПЕГ

Обкладинка

Маля: (буде подано пізніше)

Іван Боднарчук

У ПОШУКАХ ДОРІГ ...

*Трудівникам на народній ниві
заокеанського світу, присвягую!*

Автор

Залізнична станція вже поринула була в зелені хвили переліска, коли авто з приїжджими скитальцями скрутило на польову доріжку, знявши хмару кучерявої кіптяви. За кермом сиділа щупленька жіночка у червоному капелюшку, поруч-нії русавий юнак з валізочкою на колінах, а на задньому сидженні його батьки.

— Вибачте, що ми зразу не представилися вам, — сказав батько. — Я називаюся Степан, а це моя жінка Параня, і наш син Антін.

— Мене звуть Соня, — сказала жіночка-водій. — Імена ваші я знаю, бо я ж працювала над вашим афідавітом, пане Бондар. А тут, як тільки глянула на вас, зразу догадалась, хто ви. Ви дуже подібні на свого брата небіжчика Петра, що робив тут старання стягнути вас у Канаду. Але, дивіться, яка доля! Скільки він на клопотався і не дожив до того, щоб побачитися з вами.

— Як це сталося? Мабуть досить несподівано? — запитав Степан.

— Чому думаете, що несподівано? Він же набідувався, бідачисько, мав параліч: викрутіло руки, відняло мову. Лежав прикутий недугою до ліжка. Тяжко було йому, але й не легко з ним... Про труднощі свої вам не писав, мабуть, боявся, що це налякає вас і не прийдете... Він дуже нетерпеливо очікував вас. Казав, “щоб ще нам побачитись”.

— Чи знаете, на якому цвинтарі він похованний? — запитала Параня.

— Чому ж бо ні? Знаю. Я ж доглядала його до самої смерті. Та й і похорон спровадила. Я працюю в “сошел іншуренс”, то уряд був зобов’язав мене зайнятися ним. Йому треба було постійного догляду. В лікарні він не хотів залишатися... Дякуйте Богові, що забрав його... Менше мук... Виходу йому не було...

— Треба буде панаходу замовити, парастас поставити, — сказала Параня.

— Та це вже ваша справа. Це йому вже нічого не поможе. Це хіба тільки так, для годиться, — сказала Соня, байдужно хитнувши головою.

— Воно то так, а пом’януть треба. Так годиться — обізвався Степан. — Той хто відходить із цього світу, лишає щось по собі і живе в серцях тих, хто знов його. Це все чим можна ще прислужитись йому.

— Та воно ніби так... — додала Соня.

— А як тепер там, на скитальщині? — запитала жінка.

— Було різно: і так і сяк, а тепер ніяк. ... Люди, хто куди роз’їжджаються, залишаються самі старі і немічні. Здані на ласку німців. А німець, звісно, ніколи приятелем нам не був. Хоч Гітлер і програв війну, а німець “іберменшом”, у відношенні до нашого брата так і залишився, — говорив Степан.

— Ні, ні, не кажіть, так, тату. Після смерти Гітлера Німеччина відітхнула. Тепер зовсім іншим духом там повіяло. Молодь інша і, мабуть, ніколи вже не допустить, до того, що було, — заперечив Антін.

— А як же, після кожної війни світ виліковується із своїх недуг, — вів далі батько.

— А як тут? — запитала Параня.

— А тут, як вам сказати? Звичайно — це, як кажуть “фрі кантрі”. Тут, хто годен, той не голоден. Залежить, хто за чим шукає: хто за маєтками, хто за кап’єрою, за славою... Кожному дорога відкрита. Тут аби гроші, а за гроші і маму купиш...

— Тільки не рідну, — додала Параня.

— Така велика ціна грошам! А як інші вартості?

Чи теж на ціну зеленого доляра?

— запитав Антін.

— Не знаю, про які вартості питаете. Золото високо ціниться в нас...

— Ні, не про золото мені йдеться, маю на увазі духові вартості. — пояснив Антін.

— Ну, це вже кожного особиста справа. Я в це не входжу. Почуття, співчуття на фунти не важать. Хто як заслужить, так і має...

Гуторили, жартували, зітхали, а авто підкидало, тряслось, з ревом вихоплювалось на горбки, немов сердилось, що не може ці горбки з долинами зрівняти. Підбивалося вище сонце, хвилювали сірі стернища, заносили запахом свіжого хліба.

— Ой, з-за гори кам'яної голуби літають... Затягла Соня, немов про себе. Натрясло вами життя на тій скітальщині, трясе ще й тут. Що не витрясло з вас там, витрясемо вже тут... Але це вже недалеко. Ще один горб і видолинка...

От, бачите, як воно. Як і в нашему житті — то на горб, то з горба, а потім ще один горбок та й будете вже дома, — потішила Соня.

— Ой, та де там воно наше “дома”. Далеко наше “дома”, — обізвалася Параня.

— В людини є тільки одне “дома”, там де вона родилася і зросла.

— Ви не захотіли повернутися додому?

— Не захотіли? А де ж є така людина, що не бажала б вертатися до свого дому?

— Замулило десь там наш дім. Уже і сліду до нього не знайти нам, — сказала Параня.

— В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля! — додав Антін.

— Нещасна наша Україна між Сходом і Заходом. Не одне лихо перекотилось по ній, — сказав Степан.

— Лихо те й за морем нас діткнуло, — сказала Соня.

Вітрець зідхав запахом полину, усміхались сріблясті стернища, з-за огорож підносилася голови худоба. Біліли

стоги соломи, пишалась багатим урожаєм земля. Аж раптом ворітця, стріха, ясени на межі, немов сторожі — господарство дядька Петра, немов на дорозі валялось: опущене, смутне.

— Ось ми вже вдома. Це і є вимріяна ваша Канада, — промовила жіночка-водій, зупинивши машину біля похилих воріт. На вершку воріт хтось почепив букет тепер вже зів'ялих квітів. Букет засущених квітів нагадував тут відцвіле чиєсь життя.

Приїжджі ще сиділи, немов вагались-висідати їм, чи їхати ще далі.

Похила хатина за огорожею, вся потонула в буйних бур'янах. Стріха покрита очеретом, нагадувала залишене вороняче гніздо. На самому вершечку стріхи сонце розіп'яло свою рожеву фартушину. Хатина, немов засоромлена вдовиця, дивилася віконцями в землю. Тут серед цих піль вона була мовчазна — загублена.

— Ви, не вагайтесь. Маєте огорожу, стріху. Ось вам ключ до хати, відмикайте, заходьте і почувайтесь, як у дома. Дядько з труни не встане, з хати вас не вижене. Не дивуйтесь, що все в такому сумному стані. Небіжчик, ваш дядько, ціле життя мріяв стягнути сюди свою жінку й дитину. Ціле життя він тяжко працював, бідував. Який не людський закон, що не дозволив жінці приїхати до свого чоловіка. Подумати лише. Вона там бідувала, а він тут. Дивні це тамтешні за кони та й люди, що там живуть. Розлучили їх літа, роз'єднало море, а вони все ще не перестають жити одне одним. Такі то наші люди. Тут епідемія розводів. Поживуть люди рік — два і розходяться. Лишають діток. А ці — наші крайові, Господи мій, дивлюсь — згорблені, криві, підтримують одне одного під руку, і не розлучаються до самого гробу. Що за сила тримає їх у купі? Мені тяжко це зрозуміти. Я старого краю не бачила, народилась уже тут.

Але я бачила, як мої батьки жили. Вони, немов одна душа, одне тіло. І що ви скажете на це? Ну, але... Мені жаль, що я не така. Тут діти іншими народжуються. Мабуть там інший клімат...

— Чи далеко звідси до міста? — перебив Антін.
О, буде яких п'ять миль.

— Чому ця хатина так далеко віддалена від тих господарств, повз які ми вже проїхали? — Затурбовано запитав Антін.

— Така вже, мабуть, її доля. Це все, що я можу сказати, — відповіла жінка — водій. — Ми звикли, що в нас село, неначе писанка, як писав Шевченко, — сказала Параня.

Перший виліз із авта батько. Він почав зносити клунки, та так енергійно й бадьоро, немов повернувся до рідної хати. За ним мати і син. Зносили клунки під хату. Жінка, що привезла їх, даючи ключ Антонові, пошепки сказала: “А ти, синку, не засиджуйся тут довго, бо змарнуєшся. Тобі треба йти до міста й пробивати собі дорогу в життя. Ти ще молодий й бачу, що вчився... Нам тут таких треба”.

— Поживем, побачимо, — сказав Антін.

Антін і його батьки, познімавши свої унрівські достатки, підійшли до дверей. Батько встромив ключ, повернув його в замку, але двері не відчинялися. Вони немов приросли — заклялись нікого не впустити в хату.

— Що тут робити? Чим виважити двері? — заглянули у віконце хатини. Сонце розвісило своє золоте дзеркальце під святыми образами. З-за рогу хати з бур'яну вийшло котеня і муркочучи, стало терпіться об Паранині ноги. Параня взяла його на руки, тулила до грудей, приговорюючи:

— Біднесеньке мое сирітство. Зараз зайдемо в хату, я тебе погодую. — Котеня пестилось, лизало її руки. Антін з батьком, пройшли межею, обійшли наоколо обійстя. В кінці городу у видолинці була копаночка. В копанці плавали чиєсь каченята. Батько і син розглянули все навколо, обійстя обізвалось до них тонесеньким голосом життя, від якого їм стало якось відрадніше. Поплювавши в долоні, вони рішуче підійшли до дверей, вперлисіь плечима і виважили їх із завісів. Зайшли в сіни. В сінях не було стелі — тільки очертяна стріха. Хатні двері стояли навстіж. Батько, пе-

реступивши поріг, проспівав тропар, як при посвяченні хати. Сонце з-під образів сповзло на залізне ліжко, на якому лежав перегнилий матрац. Хата була якась ніби не рада гостям, мутна і розгнівана. В кутах, сірими фіранками, звисало павутиння. У хаті заносило кислою капустою. Знайшли якусь мітлу, стали вимітати сміття. Мати знайшла ганчірку і хотіла стерти із столика порох, але він перекинув ніжками. Повносили клунки. Спробували вмікачі — світла не було. Хоч на довгому дроті зі стелі звисала обкапана мухами жарівочка, вона не світилася. Пробували кран. Вода побігла, але якась іржава. Кран хріпло хропів на всю хату. Батьки видивились на себе.

Антін з страхом дивився на маму, боявся, що вона не віддергить і заплаче. Цього ж боявся і батько. А мама стала розважати їх обидвох.

Ет, добре, що ми вже під стріхою. Дах над головою, розминемося з бідою. Добре, що є грубка, — обняла її холодну, і кивнула на Антона. — Знайди, Антоне, сірники, назбираємо хмизу, запалимо в губці. Хатинка посвіжішає і буде веселіша. Спішім, поки сонце, бо світла не буде...

Усі були пригноблені, але назовні ніхто цього не показував, навпаки, вони маскували це розмовами, жартами, спогадами. Адже пережили вони набагато тяжкі часи, а тут же, кажуть, як подбаеш, то так і матимеш.

Першу ніч перебула родина Бондарів на своїх клунках. Гуторили, пригадували важкі часи, робили пляні, потішали одне одного, а вранці взялися за працю. Мати прибирала хату, виносила все, переперала в копанці, вивішувала на шнурку сушитися. Провітрювала все, мила запліснявілі стіни й стелю. Батько знайшов рискаль, перекопував зарослу бур'янами грядку. Вони по закасували рукава і працювали, підспівуючи. Тільки Антін не знат, за що йому взятися.

— Сину, чого повісив носа? А ну, голову вище! Ми ж як у себе вдома. Не вічно ж годуватимеме нас УНРА. Глянь, який простір — це все наше. Ми вільні, свободні. Ніхто нас тут не буде переслідувати, і ні в кого не

будемо просити шматок хліба. У нас буде свій хліб, — сказав батько. А мати:

— Не знаєш ти, сину, що значить на старості літ утратити ґрунт під ногами. Я тут, немов у дома, в Україні — сама собі господиня. Дивись, ген, аж по ту загорожу — все наше. Як тут не радіти. Правда, не на рідній ми землі, але земля всюди є земля, і немає кращого почування, ніж кидати зерно в землю, в надії, що воно тобі вродить. Кидаєш одну зернину, а з неї виросте колосок. А колосок до колоска — буде зерно, буде й хліб....

Батьки працюючи, не відчували втоми. Антонові здавалось, що з кожним днем батьки молодшають. Аж дивно було, звідки бралась у них така сила й охота. Антін не хотів відставати від них, але фізична праця, якої він ніколи у житті не робив — мучила його. Руки пухли, на долонях понатиралися пухирі. Він ховався з ними, щоб батьки не бачили. Батько помітивши в Антона закровавлені долоні, завинуті в ганчірки, сварився:

— Ти кидаєшся на роботу, ніби зі злости, хочеш її позбуртися, але так не слід працювати. Роботу любити. Полюбиш ти її, полюбить і вона тебе. Долоні мусять затверднути. Ти глянь на мої — тверді, як підошва. Іх нішо не бере. Але треба знати міру і вагу праці.

— Лиши, сину, поклади рискаль! Не бери його в руки, аж доки рани не погояться, — сказала мати.

Антонові було досадно: батьки працюють, а він вештається між ними непотрібом. Деся підніме якийсь камінчик, штурне ним на межу й тільки.

Одної ночі Антін чув, як батьки журилися за нього. Найбільше переживала мати. Вона співчувала синові. Його зажурені очі проймали її серце важким болем.

— Ти тільки уяви собі, — говорила вона батькові, — який він бідний. Цього він нам не скаже, але я бачу по його настрою. Ти знаєш його. Він непосидюча натура, бурхлива, творча душа. У найтяжчих хвилинах юного життя горів, спалахував, організував, диригував, виступав на театральних сценах, вів за собою дітей і молодь — усюди він був душою. А ми още заїхали в

цей закуток, де тобі ні газети, ні книжки, ні телефону, ні радіо, ані свого середовища. Сидить він, мов зашитий у мішку, без жодного. — сказала журливо, хитнувши головою.

— Правду кажеш, жінко. І я це бачу та не згадую. Не хочу його розжалоблювати. Ну щож, ми знаходимо вдоволення в праці, любимо спокій, а він ...

— Я, миючи стелю, за сволоком знайшла лист. Який він колись ще школярем писав для неписьменної дядини до дядька. Дядько зберігав ці листи, всі шпари в хаті ними затикав. Послухай бо лишень, що це за лист. Вже змалку проявлявся в нього хист. Я пізнала його почерк. Йому ще не показувала, але послухай!

“Ой мужу, мій мужку! Не знаєш ти, як за тобою тужу. За стіл сідаю, папір розкладаю, дитину колишу, дрібний листок пишу. Не пером, ні атраментом, а чистою слізою — діямантом. Хатину закінчила, дитину вповила. Росте синок, а де його тато? У вікна наші заглядає цвінтар, свіжі гроби і малювані хрести. Щодня когось виносять, люди за небіжчиками голосять, а я за тобою живим. Залишилась я ні дівкою, ні вдовою, з важким сумом і журбою. Не досить моєї журби і плачу в хаті, ще й вітер свіжим піском у шибку мете, із свіжих гробів кидає. Прийди до нас, хоч у сні прийди, щоб почути за вікном мову твою — твої пісні. Нічого нам не посилай, тільки гадку про нас май, не забуйай!...”

Чуєш, як він писав? Наслухавшись дядиних голосінь, він немов поезію складав. А дядько цими листами жив. Складав їх під сволоком.

— Ну, що ж тут порадиш? Покищо, жінко, хай він звикає. А з часом і йому тут щось відкриється. Та не вічно будуть у нас самі нестачі, буде колись і радіо, і авто, телевізор... Та й товариство знайде собі Антін.

— Йому пора вже й про себе подумати, 24 мінудо, — сказала мати.

Турбувались батьки Антоном, а він співчував батькам. Нарешті якось при обіді він насмілився заговорити.

— Ви пробачте мені за відвертість. Але я надумався покинути вас.

Батьки подивилися одне на одного, поцілені цим в серце.

— Тобто, як покинути? — запитав батько?

— Та не в тому розумінні, щоб, борони Боже, вирікатись вас. Ні. Але, як бачу, мені нема чого тут робити. Ви даете собі раду без мене, а я піду. Буду самотужки пробиватись у життя. Буду пробувати попасті на студії, — сказав Антін, і піdnісши голову, глянув допитливо на батька, матір.

— Як ти собі це уявляєш, хлопче? Студії коштують великі гроші, — сказав батько, не зводячи очей з Антона.

— Знаю, що коштують. Але гроші самі до нас не прийдуть. Шукатиму праці: вдень буду вчитись, а вечорами працювати, або навпаки...

— Це легко сказати, але ... — захитав журливо головою батько.

— Ми тебе, синку, не стримуємо. В тебе вже свої літа, — додала мати.

— Тільки, як тобі допомогти в цьому?

— Цим не клопочіться. Ви колись не турбувались, коли я пішов від вас малолітнім, мав усього вісімнадцять років, а тепер...

— Так, але то, сину, було на рідних землях, між своїми людьми, а це — чужина.

— Та й тут є свої люди, свої громади, тільки треба їх знайти й проявити себе. Я ніколи в житті не стояв остронь громадського життя, знаєте мене. Мої ровесники закохувались, женились, а я свою любов розсівав у праці з молоддю, утішався їхнім щастям.

Батьки журливо обмінялись поглядами, а в матері в очах блиснули слізози.

Пройшло ще кілька тижнів. Почалися дощі. Злив ні, рясні, шмагали бурею у віконця, вітри шарпали, збурювали стріху. Батько з Антоном видряпувались на дах, латали діри, накривали їх брезентом, придавлювали камінням, кипцками. Вітер зривав їм шапки з голів. Мати розставляла по хаті риночки, пательні, підставля-

ла різний посуд. Зі стелі скапувала вода, дзвонили бляшанки, наповнювався посуд. Ніяково було Антонові в сльотливі дні покидати батьків. Думав, відхочеться їм цього господарства. Але ні. Ані зливні дощі, ані докучливі комарі не відштовхнули їх від господарювання, — не відбрали надії на кращі часи. Господарства вони не покидали. Раділи кожним кущиком, погідними днями і дощами. Казали: “Гріх би було лишати незагосподарену землицю, непідчищені деревця, недоглянену птицю. Все воно потребує догляду: праці рук і людської душі...

Антін бачив цю терпеливість батьків — їхню любов і прив'язання до землі. Він розумів їх, радів, що вони знайшли спокій своїй душі, втішаючись працею на землі

Одної ночі Антін не попрощавшись з батьками, вийшов у ніч, і прямував навпротець на битий шлях, що, немов мечами обтичений світлами, біг доганяючи заграву далекого міста. З дядькової фарми, крім пригорщі мозолів, нічого не виніс. В кожної людини — своя доля, свій хрест. Десь ще у дитинстві обізвалось у нього замилування до пісні і музики, а в юності — до пера. В різних часах і умовинах доводилось йому шукати себе. Але жодне із замилування покищо нічого не обіцяло йому. Законспіровано працював з молоддю в Карпатах, переслідуваний польською поліцією, перейшов чеський кордон, а тоді попав у німецьку неволю. Щойно з капітуляцією Німеччини вдалось йому вийти з-за дротів. В скіtal'чих тaborах відшукав батьків, а згодом дістався до Канади. Праця, в якій він спеціялізувався не знаходила тут свого застосування. Брався за всяку роботу: працював у млині, ходив запилений борошном, носив тягарі, фарбував дахи і підвали, ходив замаштаний до непізнання. Тяжко запрацьований гріш посылав батькам. Собі тільки складав на дорогу, щоб пробитись, як він казав, до своїх — знайти ґрунт для здійснення своїх задушевних бажань. До того він сподівався знайти серед своїх своє перше кохання — улюблену Броніславу — Брошку, яка виїхала сюди раніше за нього. Тепер вона оживала в його спогадах, піснях, переслідувала у снах. Тож, як тільки попав

йому в руки український часопис, він відживав. По-іншому звучали гудки, заблищають кольори, заспівали в парку пташки. Свобідніше ступав по цій землі.

В одному числі часопису він вичитав оголошення: якась українська громада пошукувала нічного сторожа. зразу й зголосився. Ждав на відповідь. Не дочекавшись, одного вечора подзвонив. Відповідь була: "Ми вас не знаємо. Приїжджайте, а тоді побачимо.." Пустившись у дорогу, тут то там зупинявся на поденній роботі.

Витратився на дорогу, залишився без цента за душою. Приїхав уночі, переспав у парку на лавці, а вранці пішов шукати дороги до громади, що потребувала нічного сторожа. Це Університетське місто заохочувало Антона робити пляні, щоб якось поєднати свою працю із студіями в університеті — вдень учитись, а вночі працювати. Якщо ж цей університет ще й визнає ті іспити, що він склав у Німеччині, то й не багато залишиться студіювати, щоб осягнути науковий ступінь.

Пробиваючись самотужки у життя нової країни, Антін тяжів думками й почуваннями в минуле своєї юності, як до джерел сили й наснаги, що помагало йому верстати цей новий життєвий шлях. Продовжував свою дорогу, що започаткував її в невідому даль від рідного порогу, в нових обставинах життя.

В пошуках редакції, натрапив на громаду, що пошукувала нічного сторожа, якій вислав був своє зголосження. Тут він і зупинився.

ПІД ДВЕРИМА СВЯТИНІ

За залізною огорожею на лавочці біля церкви св Євхаристії сидів русявий юнак. Поруч нього жовта валізочка, перев'язана мотузком. На його одежі ще лежав пил далеких доріг, на обличчі — втома. Тепер тяжко було пізнати, що це Антін. Сонце вже сідало за високі вежі, зачепившись золотою полою за вершок бані, світилося у віконцях церкви золотими ліхтариками. Вулицею снували авта. Антін спершись ліктями на кіліна, дивився у книжку. Час від часу він відводив очі, дивився на вуличний рух. Стіна нагріта за день сонцем, була тепла. Антін під враженням прочитаного, сидів заслуханий в шепоті вітру і воркотання голубів на травнику. По тім підійшов до паркану. За парканом була простора заїздна площа, травники, квіти — “чудово тут”. Подумав Антін — “Що буде, те й буде, а я нікуди вже звідси не піду. До кого мені? Де, як не до своїх? Хто, як не свої допоможуть тобі? Кого й чого мені далі шукати?” — Стояв якусь мить, спершись на залізне поруччя, задивлений у вуличний рух. Потім вернувся на лавку під стіною. Нараз з-за рогу з грабельками в руках, вийшов на травник кулявий дідок. Він глянув навколо, щось прошепотів сам до себе, і став визбирувати бляшанки, папірці, з травника, по-сварюючись.

— “От і маєш! Гунцвоти! Бачить сміярку, а кидає все на травник. — Підійшов до юнака. Привітався, кивнувши головою. — А що, підпираєш, сину, стіну? — запитав.

— Підпираю стіну, а вона мене... Нагріта стіна сонцем гріє, мов піч.

— Підпирай, підпирай, небоже! Досі ми підпирали, а тепер черга на вас, молодих. — Приглянувшись близче, — А ти, може той, що зголосився тут до нашої парафії на нічного сторожа?

— По чім пізнаєте, дядьку?

— Просто бачу, що нова людина...

— А звідки ви про це зголосення знаєте?

— Звідки? На зборах згадувалось про це... Але, — глянувши на хрест в сонці, навколо якого кружлили голуби, додав: — Ми думали, що це якась старша людина, а це, як бачу...

— Молодших не приймаєте?

— Та чому ні? Але в такому віці у нас учаться, або й працюють уже за фахом...

— Це вже як кому щастить... Говорив Антін, немов із книжки, не підносячи голови.

— А ти давно із скитальщини? Ну, але вибач, бо ось ці гунцовти віщаються на огорожу. Повис би ти вже на шнурку! Ану, геть звідси, щоб ані сліду тут твого! Ганяв сторож за дітими, а вони перекривлялись йому... Він за ними, а вони в ноги.

Тутешні діти — це гірше дияволів. Їх би на ринці пекти... Чиста тобі дич!...

— Ти з батьками? — звернувся до Антона.

— Так, з батьками. Але вони залишилися фармувати на Заході, а я...

— Ну та розуміємо. Молодь вся хоче на Схід. Схід тепер має притягаючу силу. Колись ми то й думати не могли про Схід. А тепер — дещо інші часи настали для вас молодших. Нам сонце сходило із заходу. Ми не мали вибору. Куди нас післали, там ми і працювали. Треба було комусь і прокорчовувати ліси, прокладати дороги в непрохідні нетри.

— А ви, дядьку, давно тут?

— Чи віддавно я? Ой, давненько вже! Ще з-перед Першої війни. А як же? Можна сказати, що тоді ще й цієї церкви тут не було. Була на цьому місці звичайна собі хатина, що служила нам за церкву. Неділями ми сходились до твої хатини, без дяків і священиків з молитовниками в руках співали святу літургію... О, то були часи!... Тяжкі часи. Але вони були доброю школою для нас. Вони навчили нас грамоти, помогли нам відчути своє коріння...

— А тепер, велика ваша громада?

— О, так! Велика й багата! Що й казати! Прийшли молоді люди, професіоналісти, інженери, адвокати,

фінансисти — фахівці і вони по-своєму тут урядують. Це не те, що ми, старі кожушники. Глянь, лише яка заїздна площа! А всі ті будинки й будиночки: кредитівка, кооператива, лазня — все це нашій парафії належить. У нас — два священики, дві служби щонеділі відправляються, а як літо — громада на оселі, бо й там є своя церква, заля, площа, басейн, сад, город — є коло чого працювати. Колись ми про це і мріяти не могли. Не то що... Росте ця Канада і ми з нею. — скав, поправивши капелюха на голові. Я тут також сторожував. Ой напрацювався! Від порога до престола вислуговувався: і паламарем, і дяком, сторожем і титарем, головував і замітав, та цента ні в кого за це не брав. Тоді ніхто за свою працю в громаді грошей не брав. Все, як казали, задля ідеї. Не те, що тепер. Тепер ніхто задурно й камінчика не підійме. Роботи тут повні руки. Ну, щож, як полюбиш роботу, знайдеш їй лад, люди оцінять — громада винагородить, допоможе тобі вийти в люди. Знаю, що звати тебе Антоном. Про Антона в громаді була мова.

На площу заїжджали автомобілі. Висипались з них жінки й чоловіки. Вони прямували до дверей, над якими виднівся напис “БІНГО”. Обійтися пройнялось веселим гамором: вичувалось, що люди спішать на це “бінго”, тільки для розваги.

Чоловіки висідаючи, вітались із стрічними, поспішуючи за жінками. Між жінками плівся лаконічний смішок. Українська мова переливалась з англійською. Один із мужчин підійшов до Антона.

— А це, може, будете ви... Як то ваше прізвище? — Вийняв з кишені листа, — Антін Бондар?

— Так, це я, а ви?... з ким маю приємність говорити?

— Я — Семенчук, ми з вами вчора розмовляли телефоном. Але, як я вже сказав, ви заскоро приїхали, бо ми ще остаточно не вирішили цієї справи. Так що конкретної відповіді ще сьогодні я не можу вам дати.

Антін звісив голову. — Рішайте, будь ласка, якомога скоріше. В мене така ситуація... Я залишився без праці, без цента за душою і даху над головою...

Семенчук зніяковів, розглянувся навколо. Метнувся в двері. Незабаром вийшов.

— Ну, то посидьте тут, а ми покличемо вас, коли буде треба. Як прийде ваша черга, — пояснив. Махнувши ключиками, подався в бічні двері.

Антін приїхав автобусом уночі, потелефонував цьому Семенчукові, а він, як і це тепер: “ви заскоро приїхали. Але коли ви вже тут, то заночуйте в будь-якому готелі, перебудьте якось день, ми, бачите, працюємо, тому не зможемо з вами бачитись аж увечорі”.

Громада радилася. Сторож їй потрібний, але такий, щоб не треба було ще і його стерегти. А цей має якісь свої аспірації — студент, учитель, маляр, то де ж йому захочеться підлоги чистити та сміття виносити... Нам треба і вчителя, праця є і для маляра, але на черзі, праця для сторожа.

— Приїздять вони всякі сюди. Між ними, мабуть, немало різних шпигунів.

— Кажете, маляр. Знаємо таких малярів. Як довірити йому підмальовувати церкву? Перемалює нам ікони на подобу Сталіна, а ви моліться, немов до святих. Довірити ключі незнайомій людині... у нас же архів музеї, бібліотека...

— Ні, ні! Доки совет світитиме свічки у нашій церкві, ні я, ні моя родина порогу церкви не переступимо. — Сказала стара Юхимиха.

Нарешті обізвалась сестриця Мотря, що довго вже прохала слова.

— А в мене інша думка. Послухайте, що скажу. Не можна ж так. Не знаючи людини, зразу і засуджувати. Хай побуде між нами, а там побачимо. Може й людина ця корисною нам буде. Чи це той, що тут сидить на лавці під стіною? — запитала.

— Так, це він, — обізвався Семенчук, — але я не хочу брати його на свою відповідальність. Скличемо

збори, хай вони рішають. Біда в тому, що він сидить отут під стіною і йому нікуди подітись.

— Не турбуйтесь! Я візьму його до себе, хай звикає хлопець. А там побачимо,

— вирішила сестриця Мотря.

— Так буде найкраще, — погодився Семенчук. Молода людина, видно, що вчена. Може чимось корисним і прислужиться нашій громаді.

Проти цього тепер не висловився ніхто. Антін ждав, думав, покличутъ, пригостять і не треба буде думати про нічліг. Нараджувались довго, але його не кликали. Сонце вже сідало за розпеченні мури, коли люди почали виходити з дверей, поспішаючи кожне до свого автомобіля. До юнака не підходили. Не підійшов до нього і той молодик, що пропонував підождати. Антін все ще ждав. Настрій його відбивало спітніле чоло. Стомлене сонце простягло свої золотаві вії до вершків дерев. Леготом зідхнули дерева і трави. Уже, здавалось, розійшлися всі. Останньою з дверей вийшла у хустці зав'язаній під шию сестриця Мотря.

— То це ти зголосився працювати в нашій парafii? — запитала.

— Так, я, — сказав Антін, звівшись на ноги.

— А як тебе звуть?

— Антін.

— Скільки ж тобі років, Антоне?

— Років багато, двадцять з гаком...

— Двадцять? Декому ще буде, а декому вже ніколи не буде... Треба було б хіба в матері поспитати. Га? Ну, та це нічого. Ти, Антошку, бери свою валізочку, якщо це все, що ти тут маєш?

— Так, це все.

— Ну, то постій собі Антошку, тут коло цього стовпчика і почекай на мене, а я зараз тут буду. Десять там біля “гросарні” я запаркувала своє авто. Поїдеш зі мною, синку.

Антін стояв з валізочкою біля стовпчика, ждав на цю жіночку, що так дуже нагадувала йому його матір. Ухраїнська, здача — безмежна щирість і доброта. Як

це добре, що ця риса характеру нашого народу передається з покоління в покоління, не губиться вона і на чужій землі. Тому й чужина не така чужа нам, де громадою поселиться наш народ і зберігає гарні наші традиції. — Думав Антін. І на чужині почуваєшся немов удома, коли чуєш рідну мову й відчуваєш украйнську душу.

Та ось і вона... Підіхала, відчинила двері.

— Сідай Антику! — жінка поклала на кермо руки, надумувалась. — Стривай, куди мені тепер? Хотілося б за одним разом більше всього охопити: і до фризіерки здалося б, на пошту, і до шпиталю, збиралася відвідати хвору знайому. Але нехай, зрезигнуємо сьогодні з цих плянів, швидше будемо вдома. — Натиснула на газ — рушили.

Це був час, коли люди поверталися з праці, авта метушились, немов напохані миші, сонце перескачувало з огорож на дахи, з шибки на шибку, сліпило очі. Заносило запахом свіжого асфальту. Якось випутилися із тих крутих вуличок, виїхали на бічну вулицю в алею білих беріз, і тут жінка, не відводячи очей з дороги, заговорила. — То таке, Антошку, щоб ніхто не залишався старою самітньою вдовою. Небіжчик відійшов несподівано. Залишив мені майно: землю, хати, та не сказав, що мені з усім цим робити. Адоптувала я собі якесь дівча. А тут вже так: як адоптувати, то немовлям, щоб прищепилось, як до мами, а доросле — не нагнеш уже. Доки була менша, то ще сяк-так. Бувало посидимо, поговоримо, поспіваємо й поплачемо... А тепер, щось стрелило дівці в голову, іти до університету. Змінилась до непізнання. Зануриться в ту книжку, говориш — не чує. Сидить, як тіло без душі. А очунає — закрутиться на одній нозі і думкою не схопиш. Кажу, навіщо тобі здався той університет? Хіба мало тобі цього, що маємо? Чужому не залишу, та й зі собою не заберу... Гарно справуйся, а трапиться тобі господарний хлопчина, щоб лише знав господарський лад, то й заживете, не знатимеш біди. Га? Що ти на це скажеш, Антошку?

— Що я можу сказати? — Знізав плечима Антін.
— В такому віці вже тяжко дораджувати. В людини, що поступає в університет, є вже своє, як тут кажуть, "габі". Людина вчиться не тільки задля шматка хліба... Тут уже промовляє внутрішнє покликання. Та ѹ що свідоміша людина, то повноцінніша, і краще їй живеться. Має більше вдоволення з життя, може більше принести користі для людства...

— А яка користь мені з цього? Опіриться як та пташка й змахне крильцями, а ти сиди й дожидай смерти. Прийняла ж я її на те, щоб мати коло кого віку доживати. А вона підростаючи, віддається від мене. Немає їй уже цікавости говорити зі мною... Що ти на це скажеш?

— Цим не клопочіться, пані-матко. Я вірю, що чим свідоміша людина, чим більше знає, чим ученіша тим краща і характером — приємніше з нею жити. Дайте їй нагоду розглянутись, відчути свої обов'язки. Свідомість ніколи людину не підведе. Як каже наша пословиця — "Наука в ліс не заведе"...

— Бог би з тебе говорив, синку, а то боюсь, бо схопить якийсь скочмен і пропаде. Але, вибач мені, я таки тут зупинюся, щоб відвідати хвору в шпиталі. Я тут запаркую, а ти можеш іти зі мною, або почекай, я довго не буду.

Зупинилася на заїздній площині, дісталася із заднього сидження вазончик, і пішла. Антін вийшов з авта, сів на лавочці біля квітника. "Скільки вона мені наговорила, поділилась зі мною своїми проблемами, а про мою справу, ані словом. Хоча б згадала, що говорили, яке рішення винесли, де мені залишилось? Ну, нічого. Перш за все, щоб мені хоч трохи перекусити і дістатися до подушки, а там, побачимо. Добре, що я вже у своїх людей. Ні кому я кривди не зроблю, ніхто й мені..."

Авта під'їджали, люди висідали, прямували до входових дверей: одні заходили, другі виходили: затурбовані, з важкими зітханнями, а то й плачем. Сонце стягало з вершків будівлі мережу своєї тканини, звиваючи її, закочувалось за вершки дерев.

— От я вже й полагодила і зараз ми будемо вдома, Антошку, — сказала жінка.

— Так, це ви зараз будете вже вдома, деж буде мое “дома”? Скажіть хоч, що там врадили в моїй справі. Чи брали до уваги мое зголосення?

— О, якось то ми говорили й ні до чого не договорились. Сказали, що треба буде скликати ширші збори. То таке, Антошку: поживемо, пізнаєш ти нас, а ми тебе й тоді видно буде, що і як? А покищо ніхто мітли з рук не вирве. А люди не татари. Побачать твою роботу, пізнають тебе, то й оцінять.

Воно й так зараз, в нас немає нікого на цій роботі. От так якось покищо, старі люди чергуються біля неї... Коби лише Бог тримав нас при здоров'ї та милував нашу працю... А, а оце ми вже вдома, — сказала заїхавши автом на подвір'я. Мотор вилучила, руки тримала ще на кермі. У вікні відхилилась фіранка і з-за фіранки показалося обличчя.

— О, моя Галина вдома. — Вийшли з авта. Показала Антонові обійстя, повела в городець. — Дивись! Усе це праця рук моого небіжчика. Він то все пересаджував, перещеплював, немов той хірург живих істот... А тепер усе росте, цвіте і своїми устами говорить за небіжчика.

А де ти там, Галю! Веду тобі гостя! — підійшовши до дверей, гукнула господиня. Двері відчинилися, у них стояла білява дівчина, з косами по пояс, у довгому халаті, підперезана крайкою. Якась немов засоромлена, чи зворушена.

ГОСТИНА В ГАЛИНИ

— Знайомтесь! Це наша Галина, а це гість з України, Антін, — сказала господиня. Галина зніяковіла, якось незручно було на порозі вітатись.

— О, панно Галино! А з якої області будете? Скажіть будь ласка! — запитав Антін, потискаючи руку дівчині.

— З якої області? З Манітобської — посміхнувшись, відповіла Галина.

О, а я думав... — зам'явся Антін.

— Що ви думали, що з Полтавської? — лаконічно посміхнулась.

— Ну, бо кажуть “наша Галина”, бачу — струнка мов тополя, а такі дівчата є тільки в нас, то й думав, що з України.

— На жаль, ні, не вгадали. Ростуть і тут, мов тополі, без своєї долі....

— Сідайте, хай в нас старости сідають, — сказала господиня. — А ти, Галинко, приготуй нам щось їсти, гість з дороги...

— А ви з міста й вечері питаете? Хіба в місті мало ресторанів?

— Ет, говори ти своєї, хіба в ресторані з'їси так, як у себе вдома?

— О, тепер вони вже все мають: розсмакували і наші страви: вареники, й борщ, і голубці...

— Що не кажи, а таки все те не на наш смак. Так приправити, як ми, вони не вміють. У цьому і ввесь секрет.

Галина одягла якусь фартушину і стала поратись біля грубки. За переділком на печі щось булькотіло, приємні запахи наповняли хату. Голоси чергувалися з усмішками — веселі і дотепні, і в хаті повеселішало. Лагідно дивилися ікони, усміхалися рушники і скатерти. При вечері сиділи, як одна родина. Пили вишняк, підносили чарки: — за ваше здоров'я, — бажав Антін! — За щасливий побут у Канаді, — сказала господиня. “За успіх у праці!” — додала Галина.

— А ви тільки що приїхали з України? — запитала Галина.

— Ну, вже рік добігає, — відповів Антін.

— Прямо з України?

— Ні, не прямо. Через два кордони, колючі дроти, німецький концтабір, а потім вже як і всі — через наше чистилище — скитальщину.

— А, тут вас називають депістами. — стиха посміхнулась Галина.

— Отже, ми, мабуть, так і залишимось депістами. Така то вже наша незавидна, скитальча доля.

— А мене цікавить оце ваше “наша і не наша” — сказала Галина. — Виходить, що коли ти не з України, то ти вже не наша. Ти не українка, а Канадійка, чи як воно? Одні кажуть канадійські українці, а інші кажуть: українські канадці...

Люди самі себе не пізнають. А хіба я винна, що я не народилася в Україні, а в Саскатуні? Деякі горді з того, що народилися в Канаді, не на Україні. А інші навпаки. Чому воно так, скажіть? По-моєму, де б людина не народилась, вона завжди буде тим, ким були її батьки, діди і прадіди: Ніколи сама собою не перестане бути, — прибираючи зі столу посуд, говорила Галина.

— Так воно й повинно бути. В нас же один корінь, — погодився Антін.

— На жаль, воно якось не зовсім так. Земля, підсоння, середовище також мають свій вплив. Важливо зберегти свою самобутність, чи як тут говорять, ідентичність, не згубитись серед інших, а це, мабуть, не легко тут...

— Ні, ні, яблуко від яблуні далеко не відкотиться, — сказала господиня.

— Самі від себе не втічено. Тепер молодь соромиться свого походження, а в наш час, коли ми приїхали, молодь наша горнулася до своїх, бо чужинці її відштовхували. А тепер знайшли спосіб приєднувати, приваблювати нашу молодь до себе. А чому? А тому, що наш народ проявив тут свою здібність і умілість... Що

Канада варта без нас? Хто, як не ми загосподарили її! га?! — сказала Мотря.

— А як ви тут улаштувались? — запитала Галина Антона.

— Галинко, Антін працюватиме нічним сторожем у нашій парафії, — перебила хлопця господиня.

— Та невже? Такий молодий та й нічним сторожем? У нас сторожі були старі, горбаті, криві ті, що вже ні на що не годились. А це такий молодий, що йому лише учиться тут, а він зразу і на сторожа? Щось такого!... Хіба громада платитиме за сторожування? Вони ж навчились послуговуватись старичками, — сказала насмішливо Галина.

— Кажуть, що в Канаді наші люди всі починали від мітли, отож і я хочу з цього почати.

— Так, але вони ні до чого іншого не були здатні, — сказала Галина.

— Вони знизу йшли вгору, а ви навпаки — згори спускаєтесь вниз, — понизила тон Галина.

— Так, але це для того, щоб тільки набрати розгону і піднятись вище... Переплітали розмову з жартами, дотепами.

— Ні, серйозно кажу: якщо я зголосився на нічного сторожа до громади, то тільки на те, щоб зжитись із своїми людьми, піznати потреби громади, наблизитись до їхніх проблем, а це теж наука. Там побачу, що і як мені робити. Я так пляную, щоб вночі працювати, а вдень студіювати.

— О, о! Два гриби в борщ, — сказала господиня.

— На двох конях не поїдеш.

— А як у вас з англійською мовою? — запитала Галина.

— В мене краще з німецькою, але і по-англійському вже дещо кумекаю.

— А що ви досі студіювали? — Якщо можна мені знати, — запитала Галина.

— В Україні я почав був педагогіку, а на скиданщині філологію і в'язав свою долю із сценою, театром, а почасті й учителював.

— О, я так зразу й відчула, що маю діло з артистом. Але сцена вас тут не прогодує. Ви повинні вступити до університету, і закінчити свою освіту...

— Ой, ради Бога! Чіпаєтесь того університету, як сліпий плоту, — втрутилась господиня. — Напхалось там різних збоченців — наркоманів. Псують нам молодь.

Університет не наш. Ми не знали університету. Для нас університетом були наші святині. Ми працювали і молились Богу, ѿ Богу нам допоміг стати на власні ноги, бути незалежними від усяких чужих впливів. Берітесь, діти, за землю. У землі сила, краса ѿ багатство, ѿ наше щастя. Земля дає нам погоду душі, земля кормить нас. Працю на землі Бог благословляє і добро нам посилає, як у тій пісні співається. Тільки полюбіть цю землю. Ні, ти не смійся, Галю, я знаю тобі це не до душі. Знаю, що ти хочеш сказати. Але колись ми волами працювали ѿ праця не мучила. А тепер машини: сядеш на трактор і милі за тобою. І сонечко над головою, приспівують вам пташки ѿ пахне хлібець. Нікого ви не кривдите, не обманюєте, ніхто ѿ вас. Ви собі самі своїми панами. Не будете в мурах мозки свої висушувати. Ми ж не вічні. Одна земля вічна. А університет висушить ваші голови, знечулить душі, будете отими манекінами, кочовиками, з місця на місце, без свого пристанівку, без своєї громади, без свого угла...

Галина з Антоном обмінялись скептичними поглядами.

— О, о! це вже говорить моя мама. Чую її голос, її зітхання. Є в цьому і трохи правди. Повсюди це чуєш — це вже наша хліборобська душа. І яким страшним змістом звучить слово “голод”, — що переживав його наш народ з любові до своєї земельки, — промовив Антін. А Галина, що тримала ввесіль час руку вгору, немов учениця на шкільній лавці, сказала:

— Все це поезія минулого. Хіба ми не бачимо, що на наших очах діється? Люди кидають фарми і йдуть в місто працювати звичайними робітниками... гряде час урбанізації і ми його не стримаємо. В усьому бере верх

технологія. Гуманітарні науки поступаються технічним наукам. Цивілізація розвивається.

— А культура падає, — додав Антін, — і до чого людство котиться? Шукаємо нових планет, а що дєється на нашій землі? Занечищується вода, повітря, а з тим і людська душа, — сказав Антін, втираючи хустинкою праве око.

— А що це ви ввесь час трете око, — встриянула Галина.

— Думаю, що це через забруднене повітря, — сказав, посміхнувшись Антін.

— Ні, я серйозно кажу, — настоювала Галина, — ідіть, сядьте тут ближче до світла, я подивлюсь вам в око, а після цього кінчатимем цікаву тему.

— Добре, але перше дозвольте подякувати за вечір. Щире спасибі вам, паніматко, що так широко, мов рідного, погостили мене у своїй хаті, — уклонившися господині Антін.

— На здоров'ячко, синку! — відповіла.

— Ми не домовлялись, але мені, мабуть, доведеться у вас і заночувати, — продовжував Антін.

— Ну, а як же? Думали, що виженемо вас з хати? Не до таких потрапили, — сказала Галина, — але ви таки сідайте тут, ближче до світла, і я подивлюся вам в око. Щоб не треба було нам за вас “іншуренс” платити... Сідайте!

— Не турбуйтесь, воно пройде! Я думаю, що це тоді, коли ми проходжувались по саду, якась мушка заletіла мені в око. Вона як залетіла, так і випливе зі слізою...

— Ет, не вигадуйте. Чого вона має докучати вам, коли можна легко її позбутися — рішуче сказала Галина.

— Сідайте тут. Так. Голову дотори! Дивіться мені прямо в очі: але не кліпайте, оком, мов риба, дивіться вгору! Вниз! В ліво! О, о! Вже бачу. В самому куточку ока чорна мушка. — Галина взяла із столу серветку і легенько ріжком вибрала мушку. — Бачите, що було у вас в оці? Яка страшна потвора? А ви

терпіли. Тепер помийте собі око і зажмуріться, хай воно трохи відпочине.

— Дякую, панно Галю! Бачу, що з вас буде добрий хірург — очний лікар.

— Не знаю, що ще з мене буде, але як не допомогти людині, коли вона терпить.

— Галинко, чоловік з дороги втомлений, не муч його. Хай помиється і йде до ліжка. Я зараз постелю йому тут, у кімнаті, — обізвалася господиня і пішла до вітальні.

— Боїться тьотя, що я вас, пане Антоне, замучу. Може, справді, помиєтесь і підете до ліжка.

— Добре, тільки я хотів би домовитись з вами, як мені завтра дістатися до громади?

— Чи вам обов'язково завтра треба бути в громаді? Підождіть, запитаю тьотю.

— А чи дозволите мені, панно Галю, ужити ваш телефон?

— Будь ласка! Телефон на етажерці. Може помогти вам?

— Ні, дякую, я дам собі раду. — сказав Антін.

Галина пішла до вітальні, а Антін у своїх записках знайшов число телефону і набрав номер.

— Галло! З ким маю приємність говорити?... Чи це пан Бжезінський?... Кажете, що не живе він там... Тоді, будь ласка, скажіть мені, чи не знаєте ви Броніславу Пйонтровську? Я недавно приїхав із скитальщини... Броніслава виїхала скоріше. Мені подали ваше число телефону, сказали, що ви будете знати, де вона живе... Не живе вона там? Але жила?... Не знаєте її теперішньої адреси, ані телефону?... Залишила деякі свої речі у вас, то може ще навідається. У мене велике прохання до вас: коли б вона навідалась до вас, пригадайте їй мое ім'я. Скажіть, що пошукує її Антін. Вона добре знає мене... Я покищо ніде ще тут не влаштувався, то ж не можу дати ні адреси, ні телефону... Але хай залишить число свого телефону у вас, а я час від часу буду телефонувати вам... Буду вам широко вдячний... Проп

шу вибачення, що турбую вас своєю справою. До побачення! Дякую!

З-за стіни доносився звук фортепіано. Антін якусь мить проходжувався по кімнаті, прислухаючись до музики, а коли зазвучали українські мельодії, він заглянув з-за дверей.

— Чи можна? — запитав.

— Заходьте, своєю грою я зможу хіба приспати вас, якщо вам не хочеться ще спати. — сказала Галина.

Антін підійшов, сперся на фортепіано, якийсь час слухав, а тоді заспівав. Галина з подивом глянула в його бік, обличчя її засніло від захоплення Антоновим співом. Скінчивши грati, вона глянула на Антона, і з почуттям сказала: — Та ви справжній артист.

— Ні, я тільки аматор, але аматор багатьох різних ділянок мистецтва. Я все і ніщо. З дитинства в мене було замилування до музики, а отісля і до пера.

— Галинко, відпусти хлопця, не муч уже його, — сказала з-за дверей тьотя. — Ти вже з нього все витягла. Чого тобі ще треба від нього? Залиши ще трохи на завтра...

— Не бійтесь, тьотю, ще й вам щось залишиться...

Господиня повела Антона до кімнати, де на нього вже чекала розстелена постіль.

— Щоб ти, Антошку, не боявся, що сплатимеш тут з двома мерцями. Тут над ліжком портрет небіжчика, моого мужа Остапа, а біля нього портрет сина Юрка. Юрко загинув на фронті. Так далеко один від одного лежать, а тут вони вдома, поруч себе, так близенько, що один одного бачить і чує. Увійду — мовчать, а як вийду з хати, здається мені, розмовляють один з одним. Та є в них і про що й говорити. Відійшли у силі віку. Не наговорились. Залишили багато незакінчених плянів, нездійснених надій і мрій. А підійди-но сюди, Антошку! Заглянь тут! — Розсунула двері шафи.

— Бачиш, скільки залишили вони тут різного одягу? Ще й з відзнаками, стяжечками і різними бляшками. Ану, пробуй, що лише тобі підійде, бери, одягай, як своє. Я й цента від тебе не візьму. Залишилось того одягу

повні шафи і куфри, за десять років не зносити його... Одягай, синку, як своє!... — Вже була біля порогу, ще оглянулась на хату, на образи, тримаючись за клямку, сказала: — Тож відпочивай, Антошку, бо ти з дороги, змучений... Проспіся, а завтра ще поговоримо. Добраніч та й доброго сну! — вийшла.

Мельодії фортепіанна з-за стіни вели Антона в роки його юнацтва.

“Наша пісня, як та рідна мати: пригорне, заколишеве, збудить і зворушить. Творилася вона у праці, у вогні — у днях радости і смутку. Боєва і рвучка, весела, жартівлива і тужлива. То буйним вітром спалахне, гірськими потоками заклекотить, молитвою біля святого престолу простелиться. Серцещепальна, облітає світ — в шир, у глиб і в зеніт. Залоскоче серце, збудить думку. Вічно вчуваються в ній слова нашого великого Шевченка: “Наша дума, наша пісня не вмре, не загине”...

Тяжкі були Антонові життєві умови, під польським пануванням, що не дозволили й гімназії закінчити. Доводилось йому самотужки працювати над собою.

“Закінчиш гімназію й будеш валятись по тюрмах, як і всі інші, або заженуть у глиб Польщі, на Мазурщину й приневолять тебе виректись самого себе” — казав батько. — Краще менше знати, ніж терпіти й переживати. “Тримайся хати, своєї землі, свого роду, віри й народу”... — говорили йому батьки.

Але Антона це не влаштувало. Бувало, лишав худобу на пастівнику й за три милі біг навпростець полями до гімназії, закрадався у коридор, під двері клясної кімнати, ставав на коліна й прикладав вухо до дірки ключа, щоб підслухати лекції. Позичав у колег книжки, конспекти; відвідував своїх учителів, помогав їм у коректі учнівських робіт, а вчителі допомагали йому лекціями в підготовці до іспиту зрілості. Навчався потай від батьків: пасучи худобу, ідучи за плугом, ночами й світанками. А потім кинувся у вир громадської праці: організував хор, драматурготок, а згодом і таємну організацію, за що й часто був переслідуваний польською поліцією. Потім знайомство з Броніславою...

Мельодії з-за стіни нагадували Антонові різні епізоди з його юного життя. Під акомпаньємент фортепіанна він поринув у глибокий сон.

Мучили його кошмарні сни: В одному вікні з'являлось үсміхнене обличчя Галини, а в другому визирали заплакані очі Броніслави... У відкритій шафі з виваленими язиками висіли повішельники... Стежка понад проваль, і вогні, вогні.

Збудив його дзвінок за стіною. Втупивши очі в стелю, струщував із себе важкий сон. Згадав, що домовився з Галиною заїхати до редакції. Збирався. Помився, одягнувся і вийшов із своєю валізочкою до кухні. Кухня пройнялась уже була запахом свіжої кави. Галина саме накривала стіл.

— Доброго ранку! — Добриден! Як спалось? — запитала Галина.

— Дякую, спалось добре, бо попередньої ночі я не спав.

— А я мала дивний сон, — сказала Галина.

— Ой, нічого вже й не кажіть, бо й мене мучили сни.

— Хто його знає, може одні й ті самі... — додала Галина.

— Буває... — сказав Антін. — Між нами була стіна, крізь яку я чув ваші віддихи....

— Ет, не філософуйте!..

— Як ваше око?

— Нічого. Що впало, те й випливло...

— Ану, сядьте тут на стільчик, хай я ще раз погляну на нього! — сказала Галина. Антін слухняно сів. Галина говорила пошепки, щепіт її уст лоскотав Антонове вухо, коси заплетені в Галини над чолом пахли м'ятою. Антін сидів на стільці з широко відкритими очима. Галина нахилившись, діткнулася, ніжно, пальцями Антонового підборіддя. В Антона защеміло серце.

— Сидіть тихо, — попрохала Галина.

— Що там бачите, Галю?

— Бачу небо.

— Чудово! Тепер сядьте на моє місце, хай й я подивлюся у ваше око.

- Покищо мені ще нічого в око не впало, й не має потреби вам туди заглядати.
- А може вже й падало та випливало із сльозою...
- О, сльози в мене глибоко. Після смерті батька я ще не плакала.
- Ніхто вам ще не надщербив серця?
- Ні... — Снідали мовчки, позираючи одне на одного. Раптом Галина розсміялась.
- Чого смієтеся, Галю?
- Кого це ви шукаєте, Антоне, якщо можна знати? — запитала Галина.
- Шукаю за загубленим моїм першим коханням,
- сказав Антін пів-жартома.
- Справді? — Галина зупинила ложку, звівши очі на Антона. — Серйозно?
- Серйозно. Я жартую серйозно.
- Де ж ви розлучилися? Коли? Як...
- О, ще перед війною. Я знаю, що вона виїхала в Канаду... Цікаво було б зустрітися. Це ж уже близько десяти років.
- О, Господи! Десять років ви носите в душі своє перше кохання? Та від того часу ви могли б уже десять кохань пережити, не одне.
- Так, але перше завжди залишається першим.
- Залежить, як у кого. Та й не завжди перше буває найкраще...
- Правда й це.
- Коли ви десять років носите її в душі — значить не загубили?..
- Та десь воно там в кутику душі відцвітає. Не самим же коханням до дівчини я живу. Є в нас чим жити. Це тільки так, сказано “десять років”...
- Ну, то поспішаймо, поки це кохання ще не втікло від вас далеко. Може й доженемо його. — Іронічно посміхнулась Галина, готуючись у дорогу.
- Буде, як у тій пісні: Запрягайте коні в шори — коні воронії, та й поїдем доганяти літа молодії — замаркував Антін пісню, сідаючи в авто.

ДОГАНЯЙМО ЛІТА МОЛОДІ

— Колись кіньми доганяли літа молодії, а тепер і машиною не доженеш, — додала Галина.

Доганяли наші діди колись і волами, а тепер розігналась земля наша наоколо своєї осі, так що й не наздогнати тих літ, — погодився Антін.

Вийшли з воріт, пірнули в зелень вулички.

— Не гнівайтесь, Антоне, але мені смішно зробилось, коли почула від вас, що ви аж десять років носите в душі своє перше кохання. Тут нікому про це не говоріть, бо висміють вас. Кохання тут трактується нарівні з морською недугою. Ступіте ногою на твердий берег, і недуги вже як і не було. Мені цікаво, що там в Україні з вас усіх робить таких мрійників — поетів? Бо й мій батько був мрійник. А тут людям-мрійникам не щастить. Так що вам, Антоне, треба буде тут переродитись. Ви мусите звикнути до цього життя. Тут люди зовсім іншої ментальності. Вони більші реалісти. Більше думають головою, ніж серцем. Не забудьте, що це час перещеплення серця.

— А мене цікавить стан душі народженої людини поза межами своєї батьківщини. От як і ви: близчча вам Україна, чи Канада? запитав Антін. — А першого моого кохання не беріть так серйозно!..

— Як вам сказати. Поки були живі батьки — близчча була мені Україна. Своє українство я завдячуємоєму батькові. Він багато оповідав мені про Україну, як я слухала цікаві українські казочки, то й ціла Україна увижала мені, немов цікава казка, яку так хотілося побачити, побувати в ній, пожити.

Помер батько і разом з тим віддалилась від мене моя Україна. Світ, у якому ми живемо багатий на різні враження, які часто зводять людину з її обраного шляху. Поживете, побачити, що й ви не встоїте, засмокче він вас і витруссить з вас усе, що винесли ви з дому. Молода людина не може жити туюю за втраченим, бо в той же самий час відстає і губиться. Мусимо йти,

як тут кажуть, з духом часу. А час не працює для нас. Старим уже все одно, вони так і присихають, як те бадилля, а молодь мусить укорінюватись, немов та рослина, що тягне соки з ґрунту, на якому її посаджено. Поживете й побачите, пане Антоне, тут зовсім інша ментальності, інший світ... Ну, але годі вже про це...

— Замовкли. Вулиці переморгувались зеленню, звивались немов заквітчані дівчата в танці.

Галина якийсь час ще мовчала, глянувши на Антона, він сидів, заплівши руки, прибитий важкою задумою.

— Погано я вас настроїла, пане Антоне, своєю розмовою.

— Нічого, добре все знати,

— Пригадую, як маленькою, вертаючись зі школи, заходила я до батька в редакцію: помогала йому складати газети. Я жила з батьком, бо мама померла, коли мені було п'ять років. Коли мені стало 12 років, помер і батько. Я залишилася сиротою. Батько був ідеаліст — жив українством, відійшов, не залишивши мені жодного маєтку. А його колеги живуть у дорогих домах, діти їхні дістали вищу освіту, а він — мій батько, спромігся на якийсь шечок і замість влаштувати там своє життя, залишив маму на горищі, аж під голим дахом, а внизу влаштував друкарню. Починав від черенків, складав якісь проклямації, відозви, афіші, купив уживаний лінотип, направляв його і вчився складати. Знайшов спільніків, таких, як і він сам, почалося з друкарні, а там стали видавати часопис. Батько редагував, палив у печі і замітав: ходив пішки у латаному одязі, пропахлому оливою, так він і відійшов на той світ, залишивши мене сиротою. Змилосердилися надімною ці люди, в яких я і сьогодні мешкаю. Мої ровесники давно покінчали університети, працюють уже за своїм фахом, а я все ще здана на чужу ласку.

— А як у вас із тьотею?

— Що ж сказати про неї? Не хочу судити, бо багато їй і почуваюся зобов'язаною, але не легко ділити-

ся з нею своїми думками: як звичайно в неї вже та-
кий вік... та й дуже вже вона примхлива. Біля неї тре-
ба ходити, немов коло малої. Не можна ні саму зали-
шити, ані зі собою взяти. Вона, як дитина, хоче, щоб
її пестили: скупай її, голову змий, заплети коси, натри
плечі, сідай з нею грати в карти й слухай її тереве-
нів — одного й того ж самого, що вона говорить не-
мов у горячці. Та якось годились ми, поки я не всту-
пила до університету, а тепер — пропаща година... Як
тільки побачить мене над книжкою поїдом єсть. Вона
не хоче розуміти, що сьогодні вже не те, що було пе-
ред п'ятдесять років тому. Що в молоді є свої погля-
ди на справи — свої пориви, стремління, свої мрії і
шляхи до них.

Дорога сичала, метаючи придорожніми стовпцями,
таблицями, деревами. Минули парк, шпиталь, заверну-
ли в маленьку вуличку і сповільнили біг.

— Тут зараз уже й наша редакція, — сказала
Галина.

Наблизкались до будинку, в якому приміщувалась
редакція. Біля редакції стояло декілька авт, стіни бу-
динку були обліплені різними оголошеннями, афішами,
рекламами. З дверей східці вели прямо в друкарню.

НА СЛІДАХ

За переділком шуміли і стукотіли машини. По цей бік провізоричної стіни були окремі переділки для працівників. Їх видно було тільки тоді, коли вони підносили голови.

— Там за стіною друкарня, а по цей бік редакція, — пояснила Галина. — Сідайте, будь ласка, тут на стілець, поки я впораюсь із своїми справами. Ось вам наш часопис, свіже число, прошу знайомтесь, — подала Антонові свіжу газету, яка ще пахла фарбою, і зникла за переділком. З-за переділка доносились жіночі голоси, веселі, жартівливі.

— О, о! Галюсю, що ми бачимо? Де ти собі такого легінія напитала? Чому не представиш його нам? Боїшся, що відіб'ємо в тебе?

— Це вже, мабуть, майбутній наш шеф, сказала друга.

Антін, поки переглянути часопис, узяв кусник паперу, щоб уклсти якслід оголошення, про розшук Броніслави Пйонтровської. Після цього розгорнув часопис, спершу переглянув його від першої до останньої сторінки, а опісля, зачитався.

Десь там за стіною у стукіт машин впліталась пісня:

Кохання, кохання — звечора до рання!

Бодай би я була, бодай би я була

Кохання не знала...

По часі з'явилася Галина, й запитала Антона, чи готове вже його оголошення. Він подав їй папірець. Прочитавши, дівчина піднесла брови: — чи це все? — Я думаю, — відповів Антін. Галина понесла оголошення друкарям. Пісня “Кохання — кохання з вечора до рання” обірвалась, а опісля продовжувалася, в передзвонах телефонів і стукоту моторів.

— Ну, як вам наш часопис? — запитала Галина, повернувшись з друкарні.

— Я з ним уже раніше знайомився, — сказав Антін, відвідячи очі з газети. — Ну, що ж? По-моєму часопис річевий, але вже дуже проста, й перестаріла в ньому мова.

— Мова така, якою тут розмовляють наші люди. Наші читачі — це прості люди. Більшість з них — це емігранти з перед Першої світової війни, а від тих часів мова, звичайно, набагато змінилась. Та й не зразу корисно буде уводити тяжку, незрозумілу нашим читачам, мову. Граматики ми вже їх не навчимо, тут ходить більше про свідомість. Мову поправлятимемо, але дуже чутливо й обережно. Хоч мова наших читачів стара, але для них вона жива. А чимало в нас таких, що мову вивчили з книжок, а нею не користуються. Англійці не знають нашої мови, не знають, чи правильно наш народ говорить, але раз народ вживає свою мову, вона в нього жива, й такий народ слід шанувати. То й нашій молоді легше дістати працю...

Галина повела Антона на горище, показала, де жили колись її батьки. Тут стіни були заставлені шафами з книжками, пачками з клішами та іншими друкарськими речами. Підлога скрипіла під кожним кроком, пахла оливою.

— А це портрети моїх батьків, — покала на велике фото під склом, що висіло над шафою з книжками. — Це вони в молодому віці. Тоді мене ще і на світі не було. Я не пам'ятаю їх такими.

Будиночок хитався, гойдався під стукіт машин. У друкарні не змовкала пісня про кохання. В одному куті кінчалась, починалася свіжа з другого кута й передавалася в усі переділки. Будиночок нагадував кораблик, що колихався на спокійних хвилях моря, відчалюючи від берегів.

- Який наклад часопису? — запитав Антін.
- Біля десяти тисяч, — сказала Галина.
- А що читачів найбільше цікавить?
- Різні читачі різними темами цікавляться. В основному найбільше зацікавлення подіями в Україні.
- Чи часопис вдержується із самих передплат?
- З самих передплат часопис ніколи не втримувався. Майже п'ятдесят відсотків бюджету приходить з пожертв. Люди наші тут дуже щирі й жертвенні.
- А яка пересічна платня робітників?

— Дуже різна, залежно від праці. Найбільше заробляють друкарі. З друкарями у нас дуже тяжко. Мало між ними знаходиться ідейних, що хочуть працювати за таку ціну, яку ми їм можемо дати. Друкарі приходять сюди, щоб тільки підучитись, а як навчаться, ідуть до англійців, які платять удвоє більше, ніж наші. Тому часто редактори бувають і друкарями.

— А хто, в більшості, ваші читачі?

— Кажу ж, переважно старі емігранти, звичайний простий народ. Тяжко пояснити те явище, що простолюдня тримається свого кореня, тоді, коли інтелігенція міняє своє пір'я. Постає питання; що робити, щоб не відриватись від свого ґрунту? Оце мені поясніть, пане Антоне! Бо молодше покоління, що кінчить університет, часто покидає нас...

— Треба більше знати свій ґрунт, більше наближатись до свого сонця.

— А де ж це сонце?

— В нас самих. Треба випромінювати його із себе.

— Поможіть нам у цьому.

— Попробуємо... Треба йти в ногу з чужим світом у своєму світі...

— Нагадую слова мого батька: “Живемо серед чужого моря. Не допустім до того, щоб на наш острівець хлинули чужі води, бо замулять нас”. Питання перед нами: вливатись, чи ізолюватися... Ми вже влились: хлопці наші по-геройському захищали Канаду; багато з них зайнляло важливі державно-творчі позиції: маємо своїх суддів, послів, професорів, науковців. Збагатились ми економічно, є в нас свої мільйонери і мільйонові установи, але...

— Але що? — Запитав Антін.

— Немає рідної душі... немає того, без чого людина перестає бути сама собою. Мова держиться тільки серед старших, не почуєте її між дітьми й молоддю. Немає рідної школи, не діють молодечі організації. Інакше воно було в моєму дитинстві: я пам'ятаю розквіт українського життя серед дітей і молоді.

Українське життя пливло своїм руслом, перервала його війна. Молодь наша пішла на війну. Багато з них загинуло на війні. Деякі залишились у чужих країнах, інші, повернувшись з медалями, подружились з чужинками. Небезпека, що зазвучить чужа мова і в наших святинях, що ж тоді?... Прибула нова еміграція, сподівались ми, що підсилить наше життя, а воно яке? Побачили вони наш стан, не підселили наше життя — почали від себе.. адже не використали вони наш досвід а за десять — двадцять років вони будуть такими самими, як ми сьогодні. Наступила прогалина — страшна в нашому житті.

— Виходимо, Галю, на чисті води. Тепер, мабуть, ви краще мене зрозумієте, чому це я, замість того, щоб іти до університету, зголосився на працю громадського сторожа. Безперечно, що, коли думати про своє особисте щастя, то корисніше було б хапатись за студії — робити кар'єру, як це інші роблять, але ж треба комусь почати працю і на низах. Бо що з того що дійдемо до певних завершень: будуть у нас верхи, та не буде фундаменту. Не буде підбудови. То ж знову, треба нам почати від основ. Починати від найменших.

Гудуть мотори, стукотять машини і машинки, звиваються спіtnілі робітники, кожний біля свого станка. У гуркоті і стукоті блукає в стінах чиясь пісня. Вона з чимось напрошується; супроводить почуття у ритм праці. Антонові незручно. Ніде ні стати, ні сісти. Треба всім поступатись, бо люди роботу роблять, а ти або роби, або вступайся, нікому не заваджай...

— Куди мені тепер подітись — подумав Антін. Галина зайнята працею, немає в неї часу на розмови. Тьотя запросила — вийхав вранці, як ще спала. Громада ще не вирішила... Ніхто нічого конкретного ще не сказав, як мені бути. До тьоті далеко, сам не потраплю, — думав Антін. Він переступав з ноги на ногу, переходив з кутка в куток, усім поступався. Як прикро стояти неробом, непотрібом, заваджайлом...

— Я з вами попращаюся, Галю...

— Куди підете, Антоне?

— Може зайду до громади.

— Дорогу знаєте?

— Це ж недалеко.

— Підождіть ще хвилинку — дві, хай я тільки впораюся з цими листами. Я вас підвезу до громади, — сказала Галина.

— Не турбуйтесь, Галю, навіщо вам витрачати час, коли його у вас мало.

— Не хочете, щоб я проїхалась з вами?

— Чому ні, з великою приемністю, але задля мене лишати вашу роботу?

Галина накинула на себе светер, взяла торбинку, ключі і вийшла за Антоном. З вікна виглянуло кілька усміхнених облич, дівчата, жартуючи, погрожували Галині пальцями.

— Е-е-е! Наша Галя в полоні гарного хлопця. Деся вибирається з ним...

— Ти дивися на неї, навіть не представить його нам...

— Що це таке за знайомство ваша Броніслава, за якою пошукуєте? — запитала Галина вже надворі, підступаючи до авта.

— Це моя землячка, — сказав Антін.

— Це якась наша? — поцікавилась Галина, — бо ім'я її, немов польське.

— Так, її батько був поляк, але мати українка.

— А вона?

— Вона, от так собі, як тут кажуть “фифті — фифті” — дводушне соторіннячко. Ну, що ж можна сподіватися від мішаного подружжя.

— Яка ж то вона наша, як і досі не потрапила на стежку до своїх. Люди наші, що приїжджають сюди, зразу потрапляють до своєї громади.

— Ну, що ж, цікаво буде знати до яких вона пристала, — сказав Антін.

— Навідуйтесь до нас! Тъотя ждатиме вас з обідом! — гукнула Галина із сходів, але Антін, мабуть, цього вже й не почув. Він поспішив, не оглядаючись.

Галина вернулась до свого бюрка. Сіла за картотеку. Робота не клейлася. Думками доганяла Антона. “Чи

потрапить він до громади? Взяв зі собою свою валізочку, не сказав чи повернеться до редакції, а чи ждатиме у громаді. Був якийсь розстроєний. Чи не забагато я наговорила йому зайвого..." Потелефонувала тьоті.: "Чи мені приїжджати на обід з цим... Антоном? — запитала.

— А він там, коло тебе?

— Був та пішов до громади. Дав оголошення... Пошукую польку, своє перше Кохання...

— От тобі й на! Роботи питає у своїх, а пошукує польку... А що сказав?

— Нічого. Дайте нагоду людині розглянутись...

— Якщо нічого не казав, то хай вибачає. Видно якийсь зарозумілій. Я відкрила йому шафу, хотіла, щоб переодягнувся, а він, і не торкнувся: в чім прийшов, в тому й пішов. Хай трохи його біда навчить, то може він і порозумнішає.

Ідучи до громади, увагу Антона брав шум вулиць, дзенькіт трамваїв, перехрестя вулиць, червоні й зелені світла, стрічні незнайомі обличчя, зупинки і реклами, реклами... З думками і відчуттями пережитого, за одну добу — усе, що він зустрів, побачив і почув від Галини — дало йому певний образ, з якими питаннями зустрінеться він у своїй праці. Огірчений він був висловами Галини про потребу "пристосованства": збагнути ментальність цієї країни, "перебудуватись". Так збагнути ментальність цієї країни — треба, бо, як каже наша пословиця, "Не знаєш броду — не лізь у воду". Але замало знати, треба діяти. А що значить "перебудуватись". Піти по лінії найменшого опору, виректись своїх поглядів, погодитись з тим, що не серце, а м'язи, не душа, а холодний розум? Це рівне з тим, щоб виректись самого себе, про що й вона сама натякнула — "перестаемо бути самі собою". Отож не само пристосування — не перебудовуватись нам, а змагати за перебудову цих обставин, що пояснюються погонею за вигодою життя, за матеріальним добробутом... Треба проводити освідомлючу працю в переконанні, що не

самим хлібом людина живе. Пристосовуватись нам потрібно, але не коштом нашої духовости...

Антін ішов звітрений. Задумавшись над питанням “пристосування”, незчувся як пройшов повз церкву, громадські будинки, зупинившись на розі вулиць, біля жидівської божниці. Своєю скульптурою, розміром і стилем вона зробила на Антона імпозантне враження. “Чом не повернути, не познайомитись із способом життя цього народу. Але ще буде час...” — подумав.

Антін вертався до громади з баґажем свіжих думок і плянів. “Щоб щонебудь тут почати, треба знати перш за все минуле наших двох еміграцій, думки їхніх дітей, як автохтонів цієї країни та їх наставлення уряду до нас, як окремого народу із своїм життям — культурою і минулим. Добрим прикладом для нас в самозбереженні ідентичності може бути жидівський народ”, — думав Антін.

Біля церкви, як і вчора стояли запарковані авта, а в віконцях гніздилося сонце. На тій лавці, де Антін вчора сидів, сиділо двоє якихось малят — хлопчики близнюки — обидва, як один. Коли Антін наблизився, вони немов горобчики пурхнули-повтікали. Антін підійшов до головних дверей, що вели до авдиторії. Постукав — ніхто не обзвавався. Попробував за клямку, двері відчинились. — Аго-о-о-ов! Чи є хто тут?! — голосьно гукнув у порожню залю, голос луною відбився від стелі. Крім відлуння ніхто не озвався.

В залі був великий нелад: порозсувані столи, розкидані стільці, на столах картки і карточки “бінго”. Заляпана підлога була встелена сміттям і пляшками.

ЗАГУБЛЕНІ ДІТИ

На залю вбігло двоє малят — це ті, що сиділи під церквою на лавочці. Розглянувшись, стояли полохливо, мов щиглики піймані в клітку.

— Чиї ви, діти? — запитав Антін.
— Нічії, — Як вас звати? — Я Іванко, а він Михась.
— А хто ваш батько, як зветься ваш батько?
— Нема в нас батька.
— А мати? — Мати спить! — сказали і випурхли в двері.

Але ж тут чудова акустика. — Антін затяг пісню:
Ой пущу я кониченка в саду,
А сам піду к отцю на пораду...
Військо йде, хоруговки мають...

— Ну, але поки військо рушить і хоруговки замають, то треба закотити рукава і почати від мітли. Щоб не сидіти і ждати зі складеними руками, то краще вже щось робити. Як казала тъотя Мотря — старша сестриця: "Мітли з рук вам ніхто не вирве". — Антін узявся наводити порядок у залі: складав столи, стільці, замітав, стирав порох, наспівуючи. Звільна відчинились двері. У дверях став той кривий дядько Пилип, з яким Антін познайомився ще вчора.

— А я стою під дверима, прислухаюся до твого Антоне, співу. Чудово співаеш, слухаю і не наслухаюся. Тобі б, голубчику, тут дяком бути, або й священиком. Ти чи не був солістом — співаком?

— О, чим я ще не був: і співаком, і диригентом, і режисером, і актором і учителем, — всяко доводилося в житті, тільки-що сторожем ще не був. Життя цікаве, його не переповіш, не переспіваеш...

— Ну, то це добре, що тебе тут прийняли...
— Прийняли — не прийняли... Я сам найнявся. Вчепився мітли та й, як бачити, витанцьовую. Думаю, що мітли з рук мені ніхто не вихопить...

— А, Господи! ти ж своя людина. Де ж пристати тобі, як не до своїх. Щоб нам побільше таких. Співаш, як соловій. За самий спів тебе пошанувати б.

— Так ви, дядьку, думаете. Не знати, що інші скажуть...

— Теж саме й інші скажуть. Чого це так чорно дивитися на світ. Світ не без добрих людей!

Люди не татари, а громада на те, щоб своїм людям допомагати, щоб їх єднати. У громаду різні люди попадають — слабші і сильніші, молодші і старші, здібні і здібніші: у гурті людина випрямлюється, бо завжди добро бере верх.

— Добре кажете — старші і молодші. А оце бачу, на лавочці сидить двоє якихось дітей, вони теж, мабуть, членами цієї громади? Питаю, чиї ви діти. Помсіхнулись один одному, — кажуть — нічий. А, як це нічий? Як вас звати? — Я Іванко, а він Михась. — А як звати вашого батька? Питаю.

— Нема в нас батька. — А мати? — Мати спить. — Сказали і шатнулись у вулицю. Хто це таких маліх дітей випускає на вулицю?

— О, знаємо їх. За них не бійтесь. Ніяке лихо їх не візьме. Вони часто тут; знають усі входи і заходять, як додому. Забігають і в кухню, вилизувають баняки. Бідні діти! — це сироти. Якась підкинула їх тут бідній вдові. Вийшла вона вранці, а то щось нявчить біля плоту. Підійшла, а тут двоє голеньких у кошечку, ще теплі, завинуті в простирадло. Піднесла жінка кошик, внесла в хату, не хотіла вона нікого про це сповіщати. Але подумала, що дітей треба охрестити і пішла з цим до священика. А священик налякав її, треба — каже — негайно зголосити на поліцію, бо такий закон. Невільно ховати чужих дітей. Ну і що? Маму не знайшли. А вдова зраділа цій знахідці. Сказала, що віддасть, як мати зголоситься. Мати не зголосилась, а діти прийнялись тут, росли, як по дощі грибки під кущем. А як хрестили їх, то повна церква кумів зібралось. Але тепер вдова хворіє — стара вже і не знати, в які руки дітей передати. А вони звикли тут у громаді, бо їм тільки через вулицю... Ну, що ж ви скажете?

— І таке трапляється, — сказав Антін, хитнувши головою.

— Якась шельма, знайте, підкинула дітей... У нас у краю — це рідкість була, а тут... Господи, що не діється! До чого вже не дійшли люди, що вбивають плід в отробі. І дивуємось, що діти не народжуються. Скільки не говориться про це, не перестерігається: і священик в церкві говорить — не помагає. Ну, щож! У нас люди жили колись дітьми з думкою про своє майбутнє, з думкою про позагробове життя. Нас воно виховувало. Ми були побожними. Ми знали, що добре, а що зло. Що гарне, а що погане. Що грішне, а що святе. А тут оця бездушність... Тому то так важко є берегти свою громаду; громада на чужині — це наш корабель на морі, що потребує доброго керманича, — продовжував дядько Пилип. — Ну, але я розговорився, замість того щоб вам помогти, розпатякався... А ти мені вибач, бо я до тебе, як до свого... мені не пощастило з моїми. Мав двох синів; один за одним були у рік, гарні вирости, багато тут з молоддю працювали, але прийшла війна і забрала вона їх від мене. Обидва впали за Канаду. Ану, підійди-но сюди до дверей! Поглянь лише на цю табличку: між цими тридцятьма і мої два.

На дверях висіла мемуарна табличка. За склом бароковим шрифтом — список поляглих на війні. Пилип підніс руку і задержав палець на двох іменах — Юрко і Дмитро. Тяжко було мені це пережити, пройшов час, а рана не гоїться, витер очі, це наша жертва цій країні, щоб жити в ній вільно, по-своєму, — вимовив дрожачими устами і замовк. Пошкатулъгав у закамарки підвалу.

— Гей, а ходи-но сюди, Антоне! — вигукнув з-за дверей дядько Пилип.

— Зараз, хай тільки просуну ці стільці, — відгукнувся Антін.

Дядько Пилип у кухні нишпорив по полицях; відчиняв дверцята, знімав хліб, масло. Склавши все це на ляду, наставив чайник з водою. Як Антін увійшов, то тут уже заносило ароматом свіжої кави.

— Ходи-но сюди, Антоне. Сідай тут біля прилавка. Почувайся, як вдома. Ми вже знаємо тут усі входи, а ти ще свіжа людина, тебе треба увести у громадські закамарки. Тут, як бачиш, кухня. Господарить тут наше жіноцтво. Приготовляють вони їжу на столи для всяких прийняття. Залишаються недоїдки. Тож кожен раз заходить сюди, як до своїх. Тут завжди знайдеться щось, чим можна голод перекусити. А ну, сідай, перекусимо. О, тут у баняку ще й борщику на дві мисочки, тільки підогріти. А ці байстрючки, про яких ти оповідаєш — ці приблуди, також знають тут усі входи, забігають немов ті котенята до кухні, вилизують тут баники... Жіноцтво наше вже знає їх і, вмисне, щось їм лишає.

До тата пишеш? — запитав Антона...

— Поки не влаштуєся, не пишу, бо й адреси не зможу подати.

— Ти ж залишився в нашої старшої сестриці Мотрі...

— Минулу ніч я там переночував, а що далі — не знаю, бо це досить далеко. От якби тут мені знайти якийсь куток, щоб не треба було дойджати, то було б найкраще.

— Знайдеться. На горищу є кімнати, треба тільки домовитись з головою громади, щоб дав ключі...

— Це було б мені найвигідніше. Коли б уже якнайскоріше вирішила громада, бо жду, як серед води.

— У п'ятницю піврічні збори громади, то напевно на цих зборах вирішуватимуть справу сторожа. Будь терпеливий. Для тебе тут двері відкриються, громаді таких людей треба, — сказав Пилип. — Мова його була погідна — добротлива, — попращався і вийшов. Антін продовжував свою працю. Вечоріло. Десь там на поверхі відчинялись двері, вчуvalись кроки, заходили люди: чути було кроки й голоси — сюди ніхто не заходив. По часі відчинились двері, в дверях з'явився голова громади, знайомий уже Антонові — пан Семенчук.

— О, кого я бачу! Ви тут? — Розглянувся по залі. Бачу, що вже й прибрали, порядок навели. Це дуже

гарно! А я клопочуся, що не буде кому тут прибрати. Шукаю, хто б тут прибрав, а ви вже й справились. То дуже гарно. А де ви зупинились? Чи й надалі залишилися там у нашої старшої сестриці?

— Я й сам не знаю, де я є: виходить, що одною ногою тут, а другою десь там. Не знаю, де мені бути, що мені робити... — розвів Антін руками.

— Нічого. Робіть ось це, що робите. Хай тільки ми відбудемо громадські збори, щоб справу з'ясувати. Бо як не було нікого, то так і раптом зголосилося вас аж троє. Плетіться тим часом тут, поки ми не вирішимо справи... Я думаю, що ви таки тут за щось вчепитесь. Ви молода ще людина, як маєте деякі здібності, ви нам пригодитеся. Іду, бо там мене ждуть, а я до вас ще повернусь. — сказав і вийшов з поспіхом.

Антонові стало якось відрадніше на душі. Він розглядався, чи не можна б тут десь і переспати, щоб не треба шукати нічлігу. Антін поки прибирав, сидів, а як усі вже розійшлися, він розклав стіл під стіною, положився, та так і поспав до самого раня.

Так пройшло кілька ночей. Антін прибирав, направляв поломані крісла, стирав зі стін порох, працював підспівуючи: Ой нема то так ні кому,

Як бурлаці молодому...

Думками він линув до батьків, мучили його якісь тривожні сни, а оце вранці телефон — обізвалась Галина.

— “Де ви там пропали, чому не потелефонуєте? Тъотя гнівається на вас, що ви поїхали і не повернулись, вона ждала на вас з обідом.

— “Перепросіть тъотю, скажіть, що я ще й досі не влаштувався тут і не знаю чим це все закінчиться, а до вас таки досить далеко... автобуси туди не ходять...”

— Я одного разу повертала до громади, але вас там не застала. Це того ж самого дня, коли ви були в редакції”.

— “Так, я тоді гостював у знайомого свого колишнього вчителя — це інтересна людина. Як зустрінемось з вами, оповім вам про нього. А може маєте щось для мене?”

— “Думаєте, відгук на ваше оголошення? Оголошення вже з'явилось, як тільки відгукнеться ваше кохання, то зразу повідомлю вас, а може... — сказала Галина і замовкла.

— По польському “може” себто море — широке і глибоке, — сказав Антін.

— А ще ширша та ще глибша душа людини, — додала Галина і замовкла. Замовк і Антін.

Галина тужила за Антоном, наслухала його кро-ків, зривалась на кожний дзвінок телефону. З'явився, немов привид, сон і щез. Не телефонує, не показується. Спочатку декілька разів, приходив: “Не було нічого для мене? — питав, тримаючись за клямку і зникав. А вона вже відвідала професора, що очолює департамент славістики, говорила йому про Антона. Професор хоче з Антоном бачитися. Вночі не спалось їй. Вона обдумувала свій плян: поїхати в редакцію, подзвонити Антонові, доки не піде до ліжка, бо, як казав він, десь біля дев'ятої ранку виходить на своє горище, щоб прогнати з очей сон. Вранці вона вже була в редакції. Була в гарному настрої з надією зустрітись сьогодні з Антоном. Так багато залишив Антін тем для розмов.

Сортуючи пошту, поглипаючи увесь час на годинник, щоб потелефонувати Антонові, і...., а це що? напіткнулась на лист адресований на гасло “УЧИТЕЛЬ”. — Ой, лишењко! Лист від Броніслави. Це лист, за яким Антін так часто попитував. — Задрожали в Галини руки, випав з рук лист і злетів під стіл. Нагнулась Галина підняття листа...

— Стривайте, я піднесу вам, панно Галино, — сказав лінотипщик, що стояв біля неї з якоюсь коректою в руках.

— Дякую, я сама...

— Хтось не щиро написав вам листа, коли лист втікає із ваших рук.

— Це не мені лист, — сказала Галина і, поквалено — вкинула листа до скриньки. А як лише робітник вийшов, вийняла листа. Важила його у своїх руках і думках. — “Що в ньому написано?”, — “прозирала до

світла. Лист без відворотної адреси. На поштовій печатці замазана місцевість. Галина задумалась.” Подзвонити Антонові, то він зараз прилетить, він так жде цього листа... А, може, не згадувати йому про цього листа... Може б розпечатати, прочитати? А потім заклеїти і доручити йому... Або і не показувати. — билася Галина з думками. — Хіба не трапляється, що листи пропадають на пошті? Це звичайний лист. Розпечатана, прочитаю, а тоді побачу, що робити з ним. Встала, підійшла до вікна, дивилась на золоті полотна сонця на дахах. Надумувалась. “Ні, не годиться. Не годиться розпечатувати чужі листи... Як захоче, — дастися. Силою його не візьмеш. Хай буде те, що має статися. Як кажуть, “Судженого і конем не об’їдеш!””

Вернулася до столу. Ходила поміж переділки, немов сама не своя. Дівчата питали, що їй зіпсуло гумор? Чи не хвора, бува? Галина лише здвигала плечима. — “Ні, немає чого поспішати. Відкладемо листа, хай улежується, а там побачимо... Може ситуація зміниться. Хай час рішає...” — Галина сіла за своє бюрко, нервово наливала каву, випиваючи чашку за чашкою. Оцей лінотипщик — старий кавалер як і кожного дня, так і тепер підтягав одну й ту саму пісню: “Кохання — кохання з вечора до рання, бодай би я була, бодай би я була кохання не знала. — “Кому це він співає?” — кисло посміхалась Галина — раптом телефон.

— До тебе, Галинко, — сказала жінка з-за переділка.

— Дякую, Надю, накрийте, я тут візьму слухавку, — сказала Галина. Антонів голос струснув Галиними думками.

— Добре, що ви подзвонили, — озвалась нервово Галина.

— А що, може є щось для мене? — запитав Антін.

— Ні, не те, але я говорила з головою департаменту славістики. Ну, та всього не перекажеш.

— То, може, зустрінемось десь?

— А ви вже виспались?

— Не питайте.

— Тоді, ждіть мене біля церкви, я зараз там буду, — сказала Галина. Вона застановлялась над тим, чи доручити Антонові листа. “Листа візьму зі собою, а там побачу”...

Антін поспішив помитись і переодягнутись. Коли Галина зупинилася біля церковної огорожі, Антін уже чекав на неї біля хвіртки. Вона відчинила дверцята і Антін вскочив до авта, щоб не зупинятись Галині, бо тут в цю пору зупинятись автом не дозволялось.

— Ну, як, Галинка? — запитав Антін, стиснувши їй лікоть.

— Добре, а як Антін? — кокетливо посміхнувшись, глянула на Антона.

— Гаразд.

— Приємно було почути, що громада таки прийняла вас на працю.

— Та, прийняла, славити Бога! Але це ще остаточно не вирішено, але працюю, а там покажеться... А то було зашо вчепитись.

— То як воно вам іде? — якось без особливого зацікавлення запитала.

— Зразу було тяжкувато, ніколи я на такій роботі не працював. Нікому було ввести мене в цю працю, але тепер я вже чуюся на місці. Звичайно, я не вдовольняюся цим станом, який тепер тут існує. Моїм завданням є постійно його поліпшувати. Та не все зразу. Покищо залишаються в мене нездійсненні бажання. Але день за днем і я вже починаю відчувати атмосферу, в якій зможу проявити себе. Ну, а як коло вас? Як тъотя? Оповідайте!

— О, як звичайно. Ми часто згадуємо вас, дивуємось, що ви навіть не потелефонуєте нам. А оце я розмовляла з головою департаменту при нашому університеті, професором Долішним. Він зацікавився вами, хотів би з вами бачитися. Це відносно оформлення вашої освіти при нашому університеті, про що ви мене й просили. Але, може, десь зупинимось і поговоримо. Як у вас сьогодні з часом? — говорила, тримаючи руки на кермі.

Антін здивив плецима, — я покищо вільний.

— Завести вас до нас? — запитала Галина.

— О, ні! Не церемоньтесь, Галинко, може зупинимось десь тут ближче...

— Ну, то й добре. — Галина нічого більше не сказавши; запаркувала в парку. Пройшлися стежкою між квітниками. Галина з ключиками і торбинкою в руках, Антін з піджаком на руці і книжкою під пахою. Спішли до лавки, але поки дійшли, її зайняла якась жінка з собачкою на ланцюжку. Зупинились біля поруччя кладки над потічком. Антін піdstелив піджак на траві. Сиділи на піджаку, плече в плече біля потічка заслухані в його таємний шепіт.

Почав Антін — Я, Галинко, поправді сказавши, ще не готовий до оформлення своїх студій.

— Облиште це, Антоне! Я не хочу з вами сперечатись, але мое враження, Антоне, або не орієнтується в ментальності цієї країни, або такий вже у вас неподатний характер. Згадую вас від першого дня нашої зустрічі. Але не гнівайтесь за мою відвертість. Треба вам передусім знати, що люди тут не серцем — не почуванням керуються, а розумом, а то і хитрістю. Перехитриш — ти герой, а перехитрять тебе — ти дурень. Пригадую, як ви вперше приїхали з тьотею до нас. Вона була захоплена вами. Вірила, що ви залишитесь у нас. Виклада одяг з шафи, сподівалась, що переодягнетесь і будете їй вдячні, а ви не взяли ані однієї запропонованої вам речі, так, немов зігнорували її бажання. Вона жалілась мені, що ви зігнорували її добре наміри допомогти вам. Тут ніхто від цього не відмовився б. А того самого дня вона ждала на вас з обідом, але ви не повернулися. Вона не могла цього вам простити.

— Погоджуся з вами, Галинко, що хитрувати не вмію. На даровизну не лечу — чуже мене не гріє. Тьотя зобов'язана вам, а не мені. Вона перший раз у житті мене побачила...

— Досить, Антоне. Я відверто вам кажу, що не бачу для вас жадного майбутнього в нашій громаді.

Громада буде вислуговуватись вами, використає ваш запал, знання і силу. Якийсь доктор присвоїть собі ваші успіхи, стане над вами, буде диктувати вам, висусить з вас усі ваші творчі сили, як я вже вам говорила про свого батька... Згадую його слова перефразованої приповідки "Громада по нитці та й стягне з бідного сорочку"... Але, якби це тільки сорочку, а то ваші нерви, силу і літа. Ідіть, Антоне, в університет. Будете людиною. У вас є письменницький хист, але це вас тут не влаштує. Ці здібності пригодяться вам на студіях. Вам потрібен дипльом. Он що!

— Я розумію вас, Галинко, але зрозумійте і мене. Я не буквойд — я практик. Університет підсуне мені теорію, мені потрібна школа життя. Університет мені цього не дасть. Ні, навпаки, я університетові дам те, чого він не має. Я прийду в університет з готовою студією....

Галина замовкла. Була огорчена. — Ну то не будемо даром витрачати час.

Підійшли до авта. Галина відчинила дверцята, сіли поруч. Галина поклала руки на кермо, ще надумувалась, яку дорогу взяти. Запустила мотор. Авто зафуркотіло, підстрибнуло з місця. Жовтим рукавом змахнуло сонце. Синьою стелиною закружляло небо, затанцювала зелень: дерева високі, стрункі, низькі кріслаті, кущі і квіти різного кольору і запаху, захитались мовчки.

Люди поверталися уже від праці. Авта метушились, переганялися, шикувались у колону. Галина втерла піт з чола. На обличчі слідне було поденервовання. Антона немов не бачила і не чула біля себе. Біля церкви на прощання якось силувано посміхнулась йому.

Антін, щоувесь час сидів мовчки, прощаючись з Галиною сказав:

— Не гнівайтесь, Галинко, думаю, що ми ще зустрінемось з вами може і в кращому настрою, серед кращих обставин. Я вдячний вам за ваші корисні ін-

формації для мене. Байдуже, що ми різнимося в поглядах на життя.

— Ні, Антоне, я вповні погоджується з вами, що нам треба працювати над освідомленням наших дітей, молоді, але перш за все треба нам самим над собою попрацювати, стати на власні ноги, унезалежнитись від громади... Я вам навела приклад з життя моого батька, як він безцінно пожертвував себе для громадсько-спільнотної праці.

— Не кажіть, що даремно. Він зробив більше, чим його колеги доктори, дентисти... Думаєте, що коли б він був закінчив дентистику, то краще б почувався. Краще газету редактувати, а чи людям зуби рвати?

— О, вибачте, залежить в яких умовинах газету редактувати...

— Ну, цього питання тут не розв'яжемо. Є люди, які шукають тільки вигоди життя, а є й такі, що замість вигоди життя, вдоволяються працею для свого народу.

— Так, але треба знати собі ціну... — сказала Галина, кивнувши Антонові, мов пташка крильцем, рукою на прощання.

СТУКІТ ДО ВІКОН

В парафіяльній залі відбувались квартальні збори. За президіяльним столом сиділи голова, секретар і два священики. Збори відкрив голова такими словами: “Всечесні отці, шановні пані й панове! На порядку нарад сьогоднішніх наших зборів є, так би мовити, одна справа, ключева справа, навколо якої в'яжеться багато справ пов'язаних з діяльністю нашої громади. А це — справа нічного сторожа нашої громади. Сторож — це не маловажна людина, бо від нього залежатиме порядок, чистота і запорука всякої безпеки. До цього часу вплинуло до нас троє зголосень: Я покищо не буду називати їхніх прізвищ, згадаю тільки, що першим зголосився до нас старий заслужений піонір, інвалід УСУСУС: зголосилася також вдова середнього віку — роботяща жінка: зголосився і молодий хлопак, що недавно приїхав із скитальщини. Ми вже мали засідання, розглядали ці зголосення, але були так порізnenі в думках, що не могли прийти до спільногого закінчення справи, тому рішили цю справу вирішити сьогодні на наших квартальних зборах. Вони всі троє мають гарну репутацію: і цей інвалід, що страждав за нашу справу, і ця жінка, що залишилася вдовою і цей юнак, молодий інтелігентний хлопець, який обіцяє нам, що може вчити співу, вести школу, а то й малювати вміє. Хай рішають збори. Прошу зголосуватися до слова.

Піднеслось декілька рук вгору, й бажаючі висловлювались за чергою. Чергувались голоси:

— На мою думку доцільно було б перше з'ясувати, які обов'язки ждуть нічного сторожа, а тоді побачимо, хто із зголосених найбільш відповідатиме нашим вимогам.

— А я думаю, що найкраще буде, коли зголосені виступлять перед нами, щоб ми побачили, хто вони, які вони та що вони нам обіцяють від себе....

— По-моему таких справ тут на цих зборах ми не зможемо вирішити. Чи не доцільніше буде списати обов'язки, вимоги і висоту платні вислати їм, а вони не-

хай відпишуть, що і як... та нехай і про себе щось напишуть.

— Просимо зголошуватися на список номер два! — проголосив голова. Піднісся ще один тузин рук.

— Просимо придержуватись черги, — вигукнув голова — секретар не встигає записувати ваші імена і прізвища. А зрозумійте, що треба й записати, хто й що сказав.

— Пишіть: Михайло Сльота. Я пропоную, щоб ви взяли під увагу нашого ветерана визвольних змагань, який свої груди підставляв під ворожі кулі, що кров'ю своєю зросив нашу рідну землю, та й тут віддав двох синів за Канаду. Цим він доказав, яка дорога йому наша справа. Хто ж його захистить? Хто його підтримає, як не своя громада? Байдуже, як він буде справлятися з цією роботою, ми йому поможемо. Але даймо йому відчути, що він не задарма страждав, що наша громада це його Україна, за яку він кров проливав свою...

— Прошу коротше, без перечулення, без промов, — просив голова громади.

— А я стану за вдову з двоїма дітьми. Зважте, що бідна вдова не може знайти працю. На кого їй малесенькі діти лишати. А тут вона могла б з дітьми працювати. І діти виростали б при своїй громаді й пам'ятали б, хто їм допоміг вийти в люди... А по-друге, хлоп ніколи так не справиться з роботою в кухні, як господиня. Вона знає тому лад і порядок, вона поміє, позамітає, а як треба то й спече й зварить. А що тут хлоп? Ми вже мали хлопів, що не вміли столів стерти!..

— Люди добрі! Ви лише думаете про сміття і їжу — варене й печене. А хто стане думати про наше майбутнє, про нашу душу. А молода людина прибере, поміє, церкву нам помалює, школу зорганізує, хор...

— Чоловіче добрий, що ви таке, куди ви тягнете? Що ви наварили? Чи ви знаєте, кого приймаєте? Швець, кравець і на дуду грець, А може це якийсь шпигун. Хіба мало їх просунулось через скітальчі ворота сюди? Перемалює вам святих на подобу Сталіна, в ви молі-

тъся до них. Ні, ні і ще раз ні! Доки тут совет світи-
тиме свічки, то ані я, ані мої діти, ні внукі такої цер-
кви порога не переступлять.

— Люди добрі! Я слухаю вас і мені хочеться пла-
кати. Немає в нас, як той каже, єдності... Жінку на
ніч приймати не годиться. Це ж храм Божий...

Кажуть, як світ — світом, не була ще жінка вій-
том. А тут ви хочете передати жінці ключі і то ще
й такій, що не має чоловіка. На нічну працю у хра-
мі Божому...

Наша громада сьогодні — це не тільки церква і
підваль — це п'ять будинків, дванадцять замків і два-
дцять чотири ключі.

— Я в справі формальній! — хтось закричав.

— Ви вже говорили, замовчіть, дайте другим слово
сказать!

На залі бурхливою хвилою захитались голови, бу-
рею загуділи голоси... Голова стукав молотком по сто-
лі, щоб припинити дискусію, заспокоїти людей.

— Нам потрібні свічники, ризи, а не хор! У цер-
кві всі вірні мають співати, — закричали жінки, — в
один голос прославляти Бога! Бог не для самих вибран-
ців. У нас ще довги не сплачені. А скільки ви на тацу
кидаєте, що голос забираєте? Га?

— Не ваше діло! Кідаю стільки, скільки можу!
А ви думаете, що за гроші викупитесь?

— А хто підвалини клав під цю церкву? Вас ще
тут не було, як ми тачками пісок возили на підмурок.
А ну, де ви Стефанихи? Встаньте, обізвіться! Хай вас
люди пригадають собі. А то вже забули тих, що були
першими тут.

— Ви тут, а ми десь інде це робили. Бог один,
Бог всюди сущий!..

— Ага, ви може належите до тих, що з церкви
хрести зривали...

— Я прошу о голос! Я прошу!... — Кричав якийсь
чолов'яга, а дехто вже простував до дверей.

— Страйайте, підождіть! Куди ви?, — просив голова.

— Нам нема чого тут заважатись. Як бачу, тут була між старою еміграцією і новоприбулими. А ми не належимо ні до одних, ні до других. Дехто з нас уже тут в Канаді родився... — говорив молодик. Говорив за цю чергу, що направилась в двері.

— Моя жінка італійка. Вона приходить сюди до церкви і дітей своїх за руки веде. Хреститься, вклікає і гроші на тацу кидає, але вона не говорить по-українському і голосу тут не має. А нас більше таких, — обкинув поглядом цілий ряд, що звівся на ноги і посунувся до дверей.

— Вертайтесь на місце, прийде черга і на вас, але не говоріть, коли вам голосу ніхто не уділяв! — умовляв людей голова.

— А чому це для одних є голос, а для других немає?! — Кричали жінки й чоловіки із задніх рядів.

— І в цей час — у час найбільшого заворушення, почав хтось із надвору сипати у вікна піском. Почали джмелями джівкати камінці. — А може це буря сипле градом у вікна. — Голови повернулись у сторону вікон і втихи.

— Гей, а вийдіть-но, проженіть геть тих бешкетників, що сиплять піском і камінцями у вікна!

Вибіг один, а за ним другий і третій. Шум і клекіт голосів на залі виварювався, кипів, фолькотів... По хвилі три старші братчики, що метнулися на двір, привели в залю за вуха трьох бешкетників. Гамір утих. Хлопців привели перед президію, тягнули за вуха, мов котенят.

— А ось ці бешкетники, що чинять тут всяку школу. А двоє з них замело. Ану, признавайтесь, хто ви і чиї ви?

Хлопці підтягнути за вуха, завернули очі, немов повішальники, з переляком дивилися на президію.

— Та цей один, цей пейсатий, то це Петрунчиків, пізнаю його по довгих пейсах, які треба йому тут повиривати. Є батько, або мама тут на залі?

Є, є тут! Встаньте! Чому не признаєтесь до своїх дітей? Чого опустили ви голови під стілець?

— А цей, з обірваним рукавом, то це Клименців. Є його батьки на залі, чи нема їх?! — вигукували люди. Нема, батьки, видно, вдома сидять, зборами не цікавляться, натомість вислали бешкетника, щоб кидав камінцями у вікна!

Вигуки спліталися з реготом...

— А третій, то це Захарків.

— Я тут, — обізвалась мати. — Пустіть мене, хай я розправлюся з ним тут між людьми. Зараз же ти, небоже, підеш без вух додому. Я тебе повчу, як зневажати храм Божий, та й завдавати мені такого встиду між людьми. Пустіть мене до нього, — кричала, просуваючись боєво через стільці...

— Не робіть нам тут, пані, ніяких розправ із своїм синком. Розправтеся з ним у дома.

Священик о. митр. Варламів сивий, сухий, високий з щетинистими бровами, глибиною очей і гострим класичним носом, що здавалось з ікони зійшов, обкинув своїм поглядом море голів, що немов морською хвилею, відбившись від берега, застоялось, наслухаючи свіжого подуву вітру, промовив вроčисто і тепло.

— Шановна громадо! Прислухаючись до ваших виступів повних үболівань за майбутнє нашої громади, я підсумовуючи сказане, я хотів би приєднати і свої думки, щоб помогти вам у розв'язці цих справ. Сторож нам потрібен, щоб передати ключі від брами нашої громади в руки людини, до якої ми ставимось з повним довір'ям у переконанні, що зможемо бути певні і спокійні за наше завтра. Але, коли говоримо про нічного сторожа, то, як бачите, натрапляємо на різні вибоїни, що говорять нам не меншу потребу сторожа наших душ. — Заглянувши у свої записки, продовжував: — Зголосилося на нічного сторожа нашої громади троє людей. Саме це, що вони виявили добру волю працювати для нашої громади, заслуговує на нашу увагу і пошану. Всі троє потрібні нам і гідні уваги як

своїми заслугами, так і здібностями. І нашим обов'язком є помогти їм влаштуватись у нашій громаді на праці для її добра.

Наша громада велика й багата — росте й розростається, тут знайде місце кожний, хто тільки бажає працювати для неї. Якби зголосилося не троє, а десять, то і всім десятъом знайшлася б робота відповідно до віку, сили і спроможности. Треба тільки вміти знайти їм працю і поставити на відповідне їх місце. Потрібний нам і досвід старшої заслуженої людини, що вже довела свою вірність і любов до рідної справи, зобов'язані ми допомогти їй бідній вдові з маленькими діточками, але й не менше потрібна нам молода людина, яка виявляє деякі здібності й охоту допомогти нам у виховних справах дітей чи молоді. Гроши в нас є. Гроши валяються під ногами, треба тільки вміти підняти їх. Потрібні нам свічники для окраси храму Господнього, але не менше важлива справа зауважити ці свічники у душах дітей і молоді, щоб вони вічно світилися в їхніх душах любов'ю до Бога, до свого народу і його культури. Мені нагадується одна парафія в Україні, в якій я служив.

Громадяни постановили купити до церкви дзвін. Такий, казали, нам дзвін купити, щоб луна його котилася під кожну стріху, під кожне віконце — на все село, щоб сколихнув невірні душі. Пішли збирщики по селі, зібрали гроши, купили дзвін. Дзвін лунав на все село. Луна його котилася під кожну стріху, але не зожною хати спішли люди до церкви. Пішли тільки ті, що мали цей дзвіночок у своїх серцях. Ніякий голос не викличе людину до своєї громади, якщо вона не матиме в серці цього дзвіночка, що не дасть їй заснути, будитиме її совість. Отож, гроши в нас є. Немало їх є зашитих у людей у матерацах. Пам'ятаймо лише займеться пожежою наша хата, то щоб не матераци нам витягати з вогню, а живих дітей.

Священик кінчив свою промову до громадян словорами: "Громада наша це не самі стіни, не самі ікони і ризи, але й живі люди".

Громадяни привітали свого пароха ряснimi оплесками. На цьому справу сторожів хотіли закінчити: віддати її до вирішення управі, але над головами хитались руки, немов крила круків — знайшлося ще багато охочих висловитись. Ряснів ліс рук, деякі вже огірчено напрошувалися до слова.

— Ви до якої теми? Із сторожами вже кінчимо — сама управа вирішить.

— Я про себе хочу щось сказати.

— Говоріть, але коротко, бо час утікає, а в нас ще багато різних справ.

— Дайте людині висловитись... хай люди говорять... хай громада виладується, інакше не знатимем, чим вона дишє: — кричав з балкону гурток сміхунів. Вони шукали тільки посміялись.

— Я довго говорити не буду, бо, як знаєте, я ніякий бесідник, і не маю що сказати, але вкладку плачу, до церкви йду, на тацу кидаю, то й голос хочу мати. Від самого початку тримаю руку вгору, а ніхто на це не зважає. Ну то я пічну: Всечесні наші отці, пане голово, секретарю, пане сотнику, шановні панове і ви пані та й ви наша дорога молоде! Ви всі мене знаєте, що я не такий то бесідник, мало говорю, бо й не маю що вам сказати... Але, як той каже — ми всі рівні перед паном Богом. Гарно говорили наш отець, ми любимо їх слухати, то й усе приходимо на ці збори. А що більше хотіти від нас? Я тут не сам, тут є і моя жінка. Ану, де ти Меласю, покажися най тебе люди побачать. Воно як є, так не є, слухайте, але як я кажу: як завжди свої... Пес саме лихо! (Балькон зареготовався).

— Скажіть, пане, що ви цим хочете сказати, кількома словами, бо час утікає, і ми старіємося.

— Та дайте людині виговоритись, а то спати не буде. — Впало з балкону.

— Я кажу, — глянув на балкон, що я ніякий бесідник і нічого такого не маю сказати, але як будували ми цей дім... — балкон зареготовався, — перестань, бальконе, реготатись, бо балкону тоді ще не було, ко-

ли я тут з тачками увихався. Нехай скаже тут присутній на залі Юрко Проців. Де ви Юрку? Встаньте, скажіть щось про це, ви ж були свідком!

— Говоріть, пане, до речі! Про що вам ідеться! — загуділо на залі.

— Мені не йдеться, я хочу виговоритись, от що. (Балькон реготався). Чекайте, я ще не скінчив. Воно як є, так не є, але, як я кажу, я все своєї.... Даймо на то, припустім, аби й вам, щось трапилося, але пес саме лиxo! Добре отець сказали, я все кажу — не тримаймо гроші в матерцах, а купуймо пропорти й хати, бо все це, як той каже, іде вгору. А не розбудовувати якусь оселю, бо то нема для кого. Дітей у нас нема. Діти не родяться нашими. Вони, що так скажу, родяться з ріжками. — Балькон регоче, люди плещуть в долоні.... Як воно є, так не є, але я все своєї... інвестуймо гроші, не даваймо їх десь туди, де чорт добранич каже. Я скінчив. Оплескам не було стриму. Оплески переливались з реготом. Як уже оплески і сміхи вгамувались, прийшов до слова представник молодшого покоління.

— Тут уже говорили і ті, що камінцями у вікна кидають, і ті, що кров свою проливали за Україну, але дайте і нам слово, середульшим. Я камінцями у вікна не кидав, кров за Україну не проливав, на сцені ролі не грав. Моя роля, та й багатьох з нас уже тут народжених — у парламенті, бо й там треба стояти за нашу справу....

— Перепрошую дуже! — гукнув хтось з задніх рядів, — не про ролю на сцені йдеться, а про душу...

— У вас душа, а в мене що, половина? У мене теж якась душа. Така вона, яка сформувалась тут між вами. І в мене ще й мої діти, то де мені їх подіти? Гнати, як хтось тут сказав, на сто вітрів? Ні, ні, люди! Згадуємо про інвестиції, а найбільша наша інвестиція — це гріш вложений на виховання наших дітей! Ні, я хотів би, щоб мої діти почувались у цій громаді, як у дома...

На чергу прийшла справа школи, оселі, та церковного співу.

Десь у якомусь там кутку біля порога сидів Антін. Він уже декілька разів підходив до дверей, але поки справа точилася про майбутнього сторожа, вінуважав, що йому там не бути. Щойно тепер, коли прийшло до питань школи, оселі, церковного співу, цікаво було йому почути, як громадяни ставляться до справ культурної діяльності. Непомітно переступив поріг і сів в кутик за шафу. Багато порушено питань близьких його почуванням, але неуважав доцільним, передчасно, висловлюватись. “На все ще буде час” — думав.

Громада розходилася одушевлена. Ще зупинялась окремими гуртками надворі, обмінюючись своїми думками і враженнями.

АНТОНОВЕ ГОРИЩЕ

Голова громади виходив із залі останнім. На порозі зустрів Антона.

— О, жаль, що вас не було на зборах — сказав.
— Я був би радо уділив вам слово.

Але не в словах діло, а в самій роботі. Говоритиме за вас ваша праця. Ми ще конкретної умови з вами (відносно праці й платні) не склали, але я вже сьогодні передаю вам ключі, і ви залишайтесь, а потім поговоримо. Ходіть за мною! Цей ключ номер один, що такий як хрестик, то це від головних дверей до церкви. Ключик номер два — для авдиторії, ключ номер три — до кухні, нумери чотири, п'ять і шість — на горище до окремих кімнат. Тепер ходіть сюди! Ключ номер сім — до спіжарні — все це списано тут на стіні. Ось тут, підійдіть сюди! Гляньте на розклад годин зайняття: тут під склом — обов'язки господаря. — Голова повернувся лицем до Антона і додав: — коротко кажучи, вашим обов'язком буде втримати взірцевий лад, порядок і чистоту.

Перш за все прибирання в церкві, по — друге, підійдіть сюди! Сливе кожного вечора у цій залі щось відбувається. Ми винаймаємо залю не тільки нашим парафіянам, але і чужим: на весілля, забави і різні розваги. Кожної п'ятниці маємо тут своє “бінго”. Ходіть, прошу, за мною: ті, що винаймають залю, користуються також кухнею. Жіноцтво приходить завчасу, і вашим обов'язком буде, видати їм посуд, а по закінченні прийняти його назад, і перерахувати. Побиті речі вони покривають. Підем далі, тут світла: пробуйте котрий вмікач, що засвічує. Трапляється, що згаряють стопки. Тоді ви, маєте ось тут в цьому закамарку всі запасні речі. Отож, пам'ятайте, але краще, візьміть собі олівець, папір і записуйте! Отже, миття посуду, чищення підлог, туалетів, а далі: виносити сміття, розкладати столи і світла, ушкоджені столи чи крісла треба час від часу направляти, підем далі! Тут ви маєте пилку, молоток, цвяхи, фарби і всяке інше

знаряддя для направ, ремонтів тощо. Зимою буде також у вас догляд за огріванням печей. Ходіть сюди! Східці ведуть на горище, а тут маєте сцену і сценаріо: куліси, гардеробу — вбиральню. На сцені випробуйте світла, рефлектори, ну, але це вже пізніше, а тепер підем на горище.

Бачите, який тут непорядок? Ще й фарби хтось поставив. Отож беріться за роботу. Коли ви цю суміж газет з журналами впорядкуєте, складете їх за річниками на полиці, візьметесь за каталогування книжок... Десь тут під цією скиртою газет, ви повинні знайти дротяне ліжко з матрацом, що якраз стане у цьому кутку. Тут буде для вас ідеальний спокій на відпочинок. Управа наша рішатиме про вашу платню, а тим часом даю вам п'ятдесят долярів на ваші потреби. Ну, приймайте від мене ключі і беріться за роботу... Будьте тут душою.

В залі, в коридорах та в усіх кімнатах, які вони пройшли, було тепер світло. Антін почав складати стільці, столи, а голова Семенчук з-за порога сказав: "А глядіть, бо тут ці вуличники люблять кидати у вікна камінцями. Коли б ви не могли собі з ними порадити, то кличте поліцію! Теж саме стосується і до всяких авантур, що трапляються під час весіль та різних забав, бо відбуваються вони з гарячими напитками і трапляються різні авантюри, але на це є поліція. Всього вам не перекажеш, в процесі вашої роботи воно само вам покажеться. А тоді і знайде дорогу до розв'язки різних проблем, — сказав Семенчук, зачинивши за собою двері.

Антін залишився сам у німих стінах освітленого будинку. — Роботи тут повні руки. "Будьте тут нам душою!" — сказав голова. "До чого тут прилипнути мої душі?" — думав Антін — "до цих стін, стільців, столів, східців? Будуть забави, гарячі напитки, авантурники і збитки, буде сміття, миття, будуть бешкетники. Не буде спокійної ночі ані дня. І все це ради чого? Куска хліба і даха над головою? А мені ж треба вчитися. Яке ж буде мое майбутнє? Ціле життя

працювати нічним сторожем?" — кривдуючись подумки, Антін складав стільці, столи, мив підлоги, воскував їх, а потім, випробовував ключі в замках; гасив світла і виходив східцями на горище. І ніхто б був не сподівався, що закидане газетами, книжками й журналами горище стане відрадою його душі. Тут він поринав головою і душею у ті струї, що пробивались на це горище десь підземними норами із рідних земель. Все це десь, немов передистильовувалось і коренилось новим посівом на цій землі.

На це горище під зоряне віконце вторгнулося ми-нуле України: газети, журнали, а в суміші з цим — листування Франка, Кобринської, Кобилянської, — нічого не відбулося в Україні, що не знайшло б тут свій відгук: і голод, і пацифікація, Береза Картузька і Карпатська Україна — все це тут оживало, будило, насичувало спраглі душі вірою в живучість свого кореня.

Антін перечитував рядки за рядками, сторінки за сторінками, після кожного розділу зупинявся, немов зачарований мандрівник у невідомій ще йому країні, перед свіжим обрієм.

Горище з віконцем у стелі — квадратик зоряного неба — Антонів світ. Сортуючи газети і журнали, складаючи їх за річниками, згори до низу, Антін зупинився на річникові, в якому окремими рядками протікала його рання юність. На сторінках журналу напіткнувся на своє власне ім'я над недокінченою повністю, яку почав ще на рідних землях. Теплими струмками поверталась здалекої дороги до нього загублена юність. Зелені хвилі хлібів під синім небом, і серед цього буйного моря, немов острівець цей квітучий пагорбок. Десь ці рядки кільчились, квіти в юній душі, в думках і снах, а тепер поверталися вони відсвіжуючись піснею і працею.

О, яке складне життя! Скільки на його шляху неймовірних див. Хто керує ним, спрямовує, ставить перед людиною важкі колоди, а потім, виводить і веде, відкриваючи непередбачені ще обрії.

Тут на цьому горищі із цих поличок черпав Антін силу й наснагу в поривах до дальшої праці. З черги прийшло і це “віконце в підвалі”. То було так:

Віконце підвалу в підвечірки брящало світлом, заманюючи дітей наблизитись до огорожі. У віконці часто мигало обличчя сторожа і дітям була охота дразнити сторожа, що, бувало, часто ганявся за ними, випуджуючи їх за огорожу. Діти потай підступали до огорожі, сипали піском у віконце, а то й камінцями та й потрапляли у вікна церкви. Справа ця стала настільки дошкульна, що бувало підносило її громадянство на своїх зборах. Сторож засідався на дітей, ганявся за ними з ціпком, а дітям від цього було багато втіхи.

“Гнати цих бешкетників на сто вітрів, а то зневажають дім божий” — не один раз підносили жінки на громадських зборах. З цією проблемою зустрівся і Антін. З’являлися ці “гості” під віконцем, шукати собі зачіпки із сторожем. Діти не знали, що кривого сторожа вже нема... Кидали камінцями, сипали піском. Антін уже був упереджений про ці наступи. В Антона був свій підхід до цих справ, і він тільки й ждав на цих смільчаків. Отож, як тільки дзенькнув перший камінець у шибці, Антін відчинив віконце, привітно посміхнувся. Віконце лишив відчиненим. Влетів камінець, а за ним м’ячик. Антін підняв м’ячик, підкинув його на долоні. — “Ловіть!” — гукнув і шпурнув ним з вікна. Малюкам це сподобалось. Вони побачили у віконці свіже, привітне обличчя, завели з Антоном гру: кидали м’ячиком у підвал, а Антін викидав їм з підвалу. Якось у цій грі разом із м’ячиком влетіла в підвал і чиясь шапочка. Антін затримав її. У віконця тиснулись посумнілі личка. “Дядечку верніть нам шапочку!” — Невідступно просили діти.

— Зайдіть дверима то й дам.

— А не будете нас бити?

— Завіщо вас бити? Я ще й погощу вас. Ось у мене чайок, сухарці... Заходьте, двері для вас відчинені в нас.

Діти несміливо, одне за одним заходили у підвал. Антін пригощав їх і запрошуував частіше заходити. Другого вечора зібрався більший гурток хлопців і дівчаток. Ніхто у віконце не сипав піском, не кидали камінцями, а стукали у двері, і заходили. Гурт зростав. Дітей цікавила Антонова робота. Діти сперечались кому перше належить мітла, кому смітярка, а кому щітки... Кожне хотіло щось робити.

— Стривайте, кожному з вас припаде — не всім зразу одне і те саме. Тримайтеся черг. — Заспокоював Антін дітей.

Дівчата мили посуд, складали ложки, хлопчики замітали і стирали підлогу. Антін розподіляв працю, а опісля пригощав усіх молоком і солодощами. Почав з ними від своїх зайняття, а тоді перейшов на гри й забави. Обіцяв дітям вивести їх на сцену, зробити їхнім батькам велику несподіванку. З цього й почалось. Гурт зростав. Підглянули батьки і стали приводити своїх дітей.

Антін серйозно став думати, які підходи, методи і прийоми використати у своїх зайняттях з дітьми, щоб їх з'єднати собі й почати серйозну навчально-виховну працю з ними. В перших початках натрапляв він на великі труднощі: різний вік, брак знання української мови, неоднакове ставлення дітей і батьків до цієї праці. Почав від розваг, забав, а потім, коли гурт зріс до більшого числа, погрупував дітей і став працювати з ними в різний час, з різною програмою. Від розваг і забав переходив до заучування пісень, пов'язуючи їх з різними фізичними вправами і танцями, відповідно до віку і зацікавлень учасників.

Пісня та різні сценки допомагали дітям у розвитку мови. Так виникла необхідна потреба музики. З початку Антін користувався гітарою, мандоліною, але робити водночас одне й друге — виявилось незручним. Антін став думати про поміч, і в цих роздумуваннях згадав про Галину — вона ж піяністка. Пройшло вже декілька тижнів: ані він Галині, ані вона йому не телефонувала й ніде не зустрічались.

Антін повертається на своє горище з новими плянами на майбутнє. В його руках уже був список дітей. Виявилось, що це, за винятком двох, діти членів громади. Це те, чим батьки клопочуться. Ще того самого вечора потелефонував Галині. — Панно Галю, відкриваю нову ділянку праці...

— Яку саме?

— Працю з дітьми.

— З якими дітьми?

— З тими самими, як казали, “бешкетниками”, які сипали піском у вікна, кидали камінцями у церкву.

— Це цікаво, але звідки ви їх знаєте? Хто вам їх приведе?

— Самі прийдуть. Піймались у клітку. Вже були два рази. Маю їх, покищо, двадцятеро. Я пригостив їх тут, вони рвуться помагати мені в праці. Почав я з ними від забав, розваг, переходимо на заучування пісень, танців. Я обіцяв вивести їх на сцену. Вони аж горять зробити батькам несподіванку. Уявіть собі, хочуть якоїсь діяльності, покищо, все це таємниця.

— То ж дитяча цікавість, енергія — шукають де їм виладувати цю енергію.

— У мене вже є плян, треба опрацювати сценку для них. Так, щоб кожне мало свою роль та щоб усі разом виконували. Усе мусить мати свій зміст і стиль. А з цього, думаю, і буде початок школи в нас.

— Слухайте, Антоне, не плянуйте багато, бо щось не вдасться, знеохотитесь і нічого не зробите.

— Ні, не я. Раз я починаю, то й доведу до успішного кінця. Тільки от що! Я прошу вашої помочі.

— Моєї помочі? Чим же я можу вам допомогти?

— Мені потрібна музика. А ви ж піяністка.

— Ну, що ж вам сказати на це, Антоне? Я б хотіла допомогти вам, але я не дуже вірю в успіх цієї справи. Скільки вже не пробували в нашій громаді, нічого не вийшло.

— А тепер, запевняю вас, коли допоможете мені, зробимо корисне діло.

— Мусите мене переконати в цьому. Ви знаєте — я скептик. Щось подумаю. Не надумуючись, сказала: “Завтра, Антоне, я зустріну тебе в громаді. А ти будь готовий зачитати мені свій щоденник. — Вперше звернулась Галина до Антона на “ти”.

Галина зраділа Антоновим телефоном, бо збиралась потелефонувати йому. Пораючись в редакції за своїм бюрком, напіткнулась на листа Броніслави до Антона, який була відклала десь і не могла знайти. Пройшов деякий час, Антін уже, здавалось, не цікавився справою відгуку Броніслави на його оголошення і Галина, для заспокоєння своєї совісти, хотіла домовитись з Антоном про зустріч на улюбленому місці в парку, над по-тічком, щоб вручити йому цього листа. А тут склалось так, в Антона виринула потреба потелефонувати Галині, то тим краще... Галині інтересно було, що Броніслава пише.

У ПЕРЕХРЕСТІ З МИNUЛИМ

Галина поступила до Антона в обідню пору, обід з'їли в ресторані. Після обіду запаркували авто в парку. День був чудовий, вони пройшлися свіжоскропленими стежечками, обсадженими квітами, а потім зупинились біля розцвілого куща бозу, сиділи на моріжку, на Антоновому піджаку.

— Антоне, я сьогодні сподіюсь, що ти перенесеш мене в нашу Україну, яку я тільки з книжок знаю та з розповіді покійного моого батька. Я лежатиму горілиць до сонця, хай здається мені, що над нами українське небо, я і ти й нікого більше, — сказала Галина.

— Гаразд, Галинко. Я вестиму тебе стежками своєї юности, а коли ти вже втомишся, скажеш мені й спочинемо тут на моріжку цієї, як ми кажемо, прибраної батьківщини. Сьогодні я зачитаю тобі уривок із свого щоденника й пічну від знайомства з Броніславою, що тебе так дуже цікавить.

— Я тоді готувався до іспиту зрілості. Кожного весняного надвечір'я звик був виходити за село на пагорбок, де серед зелених хвиль хлібів височіла в травах могила. Вузенькою ризою між нивами я втолпував до неї таємну стежину, про яку здавалось мені один тільки я знат. Могила ця весною зеленіла, красуючись квітами і запахами різних зел. Оспівувана багатьма голосами невідомих комах і пташок. Людям вона була якась загадкова і неприступна, а для мене вимріяним місцем, де я знаходив ідеальний спокій для своїх роздумувань і мрій. Я часто виходив сюди з книжкою і гітарою; книжка і гітара були тоді для мене найліпшими подругами.

Одного підвечірка, коли я прямував у свій вимріяний затишок, здалека побачив, що біля могили щось ворушилось. Здавалось, що вітер хитав розквітлим кущем бозу, або хиталась на вітрі, зачеплена за кущ, загублена хустина. Я зупинився серед стежки. Не вірилось мені, що ще хтось потрапив у це затишне мое

місце. Ніколи нікого я тут не зустрічав, а тепер... Підійшов ближче і побачив дівчину нахилену над книжкою. "Ось тобі й на! Хто ще посмів зайняти мій куток — спокій моєї душі? Знайшлась якась, що потрапила на мою стежечку. Мені вже нікуди було вертатись і я підійшов ближче. Ось і гості. Біля могили сиділа над книжкою Броніслава Пйонтровська... Я знав її, мешкали ми в одному селі, але знайомитись ближче з нею, в мене не було бажання. Вона дочка поляка, кольоніста. Це був час польського панування на Західніх землях України.

Будь-яка дружба з поляками вважалась тоді зрадою батьківщини. Це вже було після страшної пакифікації та висилки нашої молоді в Березу Картузьку. Я підійшов до могили і зупинився. Далі нікуди було йти, кінчалась моя стежка. Броніслава піднесла на мене очі і якусь хвилину дивилась здивовано. А тоді посміхнулась і запитала: "Що це вас привело у мій закуток?"

— А мені хотілося б вас, панночко, запитати, як це ви потрапили сюди в мій таємник?

— Я часто тут буваю, а вас бачу тут вперше, — сказала панночка.

— Ну то що? Доведеться мені вертатися назад, — сказав я огірчено.

— Чого вам вертатися? Хіба мало тут місця? Я вам поступлюсь, сяду з другого боку. Але й нічого вам не станеться, коли сядете біля мене. Боїтесь, що покусаю вас?

— Ні, не те, але...

— Але що? Сідайте, я дочитаю сторінку й піду собі.

— Що чите? — запитав я, а Броніслава повернула обкладинкою до мене "Огнем і мечем". — А ви?.. запитала Броніслава.

— А я читаю Галини Журби "Зорі світ заповідають".

— А я не чула про таку письменницю.

— А хіба ви чите українські книжки? До речі — це письменниця польського походження, а пише

українські книжки. І не лише пише по-українському, але й пише, як українська патріотка...

— Щось такого! Хіба й таке буває?

— А чому ні. Вона полька, а передусім людина, то ж узяло її співчуття до поневоленого народу.

— Броніслава зацікавлена попросила в мене книжку, й перегортала сторінки то тут то там, а потім зупиняючись, — сказала: — Я хотіла б її прочитати...

— Будь ласка! Я вам позичу. По-українському читаєте? — запитав я.

— Так, читати вмію. Я ж вчилася в тій самій школі, що й ви, тільки ви були у старших клясах, а я в молодших. Вчила вас моя сестра. Пригадую, гарно висловлювалась, про вас. Запримітила у вас музичні здібності. Бачу, що не помилилася, бо граєте і хором диригуете в “Просвіті”.

— Звідки це знаєте?

— В одному селі живемо, то щоб не знала? Вийду вечером на прохід і йдучи повз вашу читальню, підслуховую та милуюся вашими піснями.

— Любите наші пісні?

— Дуже, особливо старі, народні. — Заграйте щось!

— просила Броніслава.

— Не настроена гітара, — сказав я, провівши пальцями по струнах.

— Не настроєна... краще скажіть, що ви не настроєні...

Сонце вже було над цвінтarem, прислухалось до шелесту трав та шепоту сторінок книжки Галини Журби, а потім озвалась моя гітара і Броніслава наспівувала під мій акомпаньемент українські пісні. Мене дивувало, що яку б я пісню не почав, то Броніслава знала її і чудово виспівувала.

— Звідки ж ви знаєте всі ці пісні, — запитав я.

— Від вас навчилася, — посміхнувшись, сказала Броніслава. Ми з нашою служницею, попадянкою, закрадаємося під “Просвіту”, коли розучуєте нові пісні, спираємося на огорожу, слухаємо, підспівуюмо, і завжди повертаємося додому із свіжою піснею. Скільки

ця наша попадянка знає різних казок, оповідань, анекдотів і пісень, ви б не повірили. Вона, сирітка, служить у нас. Як тільки батько вибереться на полювання, починається в нашій хаті українізація: линуть пісні, сплітаються з анекдотами, приповідками, казками. А буває, що переодягаемось у селянський одяг і йдемо до церкви. Коли б про це батько мій знав — дісталося б мені. У нас у хаті всі поляки. То ж мама до свого українства ніколи не признається. Але хіба втічеш від цього українства? Як батько не оберігає нас — нічого не помагає. Хоч і живемо далеко за селом, огорожені високим муром, але до наших воріт прилягає цей гучний лан, то хоч вуха затикай. А як затягнуть сапальники пісню на лану, — вона нам вікна відчиняє. Мама ховається, бо батько тоді сердитий. Ви ж знаєте, моя мама селянка — українка, в цьому і ціле її нещастя... Вона ввесь час остерігається.

— Оце так. Батько ваш покохав маму, полюбив її красу, але наплював у душу. Він любить українську землю, тягне з неї відживлюючі соки, живе з неї, та не любить України й українців...

Броніслава мовчала. Мені здавалось, що вслід за цим Броніслава розповість мені про минуле її батьків, але ні, вона сиділа похнюплена, нічого більше не казала, немов би дала нагоду мені самому відтворити це минуле.

Над ставом у нас — панський двір. Біліоть у зелені дерев стилеві будівлі, задивлені у синє полотно ставу. Оповідають люди, що в цьому дворі був власником і господарем дід Броніслави. Він прийняв собі за покоївку сільську дівчину — українку. Вона була десь з-за Дністра. Вибрав собі її пан таки із гурту дівчат на лану, при єдинкуванні буряків. Зачарувала вона його своєю незвичайною красою і чудовим голосом. З того часу на панському дворі повіяв інший вітер. Змінилися відносини пана до своїх слуг і робітників. Пан подобрішав — не той став. Відчули це слуги, робітники і всі люди, відчула і худібка в загороді. Сапальники на лану про добродушність пана

пісні складали. Але трапилось так, що закохались у покоївку батько й син. Вони стали суперниками. Батько старався відіслати сина з дому в далеке місто на студії. Але син покинув науку, викрав в батька покоївку і одружився з нею без благословення батьків. Панові співчували слуги і робітники. Того ж року усох сад, поле пустіло, гинула худоба. Пан ходив, як не свій. Носив навколо ставу свою важку зажуру. І раптом пропав пан. На третій день слуги, напуваючи коней у ставу, побачили, що на плесі плавав з павним пером капелюх. Коні спрягли вухами, ставали дібки. Цього ж самого дня, десь під вечір витягли пана неживого.

Син його розбудувався на батьковому дворі за селом, біля млина обгородившись високим муром. Ізолювався від села і людей, щоб і луна дзвону не донеслась до його двору.

— Ну, чому нічого не говорите? — запитав Антін Скажіть щось... Броніслава здигнула плечима, — що ж сказати? Мати ховає голову в подушку, але й тоді від гомону села їй не заховатись. Тут потічки дзюрчатъ по-українському і сни мережаться по її душі. Квіти і земля обдаровують дім своїми пахощами. Без робітників і слуг селян батькові не обйтися. Я ж кажу вам. Вийдуть сапальники на лан до буряків, стануть у ряди, схилившись на сали і так співають, що й мертвого зворушить. Ті пісні линуть до наших вікон і нікуди від них сховатися. До того ця наша служниця — сирітка, попадянка — хитра з біса. Знає мої почуття і вміло мене українізує. Цілий день і вечір рот їй не замикається: вона така що й мертвого розвеселить.

Пісень у неї, що й не перелічити. Тож як мені не знати ваших пісень. А де ж я живу, як не між своїми людьми? Коли батько вдома, з'їдуться сестри, брати, то тоді в нас інший настрій. Вони всі завзяті польські патріоти. Додому приїдуть, то поза огорожу не виходять. Тільки ми з нашою попадянкою потай козакуємо.

Вітрець метав запахами парфумів, зелені колоски,

то підймались, то хилились, перешіпчуєчи таємницю врожаю землі. Із села доносився гомін дзвону, що скликав вірних на святу вечірню. Поки сонце гріло, ми з Броніславою обпершись плечима на могилу, не бачили як із заходу насувалась на нас гроза. Ралтом стемніло, дмухнуло холодом і загуркотіло. Я оглянувся, важкими жорнами на наші плечі насувалась чорна хмара. — Буревій!, — крикнув я. — Ми зірвались на ноги, але втікати було вже запізно і нікуди. Срібними батіжками чорне небо вишвагували блискавки. Кололось небо. Розривалось, немов крига, хлинуло зливним дощем і градом. Броніслава вткнула голову під мій піджак. Ми прилипли до землі, тісно пригорнувшись одне до одного. Гроза не втихала. Небо схрещували блискавки, буря чесала зелені ниви і засипала їх градом. Гітара зойкнула під ударами граду. Я уткнувся обличчям у землю, прилягши книжки. Буревій пронісшився десь над цукроварнею, цегельнею і захитав смерековим гаєм. Гроза проминула. Ми з Броніславою змокли до рубця. Сушенка на Броніславі прилипла до тіла разом з зеленими листочками. Розступились хмари, блиснуло яскраве скупане сонце. Воно усміхалось, простягаючи своє проміння, обсotуючи ним змоклих нас до рубця. Ми з Броніславою дивились одне на одного і сміялись самі із себе.

— Ми грішні! — сказала Броніслава.

— Бог кару зіслав, щоб покаятись нам і остерегти нас ще від більшого лиха, — додав я.

Висушувались на сонці, бо ніяково було повертається нам у село такими змоклими, зім'ятими. Село, скупане в дощі, пишалось своєю природною красою. Сонце заслонилося чорною котарою хмаринки, зі сходу на небо виплив місяць. Ми з Броніславою поверталися у село різними стежками. Кожне із своїм притаєним болем у душі, немов після важкого гріха.

— А що далі, — запитала Галина. — А далі законспіровані зустрічі і гроза за грозою...

Галина після цього, несподівано, подала Антонові листа від Броніслави. Антін розірвав конверту, пробіг

очима по рядках, піdnіс очі, якусь мить тримав листа в руках, а тоді, передав його Галині. Галина 'мовчкі,' прочитала:

"Напіткнулась, Антоне, на твоє пошукування мене. Не шукай мене тут, бо не знайдеш. Шукай там, біля тієї могили, де звела була нас наша недоля. Я тяжко покутую гріхи моїх батьків..."

БАТЬКІВСЬКІ УБОЛІВАННЯ

Антонові батьки на дядьковій фармі, прямо зі шкури вилазили, щоб її загосподарити. Прокидались до сходу сонця. У низенькі віконця несміливо просочувалось з воріт сонце, обіцяючи погідні дні визріваючої осені. Не сіяли, не садили а що будемо збирати? — Турбувались батьки. Якось одного дня батько порався на городі. Прополюючи бур'ян, натрапив на кущі невикопаної картоплі.

— Де ти, Параню! ходи-но сюди! Дивись, яка рясна картоплинка невикопана, — Картопля біла, мов жива, розкочувалась по землі, встеляючи рясно грядку.

— А де ти там, Параню?

— Я тут, Степане! — линув з-за кущів голос жінки.
— А чого тобі треба?

— Дивись, картопля...

— А тут груша стряслася грушечок, що й не позбирати... — перегукуючись, звихались, немов наелектризовані чудодійною силою, задивлені в землю.

Десь під вечір, коли сонце, здавалось, пересунулось на схід, Степан, вstromивши в землю мотику, почув скрипіння воріт. Незнайомі люди відчинили ворота і в'їхали на обійття: авта, — вантажні автомашини наповнили подвір'я веселими гудками. — "А це що? —" Степан якусь мить стояв, немов укопаний у землю.

— Гей, Параню! Де ти там? Дивись, якийсь, немов напад на нас, чи що? — Відкинув мотику, а Параня

з-за рогу з відром вийшла на зустріч. Ціла валка авт в'їхала у відчинені ворота. Вискачували з авт чоловіки, жінки й діти. Заряснило обійстя усмішками. А хатина в очертаній капелюшині зі сорому вгрузла в землю по самі віконця. Причайлась, немов прислухаючись до пісні.

Де згода в родині, там мир і тишина...

Щасливі там люди, блаженна сторона!

Підступали приїжі лавою, із піснею та хлібом на вишиваних рушниках. З ряду виступив старий Клім, підморгнув, посміхнувшись, з надхненням, вроностро, немов молитву, проказав:

— Ми ваші земляки з канадської України, вітаємо вас на нашій землі! Щоб щастливо вам на вашому обійсті! Щасти вам, Боже, що вам гоже! Літо погоже, багату осінь. Щоб щастя у вас цвіло, земля родила і здоров'я було. Щоб не знали ви біди, в мирі і здоров'ї много літ прожили!

— І за домом не тужили — додала котрась із жінок.

— Пізнаєш мене, Степане? — Клім із Степаном кинувся в обійми парубоцькі. Знайомились, вітались, розціловувались. Адже вони розійшлися ще в дитячі роки.

— Знайомтесь! Це мій син, а це невістка буковинка, — сказав Клім.

— А ми полтавці, посватались із львов'янами, — сказав Андрій. — Тут маєте представників з різних закутин України. Так, хоч там вороги нас на рідних землях роз'єднали, так ми тут на чужій землі зійшлися, здружились...

— Вітаємо гостей! Заходьте в хату! Чим хата багата, тим і рада! — заходився Степан біля гостей. Гости оглядаючись одні на одних, підходили якось несміливо: в хату ж усі не потовпляться. Хатина принизила в якісь зажурі.

— Слухай, Степане! Ми тут найближчі з тобою земляки. Разом до школи ходили. Дозволь мені бути

господарем цього вечора. Бо, все-таки, я тут старший від тебе. Прожив уже тут близько копи літ, а ти тільки що приїхав, — сказав старий Клим, потермосивши Степана по-парубоцькому.

— Здаєся тобі, Климе. Порядкуй, як знаєш. — Підвівши руки, сказав Степан. — Бачу, що не ви в мене гості, а ми з жінкою у вас. Параню, — це ми сьогодні гості з України у наших земляків канадців. Повинуємося їм і будьмо вдячні, що знайшли нас і шанують, як своїх братів. Порядкуй, Климе! — сказав з уклоном.

Клим змахнув руками, немов крильми, розглянувшись навколо. Підшепнув двом молодшим. — Ось там біля копанки пригответе ватру.

— Ану, хлопці — молодці, та й ви молодиці — жінки, розпаковуйтесь! Використаймо погідний вечір, гостюватимем під голим небом. Розстеляйте, жінки, скатерті на траві. Поки жінки впораються з вареним і печеним, ми ватру розпалимо, — командував Клим. Чоловіки знімали з вантажного авта кухню, холодильник для господарів, заносили в хату, а жінки на пртертій скатерті зносили свої приносини: варене і печене. Частувались, угощувались, а опісля зібрались усі біля ватри. Як тільки втомлене сонце скотилось за рожеві кущі, біля копанки спалахнуло багаття. Стрибнули у височінь на межі ясени, закліпали листям, немов очима. Таких гостей на цьому обійсті вони ще не бачили. На межі рядом — ясени, а за ясенами простяглися в далечінь трави, десь аж під самий обрій. Господарі не знали, кому той простір належить.

— Ге, ге, ге, люди! та ви не знаєте, що ви тут маєте. Це межа тільки самого обійстя, а там ще той цілий простір із загородою, то ж це все ваше. Тут не змотикою поратись, а трактором обертати, — пояснив Клим.

— Треба мені приїхати сюди із своїм трактором та потанцювати по тих розлогах, — сказав Андрій, а Параня: — Та там в кінці тієї межі осипалась груша,

то я вже третій день збираю грушки і не позбираю, бо маю вже їх повні сіни. — сказала, сплеснувши долонями, мов пташка крильми.

Метнулась у сіни і винесла гостям решето грушок.

— Прошу, беріть, будь ласка. Солодкі, мов мед.

— Біди нема. З кожним днем відкривається перед нами ця фармина своєю щирістю та своїм багатством, — сказав Степан.

— Не журіться, люди! Ви не перші і не останні тут. Ви тут не самі. Ми вже тут загосподарились, поможемо й вам. “Громада по нитці та й бідному сорочку” — каже наша приказка, — промовив Андрій.

— Ваш дядько, хай з Богом спочиває, натерпівся. Не пощастило йому жінку стягнути з краю. А господарка без господині, звісно, не встоїть. Господині на господарстві, ніхто не заступить. До того небіжчик Петро, що не говорiti, був відлюда. Ніде він носа свого не показав. Ніхто його не знав, а з громадою треба жити, — додав Клим.

— На людину впало нещастя. Всі ми про це довідалися аж тоді, як уже його до лікарні забрали, — сказала котрась із жінок.

— Не дивуйтесь, — втрутилась Параня, — увійдіть у його стан. Така воля Господня. Тридцять років жити марною надією, що доля подобре і зведе їх, як звела разом під вінець, дожити бодай одну третю свого віку в подружньому житті. Він тут, а вона там: розділило їх оце важке горе — глибоке море навіки. Сказати, навіки. А то ж жили одне одним кожною хвилиною, кожним днем, світанком і вечером. У снах, молитвах, в розмовах самим з собою, немов одне з одним. Яка це важка покута. Знаю, бо жили ми близько з дядиною. Це важче за Атонську гору! — виправдовувалась Параня.

— Ви дивіться, як тут: подружаться і року не доживуть — розходяться. Живуть на одному поверсі, в одній хаті повернені спинами одне до одного: Він собі, а вона собі, так ця любов тут швидко проминає.

Така вона не вірна, не тривка, і це, як щось нормальнє. А в нас розколюють серця на кусники, а вони живуть ці кусники чимсь невідомим зцілені, — сказала Марта.

— Видно, що лише в нестатках, в турботі, в нужді і журбі оця любов вічна. Живуть люди одне однім, шукають спільноти своєї... не розходяться, не відлучуються від громади, не відчужуються від своїх, а навпаки... Тож родина — одне звено — обірветься — розпадається спільнота...

— Ну, а де ж ваш син? Сина хотіли б ми побачити.

— І справді, ми чули, що у вас гарний син, — посыпалися запитання.

— Син у нас — непосидюча натура. Широка душа. Коли вірити, що в кожної людини є свій життєвий шлях, своя провідна зоря та що кожна людина є ковалем своєї долі, як казав наш Франко, а міне людині двадцять і чотири, то вже, як та опірена птаха, шукає свого власного гнізда, і не стримаєш. Він ужে там, на рідних землях, ще зовсім молодим, як лише закінчив середню школу, то вже тоді почав торувати свій власний шлях. Тинявся десь по Гуцульщині, в Карпатах шукав своїх висот — зустрілися ми з ним на скитальщині.

— То як хочете мати дітей при собі, доживати при них віку, то не посылайте їх до школ. Мої зі мною нога в ногу на ріллі. Міста не знають і залишились при мені моїми. Місто псує нам дітей, — мовив Андрій.

— Ми старалися, та нам не вдалося, — мовила Параня, — учився потай від нас. На рідних землях скінчив одні студії, другі в Німеччині за дротами, бо хотів самостійної України, а треті на волі, — доповів Степан. — ровесники його женяться, а він лисіє. Весіллям його — це праця перед молоді — українолюбство. За це ж і попав за дроти, — А тут має волю, то й не зіпреш його, — додала Параня.

Перейшли на розмови про молодь та й згадали своє — свою юність на рідних землях.

— Тепер молодь не така, як ми колись тут — бе-зязикі, — де нас поставили, там і робили, хоч би й камінь гризти. А звісно, що нас посилали туди, де вже ніхто не хотів, — чергувались репліки...

— Чого дивуватися? Молодь наша освічена, відразу володіє трьома мовами. Вона не дасть собі в капшу наплювати...

— Молодь, що приїздить сюди, багато пережила, в різних школах навчалась, її не обдуриш..

— А тутешня молодь, яка вже тут народилась, то почувається, як у дома...

— Діти наші, мудріші від нас, виростили ж бо вони на наших розумах і піднеслись у верхи, діти — це наші крила.

— Оце ж бо вони на те й ростуть, вони ж наше майбутнє...

У спалахах ватри чергувались розмови про життя тут і там, чергувались пісні із спогадами про пережиті щасливі дні на рідних землях. Згадали про співи слов'їв на калині, яких тут не чують, про співи жайворонків над головами сівачів, про голоси зозуль у лузі.

— Живемо тут у розкошах, та не бачимо краси наших сіл, не відчуваємо того щастя, що давала нам наша весна — рідна мати — земля. Діти наші цього щастя не знають.

— Інколи потужу й заплачу — говорила Марта. — Діти питают, що вам, мамо, бракує, а тато відповідає — не кує мамі щастя зозуля в лузі. Діти, бувало, беруться за руки, стають у коло і наспівують пісню:

Ку-ку, ку-ку! Чути в ліску,
Ходім співаймо, радо вітаймо
Божу, Божу, Божу весну...

І душа радіє. Діти — наша весна.

— Та це ж згадуєш найкращу пору у своєму житті — весну. До неї людина завжди зідхає, де б вона не народилася. А поїхала б тепер туди, чи довго набула б? Другої Канади у світі не найдеш. Не гніви Бога! — сказав Андрій.

— Як було колись, а як тепер? Стара Климиха почала говорити — Господи, зайдеш до школи, що вже не повидумували: винайшли вже машини, що за людей говорять. Методи й методи! А якою методою ми вивчали мову? Нас завезли в дику гущавину... До моїх шкіл не було доріг. Батьки на роботі, ні з ким було й порозмовляти. Я розмовляла з худобою. Мене прозвали коровою. Вижену на пастівничок коровину й овечок, розмовляю з ними й пісню співаю. Худібка розуміла мою мову, співчуvala мені. А потім і церква наблизилась до нас. Якось раз після Богослуження сказав дяк — “молодь залишиться, будемо вивчати представлення. Це відносилось мабуть, тільки до тих, що вміли читати й писати. Одна я неграмотна між ними. Поки роздати ролі, пройшовся дяк поміж нас, кому яку ролю дати. Мені припала головна роль. Гурт розрегоався, не міг стримати сміху. “Що сталося? Чого ви регочете? запитав дяк. “Ви дали ролю тій, що не вміє читати?, — сказала котрась. Молодь зареготалася, а я розплакалась. Дяк подивився на мене й опустив очі. Щось подумав та й каже — “нічого, нехай”, — вона навчиться.

Будеш говорити за мною.. І почалось. Я за ним, немов молитву, а очей із рядків не зводжу. І так, бука за буквою, слово за словом я навчилася читати. О, як я навчилася читати, то книжка стала мені найближчою приятелькою: сторінка за сторінкою й відкрилася передімною моя рідна сторона, із своїм славним минулім, сучасністю і красою. Тоді й люди стали поважати мене, а молодь перестала називати мене коровою.

Знімалась ватра стовпом вгору, золотою половою в небо, блистіли обличчя веселими усмішками: “Україну

і тут маємо — живемо нею... Ані горе, ані море не розлучить нас, боляче відчували ми і голод, і пацифікацію, і Карпатську Україну — все це ми переживали разом з Україною — нас боліло, немов власне тіло... В усьому ми помагали чим лише могли. — Колись, як писав Шевченко: “на всіх язиках усе мовчить, бо благоденstвуетe”... Сьогодні на всіх язиках говоримо, не мовчимо. Говорять за нас посли, сенатори й міністри — люди нашої кости й крові, цілими поколіннями...

До пізньої ночі лунали пісні, спалахувала ватра іскрами до зір...

Бондарі у своїому гурті почувалися, немов на рідній землі.

До Антона допитався лист від батьків. Батьки писали: “Давно не мали ми від тебе листа і журилися, не знали, що з тобою сталося. А тепер уже душа наша на місці. Турбуємось тільки, як ти бідний даеш собі раду. Ми хотіли б знати, чи є хто там у цій громаді із наших селян? До нас пишуть із скитальщини.

Наша “Нова Говерля” вже опорожнена. Залишились ще порожні бараки та й ті гроби — могилки, що з них визирали колись дитячі пальчики, волосся і коліна... сняться нам, десь ходять вони духами, чіпляючись зниділих дерев, заглядаючи у віконця порожніх бараків. Ніхто тепер уже не допитається до них, хрестів не поставить. Мабуть, скоро зрівняють ці гроби з землею, сіятимуть там просо. А скільки таких безхрестих наших могил на нашій і чужій землі?..

Нас відвідали наші земляки. Багато дечим нам допомогли, та й далі відвідують і допомагають. Трактором зорали нам город і де лише нам треба, за різними орудками возять нас до міста. Мама купила тобі рукавиці, в'яже светер і внедовзі тобі вишле. Коло нас уже не біда, тож, як маєш яку потребу, пиши, ми тобі поможем. Коло нас уже не біда...

Справуйся там, щоб вгодити громаді — не принести нам сорому. Думаємо, що долоні вже в тебе затвер-

дли, а як серце? Ти дуже м'який, а таким тут тяжко..."

Ми все ще тебе наслухаємо, кожен раз, як тільки вітрець торкнеться ворітець, виглядаємо у вікна. Приїжджай! Ждемо..."

Лист від батьків, телефон від Галини розбурхували Антонову чуйність і почування. Пройшло кілька тижнів наполегливої праці, поки Антін втягнувся у свою роботу. Чого не встигав зробити ніччю, робив днями. З кожним днем Антонові відкривались нові обрії його праці. У своїй праці він знаходив лад і порядок. Горище було для нього відпруженням і наснагою. Праця хоч і виснажувала його вкрай, але знаходив він у ній і своє задоволення. Після важкої фізичної роботи, виходив на горище і поринав тут душою, занурюючись у своїй творчій праці. Це було те, за чим він шукав — корисна студія життя, що заспокоювала його найконечнішу потребу.

Як тільки Галина одержала запрошення на студентську забаву, то вона стала думати з ким її йти? Чи не запросити й Антона.

— "Це добра нагода познайомити Антона із студентством та професурою. Відразу він потелефонувала Антонові.

— Чи ти ще там, Антоне?

— А де ж мені бути, як не тут?

— Маю новину для тебе...

— Яку?

— Ходи завтра зі мною на забаву.

— От і поцілила! А я, як би він знав про це, і від сьогодні вже витанцьовую тут з кута в кут, з мітлою вправляюся в танцях...

— Ти не смійся, я серйозно говорю.

— А я серйозно це сприймаю, тільки грошей не маю, ані настрою.

— Квитки я вже маю, а настрій сам по собі прийде.

— Ти жартуєш, Галю, а чи дійсно?..

— Ні, без жартів... Зваж тільки, що це студентська забава й буде добра нагода тобі познайомитись з нашою професурою та студентством.

— Куди ж мені, Галю, до забави? Я вже й не пам'ятаю, коли і де бавився: до забав ноги мені не служать, душа не поривається...

— Слухай, Антоне, не будь дідом. Використовуй час — старим ще будеш, а молодість утече і не повернеться до тебе.

— Це правда, але ти знаєш, що в мене й одягу для забав немає.

— Це вже не твоя турбота, я й про це подбаю.

— Он, яка ти смілива! Ще спокусиш мене... А завтра тут лотиші влаштовують забаву і мені треба господарити... Хто замінить мене?

— Я попрошу дядька Пилипа, він замінить тебе.

— Ну, з тобою не домовишся... Що ж мені сказати тобі? Іди вперед, якщо ти з усім цим справишся, то й не відмовлюсь...

Другого дня Галина метнулась по місті, домовилася з дядьком Пилипом, і полагодила всі справи й приїхала до Антона.

Не стукаючи до дверей, (їй незручно було постукати, бо в одній руці тримала свою торбинку, а в другій вішак з одягом у пластиковій торбі), Антін очам своїм не вірив. Він думав, що Галина тільки так собі, пожартувала...

— О, но! — Вигукнув Антін, і долонями затулив очі. Але в тій же хвилі задерчав телефон на підвіконні. Підійшов до телефону, а це тьотя.

— Антоне, голубчику! Прошу я вас не відмовте Галині... Підіть з нею на забаву. Я не зовсім добре поччуваюся, а саму ж її не пущу. Зробіть це для мене, прошу.

— Та вже уволимо їй волю! — сказав Антін, не зводячи очей з Галини.

— Іди, Антоне, помийся і переодягнися, а я підожду тебе в авті.

— Ти, Галино, герой! — сказав Антін, посміхнувшись. Тут же й дядько Пилип, немов з конопель...

— Побажаю вам, молодята, приємної забави, — сказав. — А обов'язками цими тут не турбуйтесь, я вже якось сам справлюсь.

Галина вже й не виходила до автомобіля, заговорившись з дядьком Пилипом. Вона й незчулась, як Антін вийшов причепурений в елегантному одязі.

— Ось, бачите, який елегантний наш Антін! На цілих десять років помолодшав. А то здішився у цьому підвалі зі сміяркою в руках... Я вже дам йому чосу на цій забаві! — Всі троє розсміялись.

Антін не знав, як це розцінювати. Сталось бо воно якось нагло й зовсім несподівано. Не знав, чи вірити своєму щастю. Хоч і заводилось воно в них на це, то якось дуже пиняво. Не добре воно, коли любов тліє і не визріває, але й небезпечно, коли передчасно спалахує, — думав Антін.

З вас така пара, що хоч і під вінеци! — сказав Пилип, проводжаючи їх до авта. Галина поступилася Антонові за кермом, сама сіла поруч нього. З місця, як тільки рушило авто, затягли пісню і так з піснею аж під університетську залию. Заля вже була затемнена. На підвищенні світились золоті труби.

ПІД ЗВУКИ ЗОЛОТИХ ТРУБ

Як лише переступили поріг залі, якийсь низький москулистий мужчина безпardonно пір'яв Галину в танець. Галина тільки встигла передати Антонові свою торбинку. Антін з торбинкою залишився ждати біля порогу. Зала заповнена і затемнена. Музика на підвищенні виблискувала трубами, розсіваючи прозорі звуки. Жовті ліхтарі, немов на деревах хрущі, стрілупували своїми крильцями. Антін водив очима за Галиною, вона в бурхливих хвилях танцюючих пар немов маяк на морі, то поринала, то виринала. Цей здоровило метав нею, немов мітлою. Танцюючи, Галина ввесь час водила очима за Антоном.

Антін не знов до кого йому пристати, де подітись, незручно ж підпирати одвірок. Коли оце підступила до нього якась старуха — стара й похила, немов надломана гілляка.

— А ви, молодику, не танцюєте? — Антін здивінув плечима. — Ану, ходіть, та закрутимось, хай гороги наші сумують... Ви ще замолодий підпирати одвірки! Вирвавши Антонові з рук торбу, замотала собі її на руку. Антін оглянувся за Галиною, але її вже й очима не впіймаеш. Гілляка простягла свої руки, заплівши їх на Антоновій шкірі. Музика якось не в такт їм грала. Гілляка приклалась обвислими грудьми до Антона і ціла зависла на ньому, й хиталась, як сорочка на плоті. Антін так почувався, немов би в пазуху йому влізла холодна жаба-ропуха. Тяжко було їм здорожитись у танці, не попадали в такт і в крок.

— Чекай, молодику, бо ти щось плутаєш! Краще буду провадити тебе, а ти лише подавайся за мною! Окей? — Гілляка стрясалась немов при важкій бурі, приспішувала крок, плуталась — не йшло їм. Зупинились. Ти дивися, як другі! — Музика грала, труби ревіли, саксофони квакали й гегали, немов наполошенні гуси на ставу. Ліхтарі жмурілись і журились.

— А як вам іде, друже, обізвався якийсь дядько в танці.

— Іде, як сокира по воді, — сказала Гілляка:

— Я бачу, що сокира. Сокира, та ще й тутиця.

Ви, бідний, надвигаєтесь там у громаді тих баняків та й тут не легше підійшло вам. Але Бог поможе. Посувайте вперед, — кажуть — “потерпи, козаче, отаманом будеш! “Хто терпен, той спасен”, — додала жінка, торкнувшись носом Антонового мокрого чола. Якось повз них проскочила Галина, — поміняймось, — сказала, але Гілляка, немов на вітрі захитавшись, — про це й чути не хотіла, тісніше пригорнувшись до Антона.

Музика зірвала мельодію. Танцюючі пари не розділились, плескали в долоні, щоб продовжувати та нець. Плескала й Гілляка, не вступаючись. Тільки Антін, вирвавши з її рук Галинину торбу, став пропи-хатись до дверей.

Ніч була прозора, місячна. У срібні коси ночі вплітались звуки мельодій, що линули з-за стін, немов з-під землі. Антін сидів на підмурку, задивлений у розквітле сузір’я, це ж саме сузір’я що заглядало з віконця в стелині на його горищу. “Чи не краще було б сидіти там над відкритою книжкою, як нівечитись тут не в своєму сосі... — думав Антін. — Ну, що ж, гарно заповідалось, а закінчиться... Закінчиться, мабуть, гнівом — терпким гнівом. Галина мене обманула. Виманила мене з хати, щоб лише захиститись мною... Тьотя була б її не пустила саму на забаву... немов передбачала, що Галина опиниться в руках цього атлета. Він, мабуть, так і не випустить Галину з рук... Погана моя тут роля... Доведеться мені попрощатись з Галиною. Ну, що ж, не судилося... Багато вона пожерттувала мені свого часу, щоб увести мене в життя цієї країни... — Багато подарувала мені приемних хвилин. Жаль дівчини... та й мені буде тяжкувато без неї. Вона тут найближча мені... обіцяла помогти мені в праці з дітьми — все це тепер обірветься. Не щастить мені в коханні. Не пощастило мені з Броніславою, а тепер і з Галиною не щастить. Щось вигубилось у моєму житті, відчалило від мене, та й уже мені його не наздігнати. Мабуть, так і залишуся оцим нічним сторо-

жем — сторожем дитячих душ, — передумував Антін, а заля вуликом гуділа, музика не вгавала...

Раптом з дверей вибігла Галина. Вона бігла прямо до автомобіля. Ключі в торбі, а торба в руках Антона. “Де ж він подівся?” — заклопотано розглянулась Галина. Вертаючись на зали, почула Антонів голос.... Запримітила його на підмурку, з піднесеною рукою.

— Що з тобою, Антоне? Де ж пропадаєш? Чого ховаєшся?! Я ж не на те заплатила тобі квиток, одягнула тебе, щоб ти сидів тут на підмурку... Я хотіла представити тебе нашій професурі, забавитись з тобою, а ти закрутівся із тою вуйною і щез, як комфора. Як привернути тебе до людей? У тебе бачу якийсь комплекс, почуття меншевартості... Такий елегантний хлопець і, ховається в тінь. Ходи, я хочу затанцювати з тобою! Який це з тебе партнер?..

Антін був якийсь холодний, не свій. Галина шарпнула його за руку і потягla на зали. Як тільки переступили поріг, Галина вже не випускала Антона з рук, пішли в танець. Однакові в рості і кроці попливли немов гуси за водою. Галина елястично розводила руками, звивалась веретеном, а сукня підносилася парасолею.

Приємно забавлялись. Галина знайомила Антона з українським студенством. Підчас перерви студентство влаштувало Антонові виступ із сольоспівом, акомпаньовала Галина. Виступ Антона з Галиною вітали глядачі довготривалими оплесками...

Верталися з забави, Галина поступилася місцем Антонові за кермом.

— Так тяжко було намовити тебе, Антоне, щоб ти відірвався від своєї праці і пішов зі мною на забаву. Ти й не уявляєш собі, який прогрес ти зробив своїм виступом перед нашою авдиторією. У підвальні громади з мітлою в руках ти ніколи цього не досягнеш. Я з першого дня говорила, що тобі треба йти між людей, знайти своє середовище і закріплювати свою позицію, інакше будеш метлятись у хвості. Ніхто не видвигне

тебе, як сам не проб'ешся своїми вміннями і здібностями.

— Я, Галю, не належу до тих, що розпихаються ліктями...

— Ні, але ти мусиш відчути атмосферу і вміло пристосуватись до неї...

— О, о! І знову оце пристосування! Таке воно мені противне.

— Тут, Антоне, така атмосфера, що треба не тільки душою вчуватись і розумувати, але, інколи, і хитрувати. Жаль, що не було сьогодні керівника славістичного відділу, який хотів з тобою познайомитися. Це не все так, як тъотя говорить, що університет псує нам нашу молодь. Я не хочу сперечатись з тъотею, але мусимо рахуватись з тим, що університет тепер наш. Канцлером університету наша людина, професура в більшості наша, студентство наше, спонзори наші, чого нам більше хотіти. Треба тільки використовувати нагоду, змагатись за свій престиж.

Даром воно нам не прийшло, добули ми це своєю наполегливістю, своїми здібностями і вміннями. Поки я не вступила до університету, була загублена, не знала до кого мені прихилитись, а тепер я почиваюся людиною.

— А хто цей атлет, що так гарно забавляється з тобою?

— Запитав Антін. Галина розсміялась; напав на неї якийсь смішок і ніяк стримати його. А чого це ти віддав мене в руки цього атлета? Де ти пропав, що я не могла тебе знайти, Антоне? Кажу тобі — це такий світ, що в ньому треба розпихатись і просуватись, бо сильніший слабшого відштовхує.

Антін нічого не сказав, ждав, щоб Галина виговорилася, а Галина оповідала, що цей атлет — це той, як казала тъотя, скачмен, якого вона дуже не терпить.

— Він сватався до мене, сказала Галина...

— Ну, а що Галина на це? — запитав Антін.

— Ну, а що Антін на це? — запитала Галина. Галину стрясав смішок.

— Оповідай мені, Галю!

— Галина лідсміхаючись, оповідала Антонові, як він — цей фізкультурник сватався до неї. — Я уважала, що він чужинець, і завжди про це йому натякала. А він переконував мене, що він народився в Канаді, як і я. Є — сказав — лише канадці і прибулі: “Хіба ти не бачиш”, — говорив — до чого тут усе прямує? В короткому часі буде тут один канадський народ. одна мова й одна культура, зникнуть національні зрізничкування, що спричиняються тільки до антагонізму та постійного ворогування... Статистика показує, — говорив він, що час цей за плечима. А я відповіла йому: якщо це вже так близько, то ще трохи підождемо із своїм одруженням. А воно щось не зближається, а навпаки...

Так ми і не діждалисъ цієї зміни... Виходить що за нашого життя, ані за життя наших поколінь цього ще не буде...

— А що ти, Антоне, думаєш про цю теорію, — запитала Галина.

— Це згубна теорія. Пропагують її тільки ті, що не можуть позбутися — загарбницьких тенденцій і посилюють асиміляційний процес, щоб свою мову і культуру накинути іншим і, таким чином, посилити поголовну асиміляцію. За цією теорією ховаються усякі мішанці, збоченці, відщепенці від свого кореня ті, яким повороту вже немає. Роблять вони все це тільки для заглушення своєї совісти. Дітей своїх втратили, хочуть позбутися будь-якої відповідальності за своє майбутнє.

— Як же зберегти тут нам свою мову й культуру... Серед такої конкуренції?

— Я вже багато разів говорив тобі про це, Галю! Конкуренція скріпити нас. Треба лише проявляти нам нашу живучість, не відставати від інших народів. Іти ногу в ногу з ними, але на ґрунті своєї духовості. Саме в цьому напрямі я й хочу працювати. Починати нам треба від основ, від найменших, защо я вже взявся і прошу тебе, Галю, твоєї помочі.

— Признаюсь тобі, Антоне, що я колись горіла цим, але всі мої спроби покінчились невдачею. Не бу-

ло кому мене підтримати і я заломилася. Чим же я тепер можу тобі, Антоне, допомогти. Я Тобі, Галю, вже говорив. Початок уже є. Вдалось мені з'єднати гурток дітей і, кажу, це цих самих, що колись кидали камінцями у вікна церкви. Тепер вони пригорнулись до мене, зацікавились моєю працею. Почав я з ними від розваг, забав, танців, а тепер приходжу до заучування пісень і саме тут потрібна мені музика. З часом ми приступимо і до регулярного навчання грамоти — заучування різних діалогів і сцен. У мене вже є свій плян. Працюю над сценкою, в якій кожний матиме свою роль, відповідно до характеру. Усе воно мусить мати свій зміст і стиль. Починаємо від того, чим діти цікавляться, люблять, а поступово прийдемо до складніших речей. Тепер потрібна мені, Галю, твоя поміч із фортепіаном, про що я вже тебе просив.

— Страйвай, Антоне, це не так просто, як сказати. Тут треба фортепіано, та й відповідного репертуару. Треба компонувати мельодії відповідно до гри і забав.

— Найважливіше, потрібна, Галю, любов і віра у справу.

— Так, ти правду сказав. Саме цього мені й бракує... Хіба що, може, у тебе цієї любови і віри повне серце і якби з цього якась крапелька переллялась у мое серце, спалахнула іскоркою в душі, я б ожила біля тебе, і може б разом якось, у супружі, потягли, га? Як ти думаєш?.. Але ти мусів би мене переконати в цьому, бо ти, мабуть, пізнав уже мене, я зневірена в це...

— Попробуєм, Галю. Прихόдь у наступну п'ятницю, о 5-ій вечора. Познайомишся з дітьми і щось почнемо. Бо ніхто, як діти зобов'язують нас... Дітям гріх відмовляти...

— Правду кажеш, Антоне, дітям треба помогти. Слухай, Антоне, — продовжувала Галина. — Там десь за кулісами є якийсь фортепіян, припалий порохом. Я колись грала на ньому, але коли це було? Та й тоді вже там деяких клявіш бракувало. Варто б було його випробувати, може й настроїти.

— Ми цієї справи не відкладаймо, а таки зараз зайдьмо до громади і попробуємо, — сказав Антін. Поздзвонити б тільки тьоті, що ми вже є, щоб не турбувалась...

— Це, мабуть, багато часу не забере, там на залі є дядько Пилип, він нам поможе.

Заїхали. Антін з Галиною і дядьком Пилипом розсували кусіли, знімали з фортепіано поламані крісла, витягли фортепіян на сцену. Стерли з нього порох, підставили Галині стілець. Галина потерла руки, розкрила пальці і діткнулась мовчазних клавішів. Довго вона випробовувала, поки якось зліпила скалю, залоскотала пальцями і заскакала по залі збуджена мельодія. Пилип з Антоном з утіхи заплескали в долоні.

— На перший початок буде, а там, треба буде найняти фахівця, щоб направив і настроїв, — сказала Галина.

Зближалась п'ятниця, якої Галина вже так нетерпеливо очікувала. Перелистковувала свій репертуар, вибирала пісні, перегравала їх, наспівуючи. При звуках дитячих мельодій душа її оживала — молоділа. Поверталось до неї безжурне дитинство. Кожна мельодія відзвивалась у душі Галини мілим спогадом пережитих вражень.

Галина напекла різних солодощів, привезла до громади, щоб тут улаштувати дітям прийняття. Для дітей — це була справжня святкова вечірка, яку вони вперше пережили у своєму гурті.

Галина обіцялась помагати Антонові в праці з дітьми. Зразу чомусь не вірила в успіх. Тільки тому погодилася, щоб бути близько Антона. Пройшло декілька вечорів репетицій. Галина зразу тільки приглядалась. Антін своєю працею з дітьми полонив її увагу. Вона побачила його тут ще якимсь іншим. Не могла надивуватись його здібностями в праці з дітьми. Він з'єднав дітей своєю любов'ю до них, умілим підходом. Рівнявся з дітьми в рості (нахиляючись до них), в руках і в тоні розмов. Був такий близький їм, що тяжко було розпізнати, вчаться діти в Антона, а чи Антін у

дітей: спритність у рухах, уміла модуляція голосу. Нахилявся до дітей, щось нашпітував їм, будив у них цікавість. Копіював дітей, а діти його. Бавився з ними, немов дітвак. Діти були його дітьми. а він для дітей другом і батьком.

Галина спостерігаючи Антонові підходи в праці з дітьми, любувалась ним, і захоплювалась цим до безтями. Вона відчула в собі нестимне бажання включитись у цю працю. — творчу працю, що дітей наснажувала і оживляла. Із repetицій поверталась додому іншою; в неї зродився деякий свій плян, що після праці над ним, могла допомогти Антонові. Вдома сідала за піяніно. Перед собою бачила дітей, учувався її голос Антона. Вона, простягала свої руки над клавішами, немов крильця до полету; дрібними пальцями вигортала з-під клавіш нечувані ще тони. Мельодією свою вливалась в дитячий світ краси і любові.

На repetиції приходила, з готовими мельодіями, одувчевлена. Сідала за фортепіян і мельодіями своїми чарувала дітей. Милозвучними ручаями пливли хороводи; у такт мельодії Галининого акомпаньаменту вливалась дитяча пісня. Ясніли обличчя і стіни, заля звучала немов багатострунний інструмент. Від куплетів до окремих частин дій, Антін компонував цілість. Від гуртів переходив до окремих дій і навпаки. Галина клала свої руки на фортепіян, пальці скакали по клавішах, а очі її були звернені на дітей і Антона. Вона не могла надивуватись, звідки в Антона скільки вміння, вмілого підходу і терпеливости. Він звивався між ними немов дітвак. Уміло модулював голос, наслідуючи пташок і звірят. Шліфував у дітей мову, рухи, ставлення голосу, витягав з них усю наснагу. У праці з дітьми спліталась у вінок квітуча любов дітей, Галини й Антона в одне нерозривне кільце.

— Ну, як воно, Галю? — запитував Антін.

— Антоне, я не можу налюбуватись твоєю працею з дітьми. Вони в тебе немов з воску, куди хочеш туди й нагинаєш їх. Тепер я бачу, хто ти і для чого ти. Вміло використовуєш їх захват, до всього підходиш

з любов'ю, дуже дбайливо, вміло й фахово. Як би ти себе збоку побачив, який ти чудовий!

— Це не я сам, Галю, в цьому і твій хист. Після цих вправ пічнемо сценку, якої діти так нетерпеливо очікують.

— Антоне, а що це за хвостики водяться з тобою за руки, — питала Галина.

— Це ж, Галю, сироти, безбатченки. Ті, про які я вже тобі оповідав.

— Але ж бо й чудові вони! Обидва, як один — тяжко їх розпізнати.

— Так, до того вони дуже ченіні і здібні. Це винятково здібні діти. Я боюсь, що їх заберуть від мене. Жінка, що їх знайшла і хотіла собі їх усиновити, захворіла і померла. Діти звикли тут у громаді замлечку, а опісля зі мною. Прив'язались, як до рідного батька. Діти були десь пропали. Шукала за ними поліція, мала забрати їх Суспільна Служба. Аж виявилось, що вони переховувались тут у громаді. Однієї ночі я почув якусь шамряву за кулісами сцени. Підходжу з ліхтаркою, а це в куті з-під брезенту визирає дві голівки. Впилились в мене оченятами, стали проситися: “Дядечку “не проганяйте нас!” Я забрав їх на своє горище. Думаю, що мені з ними робити? Зголосив я Суспільній Службі. Став я просити, щоб залишили мені їх, хочу адоптувати. Проблема в тому, що нежонатим не дозволяють адоптувати. — сказав Антін, спершись ліктями на фортепіян, схиливши голову в зажурі. Галина торкнувшись пальцями клявіш, проказала: — А ти, Антоне, оженися, то й відразу будеш мати родину.

— Добра порада. Але кому нічний сторож потрібний, з двоїма дітьми. Покищо, вони ще тут метляються, поки не знайдеться родина, що захоче всиновити їх.

— Вони чудові, — сказала Галина.

— Чудові і здібні. Ти ж бачиш, з якою майстерністю вони виконують у мене “Вийшли в поле косарі”, з них будуть артисти, бо й голоси в них і служ досконалій.

— Ходять вони вже до школи? — запитала Галина.

— Ходили, а потім перервали, бо переховувались тут за кулісами. А тепер знову повернулись до школи. У школі вони, як і тут, бачиш, відмінники. Я тішуся ними, як своїми рідними. Щоб усиновити їх, треба було б перше одружитися. Але, як я кажу: хто піде за мене нічного сторожа з двома дітьми...

— Я б пішла за такого, — вдарила пальцями по клявішах, щоб заглушити, а може й підсилити, сказане. Під ударами пальців рясно затанцювали звуки, сплітаючись у якийсь нечуваний ще досі мотив, в якому вчувався голос приблуканої долі.

Антонові хотілось палко розцілувати Галину — в нього вже були повні груди любови до цієї дівчини. Але він ще стримувався, не виявляв її. Чи не було сміливости, а чи те, що руки постійно були забруджені важкою працею, а, може, і не вірив своєму щастю. Хіба може доля через океани простору зводити людей? Людей, які ніколи про це й думати не могли? Виростаючи в різних кінцях кулі земної, в різних світах, підсвідомо жили вони одне одним, якби на світі тільки їх двоє — ждали, що доля їх зведе?

Разом із знайомством Галини в Антона поліпшився його обрій світовідчуwanь, а разом з тим закрадалась у його душу свіжа любов до цієї дівчини. Спочатку він не міг і думати про Галину, піснею озивалась до нього десь здалека ота найперша, ще юна, любов до Броніслави, яка завдала йому стільки болючих переживань, і життєвих потрясень — що й спонукало його взятись за перо. Але, чим ближче до Галини, то він відчував, що відцівітає ота юна любов і поступається більш тривкішій і реальнішій. Так, то це вона — та любов, про яку мріялось уже в дозрілому віці.

Вона його тут знайшла й поселилась в Антоновій душі, а тепер не знати з чого почати? Галина багато більше виявила її. Вона якось ніби невинно, дитячою наїvnістю багато вже сказала про це. Чи вірити в це? Чи не почати говорити з нею серйозно? І то почати від усиновлення цих сиріток — близнючоків? Але підождемо, щоб не склалось в неї враження, що це пре-

цидент для женячки. Домовились ми про спільну працю, а там кожна одна наша зустріч зробить нас більшими і сміливішими. Десять і наше освідчення знайде в ній своє місце. А, покищо, хай визріває наша любов.

ВІКОНЦЕ В ПІДВАЛІ

Зустріч Антона з дітьми почалась якось спонтанно. Почалось уже з віконця у підвальні, і під таким наголовком Антін опрацьовував свою сценку. Зміст її такий: "Нічний сторож, наспівуючи пісню з мітлою в руках, порається в підвальні. Знадвору діти сиплять піском у віконце, кидають камінцями. Сторож відчиняє вікно. Продовжує свою пісню і працю. В підвальні влітає м'ячик, а за ним і шапочка. Тиснутися у віконце дитячі обличчя. Діти просять повернути їм м'ячик і шапочку. Починається діялог сторожа з дітьми. Сторож запрошує дітей у підвал, діти гуртом заходять, вибачаються, що потурбували сторожа, а сторож үгощує їх. Дітей цікавить праця сторожа. Вони беруть знаряддя праці в руки і помагають сторожеві в праці. Все це виконують завчено з рухами й піснями в супроводі фортепіано, стиль-готеск. У кожного участника своя роль.

Сценка удосконалювалася в процесі підготовки праці. В цьому Антін використовував дитячий помисел, заставляв їх бути творцями нової сценки. Це збуджувало в дітей інтерес пошукув і роздумувань.

Антін з Галиною працювали над строями, декораціями та світляними ефектами. Сценка випала напричуд вдалою. Публика була захоплена виступами дітей, сценку ставилось декілька разів. Заля завжди була заповнена. Це була перша постановка, що заставила громадянство звернути увагу на зацікавлення дітей виступами, на великі їхні здібності та працьовитість Антона й Галини.

Після цього батьки масово приводили дітей Антонові, що й заставило його продовжувати працю з дітьми. Це й дало початок до зорганізування Рідної Школи. А в слід за цим підійшла праця з дорослою молоддю: організування хору, драмгуртка та танцювальних гуртків.

“Нічний сторож став світилом громади” — говорили люди.

Якось раз запросив його до себе о. митр. Варлам. Угощував, проходжувались по саду, сиділи на лавочці під горіхом. Розцвілий сад пишався тепер, немов у вишиваній сорочці. Гуділи бджоли на пасіці, вітерець заносив запахом свіжої вошини.

— Антоне, люди не дають мені спокою, питаютъ, хто це так чудово на хорах співає... Слухайте, голубе, що я вам скажу: у нас велика нестача священиків, ідіть на теологію. У вас неабиякі здібності і добра воля працювати з дітьми і молоддю, ніде ви так не прислужитеся своєму народові, як у храмі Господньому. Широке і плідне тут поле праці для вас. Вам не багато треба, щоб закінчити богословію. У вас всесторонні здібності: у священстві — ваше майбутнє.

— Добре кажете, пане отче, деякі здібності та добра воля працювати в мене є, але чи не бракує найважливішого, без чого священикові не бути, а саме, внутрішнього покликання. Не будемо ж богохулити...

— Вона, брате Антоне, прийде, наблизіться лише до святого престолу, а там, відчуєте внутрішню потребу працювати у винограднику Господньому. Послухайте мене!..

— Підождім, пане отче, хай я вже впораюся з цим, що почав. А то із нічного сторожа у священство — завеликий скок. Почав я школу з дітьми, хор з молоддю, хотів би оформити свої студії та й пишу не мало... Залишіть мене, покищо, що так скажу, вазонком на вікні до сонця, щоб розцвістись мені, а там покажеться, що з мене ще вийде... Бо до цих пір я брав на себе, що попало, розмінював себе на дрібні, а вже час мені десь зосередитись, де зможу найбільше

зробити для справи, якою живу. Треба мені підбудуватись, щоб можна більше із себе дати, бо літа втікають, а мета, до якої прямуємо — далеко...

Священик оповідав Антонові про тяжкі перші початки в Канаді, коли то народ, борсаючись за своє фізичне існування, не губив своєї душі, а сьогодні, серед великих можливостей, молодь наша ледачіє. У неї є якесь своє поняття віри в Бога. Бог у них — це абстракне поняття. Бога не бачать і не відчувають у своїх душах. “Як тривога, то до Бога” — говорив о. Варлам. Бог ім зобов’язаний, але ніяких зобов’язань у них... Церкву уважають звичайною прибутковою установою... У церкві вони якісь не свої; не вчуваються у святу літургію, а розгублено водять очима за знайомими. Брак у них отого святого зосередження...

Жаліються люди на обставини, а деякі вже зживаються з цим, пояснюючи собі це тим, що настав інший світ, народжуються інші діти і треба погодитися з цим... Але ж не так, бо Бог був і є на своєму місці. Ось квіти ростуть, пахнуть; пташки співають, як і співали, а люди... Та й діти не всі однакові, є й гарні діти, гарна молодь...

— Отож я й думаю, — говорив Антін, — не в усьому вина тут нашої молоді... — Молодь може щонеділі приходити до церкви, вистоювати тут довгі години, але коли вона не має в душі належного підложжя, не має цього в душі, ані в голові, ій оце вистоювання тільки сприкиться. А в душу і голову треба вкладати дітям від найранніх літ. У душпастирів свої обов’язки, а дітей і молодь треба виховувати. Чужа школа дітей нам не виховає. Не всі ж і батьки настільки свідомі, що можуть дітям своїм помогти. І тут я хотів би посвятитись цій праці — заповнити цю страшну прогалину.

— Пробуйте, брате Антоне! Я зі щирою душою вас підтримаю. Тут ще в нас є така, уже старша, студентка Галина, ця ж сама, що помагає вам. Вона давно вже намагалась зробити щонебудь з дітьми й молоддю, але не мала помочі і, знеохотилася. А тепер бачу,

що з нею вам іде. Може, при Божій помочі, двигнемо цей застій. Я вас підтримаю... Гарний початок уже маєте, щоб тільки стало вам сили й терпеливости...

Проходжуючись по саду, пройняті щебетом пташок, запахом квіток, зідханням вітерця — священик з хрестом на грудях, Антін з книжкою під пахою, обдумували пляни, задивлені у далекі розквітлі зузір'я.

Антін напружуває усі свої сили фізичні й духові, щоб оживити громаду, дати можливість розвинутись усім творчим силам у праці для спільногодобра. Нав'язував контакти з видавництвами, робив дописи, організував гуртки, влаштовував доповіді, гутірки, панелі — виносив на денне світло справи, що потребували насвітлення і оживлення. Від сторожівства переходив до громадсько-культурної діяльності і тим звернув на себе увагу в громаді.

Одного підвечірка, коли Антін порався в підвалі, двері ледво чутно відхилилися, на порозі, немов привид, з'явилася Галина. Спершина на одвірок, стояла в якісь нерозгаданій зажурі, задивлена в щось далеке.

— О, вітаємо гостей! Заходь! Що сталося? Чому така нахмарена? — запитав Антін. Галина опустивши очі, якусь хвилину стояла мовчки, сама в собі, а по тім сказала: — Я прийшла просити тебе, Антоне, чи не приймеш мене на своє горище, — силувано посміхнулась, а очі запливли слізовою.

— От тобі й на! Всі на моє горище. Тільки — що прийняв двоє сиріток, а тут третя сирота. Доведеться хіба відкрити на цьому горищі якийсь сиротинець. Знаєш, скільки мене коштувало поавансувати на це горище...

— Ти, Антоне, прийняв це, як жарт, а тут складна проблема, — сказала Галина, скліпнувши очима.

— Яка проблема? Що сталося?

— Тъотя хоче мене позбутися, — сказала, опустивши очі.

— Як це, чому? — Антонові випала робота з рук, він насторожився, — що сталося? Невже? Чого ж ти стоїш біля порогу, мов чужка? Підійди ближче, сідай!

— Зачекай, — вийняла з кишені хустинку й витерла очі, — тьотя виходить заміж і сказала, щоб я шукала собі помешкання...

— Та що ти говориш?, Невже ж?

— Те що й чуєш. Зайждав до неї часто кузин небіжчика, тьотіного чоловіка. Рік тому, як померла його жінка, він якийсь час не приїджав, а тепер приїхав з конкретною пропозицією, на яку тьотя, не надумуючись, погодилась. Зважилася одружитись з ним і піти до нього жити на господарстві. А мені сказала, щоб я шукала собі квартири, бо в хаті житиме одружена кузинова дочка.

— Ну, що ж. Сядь, поговоримо, Галю, це не полюдському. Вона ж прийняла тебе за свою, ти ввесь час помогала їй, як своя, а тепер вона хоче тебе відправити без нічого. Це не добре, але ти, Галинко, заспокійся. Дозволь мені самому поговорити з нею. Вона ж при мені говорила, що тобі немає потреби вчитися, бо залишає тобі ввесь маєток...

— Багато говорила, багато обіцяла. Коли б була я не слухала, а відразу поступила в університет, сьогодні я вже була б, як і мої ровесники, з дипломом у кишені і не турбувалася б працею.

Знову ж таки, повернемось до цього горища. Я ж тобі уже оповідав про цих сиріток, що тут прив'язались до мене — шукають батьківського тепла. Вдова, що їх знайшла — померла, залишивши їм хату — це тут у сусідстві. Але хата стоїть замкнена, поки справа перевалкується на суді. Залежатиме, хто цих діток адоптуватиме. Розумієш мене?

— Розумію тебе, але ти, Антоне, говори прямо, бо ані мені, ані тобі самітнім адоптувати не дозволять... — сказала Галина.

— Оце, що я хотів сказати. Ми вже майже на дорозі...

— Не треба переживати. На все знайдеться вихід, — сказав Антін. Але чого ти стоїш біля порогу, немов чужа. Заходь, сідай, поговоримо.

Антін з Галиною ще довго нараджувались, обмірковували різні можливості і при різних міркуваннях прийшли, як кажуть, по нитці до клубка. Антін запропонував Галині вийти за нього заміж. Галина зніяковіла, зразу хотіла розсміятись. Це заскочило її. Вона давно ждала цього від Антона, але він, хоч і виявляв свою симпатію до Галини, при всяких дружніх зустрічах був якийсь дуже стриманий, нерішучий. Це викликало в Галини різні сумніви і мучило її. Траплялось, що вона вже сама натякала на дещо, але Антін, сприймав ці натяки, як жарт, або й кпини з нього. Галина була молодша від нього, до того важливий був її посаг, про який завжди говорила тьотя. Тепер, коли він побачив Галину, майже у безвихідному становищі, серйозно запропонував їй одруження. Галина опустивши голову, підвела очі на Антона. Встала і підійшла до нього. Стояла перед ним з усмішкою, — Це жарт, чи кпини з мене, кажи! — потерпосила ним, щоб опам'ятати його і витрясти з нього рештки недомовленого.

— Ні, не жарт, ані кпини. Ми про все говорили, всім турбувались, а про себе й не подумали. Прийшла черга, щоб серйозно застановитись нам над нашим майбутнім...

— Наші серця говорили, а ми мовчали. Я й натякала тобі, але ти якийсь дуже стриманий був. У цій країні, Антоне, інша ментальність: не серце, а розум говорить. Те, що ти, Антоне, сказав — більше щастя за те нещастя, що привело мене до тебе. Як ти на це спромігся, то мені дивно, — Галина не розуміла, чому Антін аж тепер освідчився їй? Змилосердився, чи що? Може це висловлене тільки із співчуття, бо був час, коли він міг багато більше скористати. Тьотя свого часу була дуже захоплена Антоном. Це тоді, коли привезла його в хату, пригощала, одягом обдаровувала. Просила Антона залишитись, в надії, що Антін одружиться з Галиною і стане господарем коло хати. Але Антін, немов зігнорував це все. Після того тьотя змінила свою думку. А тимчасом, трапилася інша нагода, якою вона скористувалась...

— Антоне, я не хотіла б, щоб наше одруження було тільки виявом твого співчуття до мене, — говорила Галина в обіймах Антона.

— Про кохання, Галю, я вже не говорю, воно само по собі виявилось у нас, але не менша справа милосердя. Трапляється кохання, як у тій пісні співається: “Кохання, кохання з вечора до рання...”, а милосердя вічне. Але одне і друге з душі. Треба вірити і в призначене. Ти дивись, як доля нас зводить. Одружимось, сиріток цих, які тобі так подобались, як і мені візьмемо за своїх і, покищо, житимем з ними в хатині, яку залишила ім ця вдовиця. А там буде видно. Кривди нікому не зробимо, працюватимем чесно, то й Бог нам допоможе. До того, я хотів би ще раз поговорити з тьотею. З нею на суд ми не під демо, а поговоримо по-душі... За нами, Галю, стане громада. Ми ж уже проявили себе.

Ще цього вечора пройшовся Антін з Галиною повз хатину, в якій після одруження і всиновлення цих близнюків — сиріток, можна буде замешкати. Це близько громади і міста. Раділи всім, що доля ім підсувала.

— Хатина опущена, треба буде попрацювати коло неї...

— Працюватимем, як коло свого власного угла, — сказала Галія. Уведемо в хату діток, відразу родинно заживемо. — Антін мав ключ до хати. Розімкнув, зайшли в хату.

— Антоне, ми вже в себе вдома. Це немов казка. Іхала я до тебе, як до свого дорадника, повернусь, як заручена... Це немов сон... А що, коли нічого з цього не вийде? — Журливо хитнула головою Галина.

— Чому не вийде? Буде так, як ми захочемо. Це від нас усе залежить. Ми ж не вперше сьогодні зустрілись. Мусимо поспішити, щоб хтось не забрав нам діток. О, як радітимуть вони! Тимчасово перебувають вони в дядька Пилипа...

— Мені вже люди докучають. Кажуть: ви з Антоном ідете нога в ногу, чому не одружитеся? З вас була б гарна пара... А я завжди говорила: “не від

мене самої це залежить. Не знати, хто кому судився". — говорила так, як говорять старокрайові люди. Тут люди у суджене не вірять. Повернулись на залю. Зайшли в кухню. Галина загріла чай. Почувались, мов рідні. До пізної ночі нараджувались, обмірковували свої пляни.

Антін зустрів тьотю, коли та виходила із лікарні, де відвідувала хвору землячку. Вибухла з захопленням широко розкрилими руками, як до обіймів.

— О, кого я бачу?! Ну, ти дивись на нього, як він згонорувався! Мені й тяжко подумати, що це той Антошко, який сидів на лавочці під стіною церкви. Той вутленький, у вилинялому піджачку, куценьких штанятах, з валізочкою перев'язаною мотузком... Ти дивись на нього, як він виріс! Кажуть, хлопче, що ти проміняв смітюрку на перо, чи то правда?

— Не вірте цьому, тьотю. Ніякої тут заміни. Смітюрка залишилася смітюркою, а перо пером.

— Ale ж бо ти й поавансував! З підвалу та на хори... Тобі вже недалеко до престолу... Чудово апостола читаєш!.. Ти ж, хлопче, із сторожа перекинувся на диригента; учителем і управителем... Що то ще з тебе буде? Кажуть, що будеш священиком, а по тім ще, може, й єпископом...

— Ні, не вірте нікому. Я сторожем був і сторохом залишуся...

— Так, але яким сторожем?... За один рік часу ти так поавансував...

— Ale ж бо й ви, тьотю, поавансували: чую, що заручилися... весілля буде....

— Це вже, мабуть, Галина таке тобі підкинула... Жарти жартами, а життя своє робить. Що має статися, того не обійдеш... Кажуть, "судженого й конем не об'їдеш"... — очі її затяглисі плівою смутку, з грудей вирвалось зідхання.

— Вернімось до почекальні та потоворимо. А може тобі спішно. Когось спішиш відвідати? — запитала спокійно, зійшовши з тону.

— Ні, зайдемо, поговоримо, — сказав Антін. Зайшли.

Тут сиділи люди, одні з одними не розмовляли: були невеселі. Стіни оповиті були смутком — люди в зажурі. Тьотя говорила підшептом, немов на сповіді.

— То таке Антку, я й не думала про одруження, але, бачиш, яке воно. Доки Галина була менша, я так не відчувала своє сирітство. Бувало сядемо, поговоримо, поплачємо і поспіваємо. А як виросла, ступила на студії, я залишилася самітня, як та билинка в полі, без надії, щастя й долі... Вона сидить над своїми студіями й ні про що нам розмовляти. Говорю, а вона, не чує мене. Говорю сама з собою. Я й затужила. А це сталося так, як мало статись. За чужого то я ні-защо в світі не вийшла б заміж, а це свій — небіжника моого чоловіка перший брат. Його фарма в межу з нашою. Жили вони з небіжчиком чоловіком, немов рідні брати. Як чоловік мій помер, то ми обидвое однаково тужили за ним. Зійдемося, то в нас обидвоїх є про що поговорити.

Він лише на два роки молодший від мене. Помер мій небіжчик чоловік, то цей — його кузин, помогав мені і в праці, і в важкому горю не покидав мене.

Що ж я без нього зробила б? Тож господарка, треба знати в тому лад. Господаря не наймеш. Ну, сталось — померла в нього дружина. Він залишився з двоїма дітьми. Мені траплялися й чужі, але це тільки ради маєтку... А з цим ми зжилися, мов рідні. Він навіть подібний на моого небіжчика. Прийде бувало до мене, то мені здавалось, що це мій чоловік з гробу встав, його устами говоритъ.

— Ну, нічого. Трапляється. Ніхто вам за зло не візьме. Але скажіть, — будь ласка, як тепер з Галиною буде? Вона жалілась мені, їй немає де жити. Куди їй і як тепер буде?

— О, о! То вона вже пожалілась тобі. Я тільки так натякнула, хотіла бачити, як вона це сприйме. Кривди я їй не зроблю. Зійдемося й треба буде вирішувати. Галина щаслива, що ти погодився на одруження. Бо, скажу тобі поправді. Боялась я, щоб той клишо-

ногий скачмен вхопить. О тоді, то я і справді не впустила б його до своєї хати! Інша справа, коли це ти. Небіжчик, як үмирав, то застеріг собі, щоб на нашому ґрунті чужинець не розкошував. Знаєш, як людина щось постановить, а ще живе, то, звичайно, міняються обставини, міняються в людей думки. А це — він сказав — умер і амінь! Слова свого уже не відкличе. Така була його воля. А що ти скажеш на це Антошку?

— Я, звичайно, одружуся з Галиною і без вашого посагу, але боюсь, лише, щоб кривда вчинена їй, не залишилась у її серці невигоєною раною на ціле життя.

— Ні, ні! Я наперед тобі скажу, Антошку. Хату я залишу їй. Але половину хати застережу собі доживотно. Ти зрозумій мене, сину. Що хату цю ми обівдвое з небіжчиком чоловіком будували. Копали підвал, тачками вивозували землю, клали підвалини, кожний цвяшок, кожний кілочок нашими власними руками забивали. Коло цієї хати на кожному углі я бачу його живого. У цій хаті виростав наш Павлусь. На пам'ять про нього я посадила в саді калину. А ті деревця, що ростуть, то вони шумлять його думками. Мені ніяково з цим розлучатись.

— Я вас розумію, тъотю. І хочу вірити, що ви часто відвідуватимете нас і почуватиметесь не гірше, як перед тим... — Тільки так, — підтвердила тъота.

ЗЕЛЕНІ ПЕРЕВЕСЛА

Весілля тьоті відбувалося разом з Галиним. Відбувалось воно дуже скромно, без жодних церемоній. Дружби, куми — всього один круглий стіл. Почалось тихою молитвою. Кожен у своїх молитвах занурювався, повертається в минуле. Линули думками до тих живих чи мертвих, що були найближчими в минулому. Тьотя відчувала присутність небіжчика свого чоловіка. В молитвах просила вибачення, оправдувалась перед ним за ці обставини — одружується з туго за ним, бо не може і не хоче його забути. Вона надіється, що він переєвлиться в свого кузина Петра, який ще до шлюбу сказав: — жити для добрих поминків на прославлення небіжчика. Галина думала про батька, який так багато працював над нею і єдиним його бажанням було, щоб вона одружилася із свідомим українцем. Антін згадав батьків, що надіслали привітання, а прибути на весілля не могли. Згадав також Броніславу, оце найперше юне кохання, що розвіялось тільки тому, що не вдалось йому її зукраїнізувати... Петро згадав свою дружину, що загинула в нещасливому автобілевому випадку, з докором в душі; чи вірити в щастя, що сключилось на нещасті.

Кожен з них відгородився своїми інтимними почуттями, заглибившись думками в минуле.

Найніжата кухарка запобігала біля них, щоб угодити цим прийняттям. Обід був приготований за рецептами тьоті, лише треба було вмілого догляду і смаку щодо приправи. При обіді вони чомусь не могли знайти теми до розмов. Хто з чого не починав — не в'язалось. Почали і скінчили обід молитвою. По обіді вийшли в город. В городі між рядами квітів стояла замріяна осінь. Вона обціловувала, сплітала новоженців, вповіваючи їх срібним рантухом.

Галина з Антоном сиділи на одній лавочці, а тьотя з Петром на протилежній.

— Антоне, чому це з таким смутком проходить наш весільний день? Ходімо до фортепіяна, я щось

заграю, а ти проспіваєш, щоб якось цей настрій поправити. — Звелись на ноги, підійшли до порогу, зупинились...

— Ні, Галю — це не годиться. Ти бачиш, який настрій у старших...

— Так, у них це не весілля, а поминки, — глянула на Антона і немов з просоння вигукнула: — Антоне, ми вже одружени!

— Так, Галю, ми вже подружжя.

— Та невже ж? Мені якось тяжко в це повірити. Так усе скромно обійшлося, що й ніхто не повірить у це. Мені чогось не вистачає. Якось воно так, немов це незаконно. Я вже сказала, що це більш похоже на поминки, як на весілля.

— Що ж, Галю, коли ж ми погодились відбути це весілля разом з одруженням тьоті, яка рівночасно відмічує цим поминки покійного чоловіка, тож мусимо потурати їй. Не будемо вносити тут якусь дисгармонію. Вона з плачем, а ми з колачем, чи як?..

— Я розумію її. Вона одружується зовсім з практичної спонуки. Але на весілля хотілося б мені показатись між людей. Тьотя ще в жалобі по першому чоловікові, а ми, це ж у нас перше весілля!.. Послухай мене, Антоне, попросімо у тьоті авта і кудись собі майнемо. Зробімо собі, як тут кажуть, свій “ганімун”.

— Добре, Галю! Підемо в садок, там вони сидять, попросимо їх, може не відмовлять нам...

Під хату під'їхали два автомобілі. З одного виглянув священик, а з другого вискочив голова громади. Він підійшов до дверей, постукав. Галина відчинила навстіж двері.

— Просимо, заходьте! — привітною усмішкою і уклоном запрошуvalа в хату.

— Ні, дякую. Я вас запрошую, — сказав голова, зробивши жест рукою.

— Як це ви просите? Весілля ж у нас, а не у вас, — сказав Антін.

— Ні, вибачте, ваше весілля є нашим весіллям, — сказав голова.

Після цього голова переступив поріг, привітав, як годиться, і просто сказав:

— Я не жартую. Збирайтесь, поїдете з нами! Там на вас жде наше громадянство.

— Галина з Антоном обмінялись веселими поглядами.

— А де це друга пара новоженців, ваша тъята? — запитав священик.

— Вони вийшли в садок. Он сидить під яблунею, — сказала Галина.

— Ми і їх хочемо просити, бо ѹ вони нам не чужі...

— Очевидно, що так, — сказала Галина.

Забрали новоженців до громади, де чекала їх велика несподіванка. Заля освічена і заповнена вщерть людьми. При вході в залю хор заспівав пісню “Де згода в родині”! Парадно гучними оплесками провели новоженців до столів. Столи накриті вишиваними скатертями, вгиналися під тягарем пляшок з різними напитками, варивом і печивом. Піднесли тост за щастя в подружому житті, чергувались привітання і промови, а після цього відбувалось вручення подарунків, і виступи хору.

Галина, що завжди ставилась до цієї громади з якимось упередженням, гіркотою і недовір'ям, тепер відчула ощо щирість і теплоту, що спливала струмком у її розніжену тепер душу, наповняючи її добротою і вірою в майбутнє. “Тут у громаді наша сила і наше майбутнє”. — подумала — “Ми, немов одна родина!..”

Оці діти, що кидали в віконце підвалу камінцями, і ці хлопчики — близнюки, що здружились з Антоном, як з рідним батьком, вручали Галині й Антонові розкішні букети квітів. При поцілунках Антона з дітьми в їхніх очах блисталі сріблом слізози втіхи.

Після цього прийняття Галина з Антоном відчули свою принадлежність і зобов'язаність цій громаді і всім тим, що цьому вінчанню були раді.

— Ви з нами, а ми з вами — одна нерозлучна родина, — сказав Антін у своєму слові. У нас — одне минуле, одне майбутнє і праця для нього!..

Щирість і братня любов, якою громада наповнила учасників не мала меж. А голова громади сказав: — Ви, Антоне, засвітили у віконці громадського підвалу в душах наших дітей ліхтарики, і стали сторожем юних душ. Ви наше світило в безмежні простори нашого майбуття...

Хор підхопив многоліття — усі звелись на ноги, крім новоженців, а після цього продовжувалась забава з танцями.

По роках розстання з батьками Антін повертається з деяким доробком: оформлення філологічних студій, праця на громадській ниві, своя родина.

У ПЕРЕХРЕСТЯХ СТЕЖОК

В дорозі до батьків Антін зупинився на ніч з дружиною і двома всиновленими — близнюками в готелі біля парку. Запаркувавши свою хатину на колесах, вийшов з родиною в парк на прохід. У парку слідне було деяке спустошення буревієм, що пронісся тут кілька днів тому. Лежали повивертувані деревця, замулені квітники і стежки. Сонце клонилось уже до заходу і взяло парк у золоті перевесла. Хлопчики ганяли по парку, випинаючись на похилі деревця. Антін з дружиною Галиною сиділи на лавці з заплющеними очима до сонця. Вони час від часу, то одне то друге, підводились перегукуючись з дітьми, щоб не розгубитись з ними.

— Іванку, Михасю, де ви?

— Ми ту-у-у-т! — обзвивались діти.

— Ти дивись, де вони повихаплювались. Ану, злізайте, зараз же мені! А то розщахнетесь, як ті деревця! — Гукала Галина.

— О, та вони не самі, їх, бачу, там троє, — сказав Антін.

— З двох та зробилось троє? — посміхнулась Галина. — Е, е! Там видно якийсь хлопчина з батьками.

За одну мить хлопчики вже були тут.

— А де це ви знайшли собі цього циганчука? — запитав батько.

— Я не циганчук, — обурено відтяв хлопчина, — а ось це мої батьки йдуть.

— Ти гляди, говорить по-нашому, — посміхнулась Галина.

— А який бундючний! — додав Антін.

Батьки наблизялися. Вони не йшли разом — не йшли кроком. Чолов'яга низенький, опецькуватий, з капелюхом в руці і фаечкою в зубах, попахкував, спльовуючи на боки, а жінка, відстаючи, то тут то там нагиналася, пересаджуючи повиривані з землі кущі квітів. Галина розмовляла з чужим хлопчиною, а Антін не зводив очей із жінки, що нагадувала йому якусь

блізькість. “Але що це вона? З одного місця вимикає квіти, а в інше насаджує?” — подумки сказав Антін. Наблизились. Жінка з квіткою за вухом і кущиком в руках, підійшла до цього лисуватого чоловічка з фаечкою й обтикала його квітами: одну вчепила до грудей, другу встремила йому за вухо... Чоловічик посміхався, підделькувала фаечка в зубах. В Антона серце прискорило ритм. У цій жінці він упізнав Броніславу. Пройшов мимо. Вона випросталась, якусь мить впелилась очима в Антона, а тоді вигукнула: — Світе тихий, краю мицій, моя Україно! Кого я бачу? Та невже ж! — Кинулась обціловувати Антона. Галина здивовано видивилася. Лисуватий чоловічок підійшов до Галини і посміхнувся. — Це може ваш муж? — запитав.

— Так, це мій чоловік. А це?..

— А це моя жінка. Ви пробачте, але в неї з нервами щось не впорядку. Будьте спокійні, вона виговориться, виплачеться, натішиться ним і прийде до себе. Щоб тільки не реагувати, нічим її не дразнити...

— Підійди сюди, Галю! Знайомтесь — це пані... — Брошка, — сказала Броніслава, і розсміялась.

— Це, Галю, пані Броніслава, про яку я тобі говорив...

— Ти ж назвав мене, Антоне, Брошкою, а представляєш Броніславою. Відколи ти дав мені ім'я “Брошка”, я Брошкою так і залишилась, — сказала претенсійно. Антін між жінками зніяковів. — То хай тобі так і буде, Брошко!

— А це мій Фаечко! — з синком Славком, — відрекомендувала Броніслава свого мужа, скліпнувши повіками, немов метелик крильцями. — Ну, але ви, пані, лишіть нас тут з Антоном. Треба вам знати, що ми перше кохання, — сказала підкреслено. — Беріть собі моого Фаечка, знайдіть собі гарне місце десь, а ми собі з Антошком пригадаємо молоді літа — свою юність, поки ще не зітліла в наших серцях, — сказала Броніслава, гримасливо, викручуючись.

— Ходім, пані Гелен, нехай вони собі тут поворкують, — сказав Фаечко, сплюнувши крізь зуби.

— Далеко, Галю, не відходь. Дивися за дітьми. — сказав Антін. Галина стояла сконфужена. Затремтіли в неї уста.

Нога в ногу йшла з Фаечком, а думками лишалась при Антонові. Фаечко бачив сконфуженість Галини і став розважати її веселими жартами.

— Не оглядайтесь, пані Гелен, вони не покусаються, — сказав насмішливо. Вона виладується і прийде до себе. Я вже знаю її слабість.

Сиділи на лавочці. Похилені деревини перешіптувались живим листям.

— Відколи хворіє ваша дружина? — запитала Галина, не реагуючи на Фаечкові анекdoti.

— О, це вже роки, — сказав Фаечко, змахнувши рукою.

— Чого ж ви не лікуєте свою жінку?

— О, Господи! Не лікую? Що вона мені вже коштує, то лише Бог свідком.

— А що було причиною її захворіння?

— Ет, багато говорити. Приїхала вона з Європи та й попала в руки мошенників, які хотіли робити бізнес на її красі. В тому й замішаний був спонзор, — оповідав Фаечко, вишпортуючи попіл із своєї люльки.

— Та цьому спонзорові не повезло, бо Броніслава йому не піддалась, а він давай, її депортувати. З цього й почалось. Переховувалась вона по чужих підвалах, якось попала до монастиря, пожила там з монахинями щось не цілий рік, аж дісталася потрясення нервів. Віддали її до лікарні на лікування, а я, там працював тоді офіціяントом. Хотіли її депортувати, я заступився за нею, кажу лишіть її мені, я заопікуюся нею. Так воно й пішло. Лікую її вдома. Лікар потішає мене, що воно в неї пройде. А я вже думаю, нехай і так, аби не гірше.

— Ну, пробачте, я піду розглянуся за дітьми — сказала Галина.

— Їм нічого. Вони там бавляться. Вашим по-стільки?

— Пішов шостий рік.

— А моєму п'ятирічному. Ну, що ж, мучимось, капараємо. Але звикаємо. Вона розхлюпаеться, розфолькається, як розкипіла каша в баняку, а я знаю, що все те не до мене відноситься, запалюю свою фаечку, вона воркує, мов голубка, а я собі пускаю димок з носа. А як інакше? Зживаюся з бідою...

— Ну, пробачте, а я таки піду за дітьми, — підвівши сказала Галина.

— Та й я піду з вами, діти наші там разом... — Галина розглядається за Антоном. А Фаечко смокче свою фаечку, приговорюючи: — вона, бачите, старокрайова. А вони, всі ці старокрайові, якість копнуті в голову. Живуть більше минулим, ніж сучасним. Клопочеться своїм коренем. Господи, що мене обходить, хто були мої предки, діди? Де вони поховані? Я собі я. Мое життя починається від мене. Не морочу собі голову якоюсь спадщиною.

Мій край, там де добро і рай. Сьогодні тут, а завтра, де краще. Натиснув на педаль і я вже в іншому світі. Один світ людині надокучується. Ми ж стремимо до того, щоб люди були людьми: один Бог — одні люди. Для чого нам ділитися, розмежовуватись, покликатись на предків, на їхню землю, звичаї. Боже ти мій, та світ на місці не стоїть. Колись було так, а тепер інакше. Дивлюсь на цих новоприбульців та й злість мене бере за горло, кожне хоче мати свій дах, свій сад, квітник і огорожу: свою молитву, свою мову... А, Господи! Та хто вас зрозуміє тут? Від кого ви відгороджуєтесь, Від кого сторонитеся? Що, ви люди, а ми хто? Собаки? Хіба не один Бог над нами, га, що ви скажете?

Галина посміхнулась. З такими типами вона вже не раз зустрічалась. Подумала: “Недуга наша в тому, що люди втрачають душу, почування, схиляються до життя примітивного — тваринячого. Не бачать кращих ідеалів”.

— Та Бог один, а люди різні, — сказала. В кожного народу є свої питомі надбання і кожен народ

береже їх, бо це почва, на якій народ росте і розвивається.

— О, о! Ви молода, а говорите, як стара. Видно чоловік вас так надув.

— Ні, не чоловік, а батьки — кров моя. Яка це ваша кров, не така червона, як моя?

— Кажете — світ міняється і нам треба мінятися. Адже є речі стабільні, незмінні. Хіба ніякого не має впливу людина на формування світу? Тільки має підбігати за зміною світу, — посміхнувшись, сказала Галина.

— Абсолютно — це ваша рація, але не про це я хотів сказати. Страйвайте, я вже й забув з чого то ми почали. Ну, нехай філософи собі цим б'ють голови. Наша справа споживати — споживати те, що вони там наварять нам...

Поки Галина з Фаєчком і дітками заходились біля гойдалок, між Антоном і Броніславою плівся не зв'язкий діялог. Бронілава кріпко трималась Антона за ліву петельку і трясла ним, немов потопельком. — Слухай, слухай, слухай! Душа в мене розколена на дві половини, Антошку. Я живу у двох світах — в уявному і реальному. Перекидаюся з одного в другий. Я всюдисуща, всевидюща. Чого ти смієшся? Не віриш? Жаль, що ти цього не знаєш. Ти втік від мене, а я за тобою, немов тінь твоя. Ха-ха-ха! Я й тепер буваю біля тієї могили, що звела нас обидвоїх. Там і ти буваєш, але не признаєшся. Ми зустрічаємося і тепер, тільки ти тут уже не той, що там.

— Підожди Броню. Ти говориш, немов з гарячки. Заспокійся...

— Слухай, Антоне! Наше ще не потоне. Я йду в поезію, в тебе перо, ти мені поможеш. Послухай! — піднісши руку вгору, хитнувши гордо головою, проречитувала: — “Іду, бреду — темна нічка, тужить річка, нема броду до моєго роду”.

Вийняла з торбинки візитівку і встремила Антонові в нагрудну кишенюку. Пиши, пиши, не лиши! Дивись, як здружились діти, але це не твої діти, вони

мої... твоя дружина й мій Фаечко. Я буду твоїм частим гостем. Хай існує між нами вічна дружба: в місячних ночах, в днях і снах... Я твоя. Стала обціловувати Антона. Антін захищається руками, — Броню, опам'ятайся, ось діти, люди! — Люди? А ми не люди?. Хіба в цьому є щось не людського?! Ти не повинен вирікатись мене. Я тебе переховувала... Пам'ятаєш? Убивство П'єрацького, пацифікація, Береза Картузька — це були мої страсти. Я покутувала за всіх і за все. Я була розп'ята на хресті. Батько — пан, мати хлопка. У хаті нашій пекло. Батько — поляк, мати — українка. Я переживала, більше мамі співчувала, бо батько її кривдив.

Кривдив на її рідній землі. Я бажала, щоб в нашій сім'ї була любов, мир. А який тут міг бути мир, коли між братніми народами не було миру. Я розпадалась на дві половини. В моїй душі був бунт — однієї частини проти другої. Це були мої страсти. Я була розп'ята. А тоді, ті магічні місячні ночі. Ставок, комиші, лавочка, переливи співу. І цей став, що проковтнув моїх предків. Цей став, що задивився в його плесо і стаєш не сама собою.

В ньому білілись стіни панського двору. Управляв цим двором мій дід. Там у цих білих стінах він збездечтив дівчину — покоївку — мою маму. Дідо збездечтив, а батько її викрав. Оженився з нею і в душу її наплював. Вона наплодила йому ворогів своїй батьківщині...

— Підожди, Броню. Знаю це. Але воно вже далеко за нами. Усіх нас тепер однаково доля потрактувала і випосажила. Ми на безгрунті. Цікаво, як ти дісталась до Канади? Як твоя сестра — моя вчителька? Оповідай.

У білий день на ціарській дорозі, судилася смерть її небозі. Тоді, коли до хати було їй кілька кроків. І це теж наслідки гріха моого діда, хай з Богом спочиває. А я іду і хрест важкий несу — спокутую гріхи моїх предків. Чому вони поляки посунули в українську землю? Моя матінка одружилася б з таким, як

сама, і я була б щасливою — я і мої діти, мое покоління.

— Цього, Броню, вже нам не повернути. Єдине, що залишилось нам — це наші діти. Так заходитьсь нам біля них, щоб не довелось їм нести важкий хрест в життя. Покутувати за гріхи своїх предків.

— Так, ти це мудро сказав. Ти знаєш, до якого кореня прищепити своїх діток, а що мені роздвоєній порадиш? До якого народу, без броду, прищепити свою дитину? Га? Мовчиш. “Не навчиш. Нема броду — камінь у воду”. Амінь.

Броніслава, не надумуючись, сипала рапліку за раплікою, немов з рукава. Не дала Антонові і слова промовити. Перескакувала з минулого в сучасне, посміхалась і плакала, придергуючи Антона за ліву петельку, прискала йому слиною в очі в лиці. Антін розгубленим поглядом шукав за дітьми й Галиною, розглядався, як йому звільнитися із рук Броніслави. А вона, досягши своєї кульмінації, сповзала вниз. Голос її лагіднішав.

— Ну, але вибач мені, Антоне, що я напалась на тебе (і зімняла тебе, як той кальош). Я написала тобі листа, не пам'ятаю вже, що я там нашкрябала тобі. Все це залежало від мого настрою. Адреси тобі не подала, бо й не маю її. Хата наша на колесах, Фаечкомагік, працюємо в цирку: годую слонів, лажу по драбинах, граємо кловнів, беремо життя навесело, живемо з дня на день. Я так, немов відірвалась від плянети і кружляю у просторі. Не чую жодного ґрунту під ногами.

Фаечко з Галиною підійшов до авта.

— А ось тут запарковане мое авто, — сказав Фаечко, — сідайте, Гелен, повеземо дітей на морозиво. Галина оглянулась за Антоном. Діти вже були в авті, Фаечко пустив мотор. Галина розгубилася. Помахала Антонові рукою. Броніслава ввесь час тримала його за петельку.

— Візьміть Антона! — сказала Галина.

— Добре, а ви підождіть тут, Гелен! Ми зараз повернемось. Він повернув авто, підіхавши до Антона. Антін оглянувся за Галиною. Броніслава вскочила в авто і махнула рукою. Авто помчало у вулицю. Галина з-піднесеними руками бігла назустріч Антонові.

— Куди ж вони? — запитав Антін. Галина зблідла, з трептінням у голосі промовила: “Сказав, що бере дітей на морозиво...

— А тебе не просили?

— Ні, Броніслава щось йому шепнула і авто звихрилось. — Антін з Галиною дивилися одне на одного.

— Сядьмо тут на лавочці, вони, мабуть, скоро повернуться, — сказав Антін. Сиділи мовчки, не спромігшись на жодне слово. Антін вstromив очі в плесо озера. Заходяче сонце кинуло в озеро червоної фарби. Фарба розтанула на тремтячому плесі рожевим кольором. Галина дивилася на похилу деревину. Неопірене пташеня випало з гнізда. Пташка злетіла, намагалась піднести його, повернути у гніздечко.

— Куди ти задивився, Антоне? Дивися сюди. Антін оглянувся, час тікав. Діти не верталися.

— Що сталось, Галино? — Галина здвигнула племчима. Звелась на ноги. — Ти сиди тут, а я піду подивлюсь...

— Куди ти підеш? Сиди тут, а то розгубимось, — Антін махнув рукою. Він приспішив крок, а потім бігцем... Галина за ним.

— Підожди, Антоне, не лишай мене тут...

— Сиди, кажу, на лавці, тут, де нас залишили. Я не відійду так далеко, щоб тебе не бачити, — вигукнув з містка, пірнувши в натовп. Галина втратила Антона з очей. Звелась на ноги. Уся трептіла в неспокою душі з переляку.

Потік перехожих людей, метушня авт, зойк сирені... І тут Антін!

— Ой, лишенко! — бідкалась Галина, стояла зачарована в далечінь.

— Не думаєш, Антоне, що дітей наших узяли таки рідні їхні батьки? — запитала Галина.

— Чому ти так думаєш, Галю?

— Фаечко цей, між іншим, сказав мені: “Побачивши самих діток у парку, подумав, що це загублені діти. Я працюю в цирку, бачу, що з них були б добри циркачі. Вони спритно видряпуються на дерева. Цікаві хлопчики.

— Ні, я думаю, що це тільки Броніслава з пімсті до мене могла таке вчинити.... Ale мені не хочеться вірити, щоб діти пропали. Ім уже шостий рік, телефон наш знають, то ж напевно відгукнуться.

— Стривожені і стурбовані в кімнаті мотелю сподівалися телефону. У Галини, минулої ночі, болів зуб, вона зомсім не спала. Тому тепер схилилася на подушку і заснула. Антін погасив світла, відкрив вікно, дивився на вулицю. Вітерець лашився до його обиччя, похитуючи фіранкою, щось таємне нашпітував.

Галина прокинулась. Передумувала свій сон. — Антоне, ти не йдеш до ліжка.

— Ні, ти лягай, проспишся, бо минулої ночі не спала.

— Я вже проспалась. Слухай, Антоне, одягаймось і ходімо в парк. Могло трапитись, що діти вирвались і переховуються десь у парку.

— Чому б їм не прийти сюди, а в парк? — сказав Антін.

— Антоне, я не буду тебе переконувати... Зроби це для мене... Для моого заспокоєння, — прохала Галина, з поспіхом одягаючись. Антін нічого не сказав, одягнувшись, взяв ключі до авта, і вони вийшли.

Антін подумав, що ще не пізно і можна буде відвідувати ресторани, розпитуючи, відшукувати дітей. Перше повернули до парку. В парку блимали ліхтарі. Стежкою поміж похилих дерев проходжувалась якась закохана пара. Антін з Галиною обіхали парк, то тут то там зупинялись: “Іванку, Михасю, де ви?” — гукали.

Закохана пара, що проходжувалась у парку, підійшла до авта: — Пробачте, кого ви кличете? Бо ми бачили, що там на лавочці поснули якісь діти.

Антін з Галиною кинулись бігцем до лавочки, де були розсталися з дітьми. Хлопчики сиділи, схиливши голови один одному на плече — хропли.

Антін з Галиною скопивши сплячих дітей на руки, занесли в авто. Вернулись на помешкання. І тут стали випитувати дітей, де вони були та як вони розійшлися із тими людьми. Іванко з Михасем оповідали з насмішками.

— Нас завезли до ресторану, частували нас морозивом, а цей дядько забавляв нас магічними штуками. Ми налякалися, коли він став нас гіпнотизувати. Попросились до кльозету, і повтікали. Бігли в парк, бо думали, що ви нас там дожидаєте. Так дожидаючи вас і поснули... Антін з Галиною мовчки обмінювались поглядами.

Антонові не спалось. Прокинувся серед ночі, дождав ранку. Як тільки щебертнув світанок об зелену фіранку, то Антін уже був на ногах. Потихеньку, напомацки зібрався і вийшов на прохід. Він кожного ранку звик був виходити на зарядку.

Парк урочисто зустрічав схід сонця, замочивши свої вершечки у рожеву барву — оживав. Свічечками знімались деревця до сонця, квіти розтуляли повіки — усміхались. Вітерець метав запахами зел. Над парком стадом кружляли пташки. Вони розсівались по деревах у пошуках своїх гнізд — розгублених малят. Жалібно цвірінськаючи, злітали на стежки, знімали розгублених, неопрених малят і виносили на вершки дерев. Їхні цвіркотання зливались у голосіннях, утіхах, у скаргах.

Антін зупинився біля озера. Сидів на беріжку, заслуханий у плюскіт риб. Озеро розквітало в золотистих коралах сонця. Антін обдумував дорогу до батьків. Ще треба буде зупинитись десь біля більшого магазину, зробити закупи — батькам подарунки. Радіо, телевізор, а матері цитру. Цитру обов'язково. Мати

колись дуже любила грати на цитрі. Антін згадував, як маленьким підставляв стільчик, щоб торкнутись пальчиками струн цитри, яка звисала на стіні. Цитра обзвивалась гармонійним акордом. Коливання луни зносила під стелину, десь аж біля тієї шіпки, де святий Йосиф з пилкою над кроснами майстрував святій Дитині колисочку. Відлуння цитри звучанням своїм обсotувало Антонову тендітну душу, робило її прозорою, чутливою на ціле його життя.

І так, коли він сидів над роздумами свого минулого, хтось, зненацька, з-за плечей узяв його долонями за очі.

— Хто це?

— Ніхто не відзвивався.

— Це ти, Галю?

— Ні, не Галя — це Брошка, — розсміялась з-за плечей Броніслава, заплівши свої руки на його ший. Антін збентежено оглянувся, Броніслава була з розкуювожденим волоссям, усміхнена у нічній сорочці, боса.

— Броню, та що це ти!? Хіба ж можна так? В нічній сорочці...

— То що?

— Побачати люди...

— А, що мені люди? А ми не люди?

— Подумають наші, що ми змовлялися, — визволявся з її рук.

— Мене ніхто не побачить. Я всюдисуща, нікому невидюща, — хіоталась. —

Ще настільки день цей не розвиднivся, щоб хтось мене побачив. Я собі у своєму світі і кожному зась!

— Броню, покинь свої галюцинації! В тебе чоловік, синок, у мене жінка, двоє діток. Жаймо ними і для них.

— О, проклята мужицька філософіє! А хіба це твої діти? Вони ж мої, а не твої, але для мене ніхто не жив, я живу сама собі, для себе.

— То жий собі, а мене не турбуй!

— Я тебе не турбую.

— Не турбуеш? А що це тебе привело сюди?

— Теж саме, що зводило нас там за селом, біля тієї могили. Судьби нам не обійти. Привела мене сюди моя доля. Я інтуїтивно натрапляю у своєму житті на тебе. І тобі нікуди втікати. Не пробуй, бо не втечеш... Бачиш став? Це ж той сам став, в якому потонув мій дідо, батьки і вся моя родина. Дивись — це ж той сам став. Він іде за нами. Цей став не перестав бути ставом: та ж сама вода, ті ж комиші, сонце й небо. Тільки ти не той сам, що колись був — змінився. А в мене якийсь сантимент до ставу, того ставу, що проковтнув мою сім'ю. Всі вони там на дні; ніхто з них звідти не вийшов живим, усі в ставі на дні. Цей став і мене манить. Дивись тут! — звелась на ноги і прудким кроком пройшлась беріжком. Зупинилася. Пере хрестилаась. І піднявши руки шубовснула в плесо. — Лови мене! — Вигукнула, і пірнула.

Антін ждав, думав, вона виплине, але ні. По ній тільки забулькотіло. Антін розглянувся навколо. Деся у другому кінці озера воркотіла лодка, кругом нікого. Не вагаючись, як стояв, плигнув слідом за нею. Задрожало плесо рожевими брижками.

Озеро захлипало. Озеро колисалось у своїх берегах, немов піймана птаха у людських руках: хлюп та хлюп! Розхлипане, розгойдане, стогнало, не втихало.

Крутіж плеса сверліло сонце, стрясаючи з себе золоту луску. Антін змагався з хвилями: то виридав, то поринав у пошуках Броніслави. Озеро кругле нагадувало велику математичну нуллю. Здаля реготалася притливами збурених хвиль, моторова лодка.

Галину збудило бришкання діток за стіною. Розкинула руками, Антона не було. По ньому застигло місце на ліжку. “А може це він з дітьми заводить свої герці! Вийшла до діток — нема його. Вона звикла була до того, що Антін кожного ранку виходив на зарядку, любив зустрічати схід сонця. Зібрала діток і вийшла до ресторану на снідання. Дожидала Антона. Дівчата в синіх халатах, підспівуючи пісню, порались біля прилавка. Запах свіжої кави, брязкіт посуду, гомін пісні. Вже час Антонові бути, а його нема. Що

це? Куди ж це він подівся? Галина з дітьми поспіндала, для Антона взяла каву, канапку й вийшла з дітьми зустріти його. — “Він ніде інде тільки в парку”... — подумала. Ішла з дітьми, наспівуючи їм веснянку про зустріч з Божою весною. Стежка до парку вела повз озеро. Біля озера стояв амбулянс, метушились люди. В Галини охолола душа. “Це якесь нещастя” — подумала. Тут і поліція, репортери, рятівники несуть когось на ношах. Не хотіла, щоб діти це бачили. Завернула на бічну стежечку в парк. Сиділа на лавочці, не зводячи очей з того випадку, що згомадив людей біля озера. Діти принесли їй упіймане неопірене пташеня.

— Воно живе, ще тепле. Пошукай, мамо... — леберіли діти.

— Покладіть його, діти, на траві. Он пташка на гіллячці цвіркає, вона голосить за дитятком. Покладіть його, пташка візьме його на крильця й занесе у своє гніздечко. — Діти положили пташенятко на траві й засілись підглянути, як пташка братиме його на крильця.

— Підождіть, діти, тут. Нікуди не відходьте, я побіжу до озера, зустріну батька. — Сказала, пустившись біgom до озера. Саме в той час заквакала сирена, рушив амбулянс, а за нею репортери, поліція. Люди розходились, між ними Галина запримітила Антона. Він бувувесь промоклий. Побачивши Галину, що бігла навпростець, зупинився. Зняв сорочку, викручував з неї воду. Галина зняла з себе светер і закинула йому на плечі.

— Шо сталося? Ти ввесь мокрий... — пригорталась до Антона.

— Де діти? — запитав Антін.

— Діти тут, там, у парку, на лавочці. Оповідай, що сталося.

— Не хвилюйся, все розкажу, хай тільки дітей побачу.

— Та вони ось на лавці сидять, Не треба, щоб вони тебе такого побачили...

Галина з Антоном сіли на лавці, оподалік від дітей. Антін оповідав про все точно, дослівно, що і як воно сталося. Галина сиділа сперта ліктями на колінах, тримала обличчя затулене долонями. Тяжко було розібратись у її почуваннях — плакала вона, а чи... Тільки тоді піднесла голову — в очах блисталі сльози.

— Вертаймось додому, — сказала.

— До якого дому? Куди? Ідемо ж до батьків, — настоював Антін. — Після обіду виrushаємо, завтра будемо на місці... — Галина вийняла носовик, витерла очі.

— Коли б ти не мав неприємності... Свідків не було, ще скаже, що ти її пхнув у воду...

— Цього сказати вона не може. Але, так, вона може сказати, в такому розумінні, що я довів її до цього... — задумався Антін. Думав над тим, чи не скривдив він її чимсь.

Це ще тоді, там на рідних землях, коли став переконувати її в тому, що по матері вона українка, живе на українській землі... Але ж, коли вона одного вечора прийшла в нашу "Просвіту", переодягнена в селянському одязі, хористи бойкотом зареагували. Вона виступила на сцену між дівчат, дівчата з хлопцями перешепотілись і зійшли зі сцени. А один із гурту сказав: ... між нами провокатор, конфідентка, шпигунка. Поки вона не винесеться із залі, на сцену ми не вийдемо, і співати не будемо... Тоді вона зійшла зі сцени, плачуши...!

— Я чогось боюся цієї дороги. Якесь у мене погане прочуття. Я воліла б вертатися додому, — сказала Галина, заслухавшись у воркотання моторівки на озерах.

— До якого ж дому нам повернатись, Галю? Хата наша на колесах. Як довго нам так тинятися? У нас же ці діти і будуть наші діти... Вони мусять відчути якесь пристановище. Дітей треба чимсь прикріпити до свого роду. Як вони будуть виростати? Усе це, що вони відчувають, переживуть у цьому віці, залишиться з ними на ціле їхнє життя. Познайомляться з дідусем, бабуною, сміливіше будуть почуватися на цій

землі. Це для дітей важливе підґрунтя для їхнього зростання.

Другого дня Антін зі своєю родиною вирушив в дорогу до батьків. Проїжджуючи повз лікарню, зупинився.

— У цій лікарні Броніслава. Цікаво, як вона почувається...

— А я тільки про це й подумала, — сказала Галина. — Нам повернути б відвідати, а то поїдемо і ввесь час битимемось з думками “що з нею?”

Антін сповільнив біг машини, ще підїхав один квартал і зупинився.

— Ну, то що? Відвідаємо? — запитав Галини.

— Та, годилося б... Заверни, зупинимось на заїздній площі, біля лікарні.

Запаркували машину, повисідали. Підійшли до входових дверей...

— Але страйвай, Антоне. До хворої з візитою, так не годиться. Треба хворій щось занести, з чимсь прийти... Не годиться так голіруч, — глянула Антонові у вічі. Антін стенув плечима.

— Стривай, посидь, Антоне, тут на лавочці, а я зараз, збіжу до крамниці, — сказала і метнулась поміж авта до найближчої крамниці.

Не знати, що там в душі Галини, але в цьому відношенні вона дуже вирозуміла і поблажлива. Інша збунтувалася б. А вона з якимсь укритим співчуттям...

— Куди мама побігла? — запитали діти?

— Побігла до крамниці.

— А чого їй до крамниці?

— Ідемо відвідати хвору, треба занести їй квіти...

— А тут стільки квітів!

— Рвати їх не дозволяється. Як то виглядало б, коли б кожний підійшов і зірвав собі квітку. — спустів би цей квітник. Був би сумний — не веселий.

Діти обмінюючись поглядами, — посміхнулись.

— Ти смішний, тату...

За якусь хвилину приходить Галина з букетом квітів і пачкою якихось солодощів.

— О, тепер уже інакше, — “сказала врадувано”, — так, як годиться, — додав Антін.

Вони подались до вестибюлю, підійшли до інформаційного бюро, а тут завважили їм, що дітей в лікарню не впускається. Дивились одне на одного, а потім на дітей.

— Тоді, Галю, я посиджу з дітьми тут на лавочці, а ти відвідай хвору. Галина зніяковіла. — Чому я, чому не ти?

— Ти жінка, тобі краще це, як мені.

— Але ж я майже незнайома з нею. Вона мене ледве чи і впізнає.

— Тоді найкраще підпишім і передаймо норсою, — сказав Антін.

— Але ж не знатимем, в якому вона стані... І це не те, що самому занести...

Я підожду тебе тут з дітьми на лавочці. Ось карточка, на карточці обидвое підпищемось. Я вже підписуюсь, підпиши і ти. Антонові вже нікуди було викручуватись.

— Ну, як ти вже так напосілась, то я занесу. — сказав Антін, підписуючи карточку. Перебрав від Галини букет квітів, причепив карточку, взяв пачку солодощів, що Галина купила й подався в двері.

Галина проходжувалась з дітьми стежечками між грядками квітів. Дивилась на квіти й поглипала на ряди посмутнілих вікон. Квіти усміхаючись, зідхали під подувом вітерця запашними природними парфумами. Не можна сказати, що вона була обоятна до зустрічі Антона з Броніславою. Пригадала собі, як Антін оголошував пошукування в часописі, як декілька днів підряд прибігав до редакції, тільки для того, щоб довідатись, чи немає якого відгуку на його оголошення. Читав Галині свій щоденник, в якому описував своє перше кохання з Броніславою, про зустрічі з нею біля могили за селом, де навістив був їх страшний буревій, про зустріч над ставом, де втопився дідо Броніслави з

розпуки, що син (Броніслави тато) відобрал у нього покоївку (Броніслави маму), про допомогу Броніслави Антонові, коли переслідувалася його польська поліція.... все це було таке живе і близьке Галині, що, згадуючи про це, вона співчувала Броніславі. Співчуття ці так близько сусідували із заздрістю й полонили її душу в коханні до Антона. А як прийшов лист, відгук на оголошення Антона, вона боялась доручити його Антонові, щоб не втратити його. Десь відложила того листа й після цього вже не могла знайти. Носила це у своїй душі, як важкий докір сумління. Перед самим шлюбом призналася про це Антонові, але Антін уже не зацікавлений був у цьому листі. Одного вечора зустрів його якийсь чоловік і оповів Антонові про Броніславу, скільки вона пережила різних тарапатій: погроза спонзорів, що депортуватиме її в Німеччину, тяжкі переживання пхнули її в монастир, а тут вона захворіла на нерви, а після цього лікування по різних шпиталях, а вкінці одруження з людиною, що дало їй сяку-таку рівновагу після народження дитини.

Проходжуючись, думала Галина, як зустріне Антона Броніслава. Ну, нехай уже там, як хоче. Переслідуванням людину не здобудеш. Краще дати йому воля. Хай сам вільно розважить... У нього ж діти... Він дуже любить їх...

Антін проходжувався коридором третього поверху. Число 182 не зразу знайшов, бо двері з цим числом були відчинені і число було незамітне — не добачив. Глянув на число, зайшов у відкриті двері. Тут лежала незнайома жінка. Заглянув за параван, там лежала на ліжку Броніслава. Вона, побачивши Антона, стулила повіki. Антін положив квіти із солодощами на столик. Поклав долоню на її руку. Вона відкрила очі. Очі були мутні, немов каламутне плесо озера, з якого Антін її витяг.

- Як почуваєшся, Броню?
- Чуюся дуже втомлена і шлунок болить. Намутили мене поки випомпували з мене воду.
- Чи чоловік був тут?

— Ні, він прийшов із синком — малого не хотіли впустити до мене. Я тільки підвелась до вікна й вони покивали мені руками. — говорила спокійно, зрівноважено немов не та, що була. Але говорила, не зводячи очей із стеліни. Я так немов удруге на світ народилась. — народилась я зовсім іншою. Але візьми собі стільчик з-за паравану, не стій.

— Нічого, я постою.

— Що ж мені сказати тобі? Ти врятував мені мое життя і я тобі вдячна. Але врятував тільки мою шкіру, а душу?...

Антін замнявся, він волів би вже не чути цього.

— Ти прийшов. — говорила, потупивши очі в стеліну. — Подякувати тобі, а чи пімститись мені за це, що замулив мені мою душу? Мовчиш? А я втолпилася. Була на дні. Там де рідні мої. І знову на світ народилась. Народилась іншою.

— Оце ж я й прийшов узнати, як почуваєшся?

— Чого ти стоїш? Візьми собі стільчик і сядь, тут біля мене.

— Тепер тобі Броню треба якнайбільшого спокою души.

— Якої душі. Душу ти в мене знівечив.

— Ну, пробач, сталося, як сталось. Того не повернемо.

— Але кажу тобі, я іншою вдруге прийшла на світ. Так як співчувала моїй мамі, то так і зненавиділа її. Батько хоч і на чужій землі, а встоявся при своєму, а вона на рідній землі і заломилася. Закортіло її панство. Тепер я стою по стороні свого батька. Десять там у Варшаві очутився мій брат. І я, мабуть, заберуся до нього.

Хтось там у моєму роді помилився був, але пізно це віправити. Тримаймося свого кореня..

— Ну, що ж, щасті тобі Боже, Броню! Я ніколи не бажав тобі зла. То було на рідних землях. Матір в тебе була українка. Ніхто не думав, що доля вирве нас звідти, що опинимось за морем, де ніхто нас не поневолює і ніщо нас не в'яже, крім нашої рідні. Я

не знати, куди тобі ближче. Де тобі краще. В тебе переважало почуття до покривджененої матері. Я своїм знайомством з тобою не погасив його, а навпаки, підсилював.

— Ти каламутив мою кров, дзьобав мое серце!...
— Ти ж шукала цього. Я уникав зустрічі з тобою, покинув рідне село, а ти за мною...

— Ну, досить. Не починай знову! — Викрикнула і повернулась до Антона спиною.

Вбігла сестра служебниця, глянула на хвору, а потім на Антона.

— Що сталося? Шарпнула Антона. Ідіть геть! Залишіть її в спокою! Бачите, що вона хвора. — Взяла зі столика букет квітів, що Антін залишив, і вийшла в коридор.

— Я не знаю, хто ви для неї, але їй потрібен спокій. Залишіть її, не турбуйте. Вона поволі прийде до себе. Вибачте, що запитаю, хто ви їй? Може брат?

— Ні, я їй чужий, тільки знайомий...
— Може й не знаєте, в неї је чоловік, синок...
— Знаю, скажіть, будь ласка, куди до елевейтора, бо я тут блудив.

— Ідіть прямо, а тоді поверніть на право, а там є вказівка і скоро зорієнтуєтесь.

Антін вийшов якийсь сконфужений. Галина запитала: — А як там?

— Нічого. Так, як і мало бути... — Сказав, хитнувши головою в сторону дітей на здогад, щоб при дітях не говорити про це.

— Ідемо до батьків! — Вигукнув вітальним тоном.
— Ідемо на Україну! Вигукнули діти і, заплескали в долоні.

— В Канадську Україну, — сказала Галина. І машина рушила з місця. Вимотавшись із крутих вулиць

чок, помчала машина гладкою шосе. Галина з дітьми затягла пісню:

Крилець, крилець сокола дай,
Полинем, злинем в рідний край,
Де рідна хата, наче в віночку,
Сади, діброви, гори й горбочки...

А верхи гір, сягають зір...

Дорога шуміла, сичала, звивалась, немов з болю. Втікали стовпли, видовжувались яри, знімались пагорбки і горби. Вечоріло. Вечір мріяв. Прокидалися ліхтарі. Антін ловив кожну милю, щоб холодком вхопитись до найближчого міста, щоб захопити відкриті магазини, її зробити закупи подарунків. Галина хотіла піснею діток приспати, але як тільки затихла пісня, то діти прокидалися і просили: "ще, ще мамцю! Ще тієї: ми музиканти з Києва..." — Галина й тієї підтягала з дітьми, і врешті з пісні переключилася на казку. Казка дітей втихомирila й вони позасипляли.

Всиновлені близнючки не зразу звикли бути звати Антона й Галину батьками. Вони завжди зверталися до Антона, як до дядька... А тепер, з дядька на батька якось легше було їм перейти: зате тяжче було привикнути, щоб звати Галину мамою. Уесь час подорожні хлопці звикали до нових батьків, частіше стали звати Антона батьком, а Галину матір'ю. Хтось їм уже підказав, що жінка, яка померла не була їм рідною матір'ю, що хтось підкинув їй іх маленькими немовлятами. Звідси й діти стали думати, що рідні батьки їм Антін і Галина. Склалась у них уява, що це вони підкинули їх чужій жінці, а тепер, коли вона померла — рідні батьки — Антін і Галина відобрали собі іх. Уявили вони собі це тієї ночі, коли вернулися до парку і батьків там не застали. Подумали, що Антін і Галина — рідні батьки, постановили таки позбутись іх, вивезли їх сюди, щоб тут загубити їх...

Тому, поки Антін з Галиною повернулися до них, сиділи вони якийсь час плачуучи й голосячи на лавці, немов самі не свої, загублені. Так і нічийми вони поснули, схиливши голівки один одному на рамена. Ко-

ли батьки знайшли їх, дітям це підказало, що вони таки рідні їм.

У дорозі поки вони наспівували мамі пісень, а потім перейшли на казочки.

— Розкажіть нам, матінко, казку про двох загублених діток, таку, як оповіла нам жінка на лавці, під церквою.

— Не знаю, діти, цю казку, може ви мені пригадаєте, — сказала Галина і діти стали чергуватись, хто перший почне?

— Хай починає Михась, а я продовжуватиму, — сказав Іванко. Михась почав:

“Була собі старенька самітня жінка. Жила вона в хатинці без вікон. Одної ночі збудила її страшна буря. Йі здавалось, що це відьма мітлою хату підмітає. Коли встала — ніч була місячна. Обійтися білілось, немов молоком підляте. А під плотом нявкали котинятка. Вона підійшла, коли дивиться, а це — срібний кошичик, а в ньому не котенята, а дві дитячі голівки воруваються. В сповитку, в одному простирадлі. Взяла їх ще теплих і занесла в хату. Кормила діток молочком та й нагрівала їх своїми теплими віддихами. Діти попідростали і стали вибігати на вулицю. Мати заказала їм не виходити на вулицю, щоб хтось їх не вкрав. За дітьми стали шукати якість страшні люди. Діти стали ховатись, а далі ти, Іванку, продовжуй!”

Іванко помовчав, надумувався, що було далі, а тоді почав: “Мама, що знайшла їх була їм не рідною мамою — не довго вона жила з ними, взяла і померла. А діти хovalись по бур'янах. Аж признались до них молоді люди — рідні батьки, ті, що були підкинули їх старій бабці. Вони не признались до цього, чому маленьких діток своїх підкинули старій жінці. Але хлоїчики щасливі були, що рідні батьки таки повернулися до них, і відобрали собі їх. Діти з батьками були щасливі”.

Казку слухала Галина, притишено слухав і Антін.

— Ну, то оповідайте, що далі було з дітьми! — сказав Антін.

— Вона нам не оповіла, сказала тільки; “Така і ваша доля діти”. А ви скажіть, чи так воно? Чи й з нами так було, — питаеться Іванко Антона.

— Подібно і з вами було, тільки рідні батьки до вас не призналися, то ж ми вас усиновили, — сказав Антін.

Хлопчики замовкли, а по хвилі почувся хліпіт.

— Що сталося? Чого ви, — запитала Галина.

— Ми хочемо, щоб було так, як у тій казці, що не всиновили ви нас, а відшукали нас, своїх рідних дітей...

— Думайте так, як вам краще, — сказала Галина.

— А куди ви нас везете? Чи везете, щоб загубити нас десь у темному лісі? сказав Іванко, — хлопчики-близнюки глянули на прибраних батьків очима повними сліз.

— Ми всі тут на чужині, немов загублені сироти, — говорив Антін, — шукати б нам дороги до рідних причалів. А ви, козаки, не бйтесь, ми вас не кинемо. Ви маєте виростати, а як виростете, будете вже великі, сильні то й підете собі свою долю шукати...

Антін за кермом, а Галина з дітьми на задньому сидженні: Іванко зправа Галини, а Михась зліва — затягли пісню. Дорога в'юнилась, сичала у зашморгах білих стяжечок. Ліхтарі вимахували срібними мечами, з верхів у яри сповзала ніч. Діти поснули. Галина тихенько висунулася з між них, замінила Антона за кермом. Антін ділився своїми враженнями про зустріч з Броніславовою.

— Вона нещасна — психічно хвора. — говорив Антін — Батько поляк, а мати українка. Жила на селі, зжилася з людьми. Любила природу, пісню, співчу вала своїй поневоленій батьком матері. Батько насаджував у її душу польський патріотизм — все це викликало в її душі бунт, спротив якого приспати не могла. Відбилося це на її психіці. От так воно. Молодь закохується, одружується, не думаючи про те, які і чиї будуть діти; до якого народу їх прищепити, щоб вони органічно відчували свою приналежність. Все більше

клопочуттяся батьки матеріальним добробутом, забувають, що людина не самим хлібом живе. Забувають, що найчутливіше в людини — це душа.

Хлопчики хропіли, Галина за кермом, а Антін вийняв мапу, шукав коротшої дороги до батьків. Подумав, що в найближчому містечку до батьківської фармини, треба буде замовити готель для ночівлі. Згадав похилу хатину під очеретом, кущі, бур'яни, мочари і язву комарів. “Розглянемось на батьківському господарстві, а там треба буде і батьків үзяти до готелю, щоб з ними набутись”. — подумав.

Місяць павуком стривав по телефонних дротах, до рога розгалужувалась. Десять тут, котрусь із них обрав був собі Антін у мандрівку свого життя. Не тою самою дорогою повертається, яка вивела його з дому і вела до батьківського порогу. До батьківського дому дорога пряма. Замінив Галину за кермом. Галина сиділа поруч.

З кожною милою в наближенні до батьківської оселі в Антона оживали спогади приїзду до Канади з батьками: ота похила хата очеретом крита, гнізда диких кущиків, біля яких заходився батько, корчуючи джоганом, в мочарах долина — язва комарів. Покидаючи батьків, самотужки пробиваючись у життя, ані на хвилину не забував їх. Ділився кожним заробленим центом. Але так часто доводилось йому перекидатись з роботи на роботу, з місця на місце, що батькам і ніколи було наздігнати його своїми листами. Що подумав Галина, коли побачить їхню біду... — Завезу тебе Галю в таку гущавину, що й не вилізеш з неї. — Я буду триматися твоєї спини Антоне. Що буде тобі, те й буде мені. Буде, як у тій пісні: “Збудуй хату з лободи, до чужої не веди!”

Не доїжджаючи, зупинились у наближчому містечку. І тут Антін працював. Три милі пішки йдучи кожен день на роботу і з роботи. “А ось тут цей смітник, з якого я таскав сінник на плечах три милі додому, А якщо переїдемо колійову дорогу, то завернемо на пільну доріжку, а тоді ще дві милі”.

— Слухай Антоне! Ти так давно не був у батьків, так мало листувався з ними, і навіть не попередив про свої відвідини. Зупинімся краще тут.

— Ні, таки вже доїдемо. — Як тільки переїхали залізну дорогу, то побачив, що пільна доріжка, що вела до батьків, поширшала й була асфальтована, а стовпці зупинок вказували на те, що тепер уже цією доріжкою автобус ходить.

— Ти дивись, які зміни за одних шість років. Уздовж шляху з обидвох боків нові будиночки.

Що близчче до батьків, то Антонові ставало відраніше на душі. Перед ним відкривалась панорама великого оновлення. За відносно короткий час розбудова Канади позначилася і в цій, колись, закутині. Свіжі будівлі, поширення доріг, взірцева чистота. Полева доріжка, якою колись Антін з торбою на плечах чимчикував три милі пішки до праці, вкрилася асфальтом, тепер тут уже проїжджають автобуси. До батьків не міг потрапити; проїжджав, вертався. Десь загубилась хатина під очеретяною стріховою і тільки високі ясени на межі — свідки минулого, зупинили Антона. Зупинився на вулиці, вийшов з авта, проходжувався. Залізна огорожа, розмальована нова хатина у вінку квітів, з-за хати виблискують до сонця, немов просторі дзеркала — парники.

— Гей, а це що? Куди батьки переселились? Вони ніколи у своїх листах не згадували мені про будь-яку перебудову, ані про переселення... Що сталося?

Лишив авто на вулиці, попробував фіртку, зайшов на обійстя. Підійшов до дверей, постукав, ніхто не відгукувався. Заглянув у вікно. У хаті не було нікого, але під стелею образи, налавники, скатерть — на всьому тут позначились руки матері. Та й бачить свій портрет на стіні. “Знають вони, що приїду, а куди ж поділися?” — Залізні ворітці не замкнені. — Заїжджай, Галю! — гукнув.

В'їхали на обійстя. Діти повискаювали з авта, метнулись у город.

— Це тут вони, а куди поділись, не знаю. Тож знають, що приїжджаємо. Видно, що й авто мають, бо відчинений гараж.

Пройшлись у город. В парниках вирощуються по-мідори, цибуля і квіти. Сусіди далеко, ні в кого запитати.

— Ти, Антоне, мабуть, заблудив. Ти ж оповідав мені про хатину колами підперту, під очеретяною стріхою, а це...

— Так, Галю, я оповідав про таку хатину, яку я залишив, а тут, тільки внутрішня обстановка говорить, що тут живуть мої батьки. Заглянь бо лише у вікно! У хаті — душа моєї матері. Це в неї все так, як на Україні. Я душою відчуваю тут їхню присутність. Сідаймо тут на лавочці, підождім, вони, можливо, за якимись орудками поїхали в місто.

— Чи це тут живуть наші дідусь і бабуля? — питали діти.

— Тут. А ось і вони.

Батьки, в'їжджаючи на обійстя, стали сигналізувати, вимахувати руками. Повискакували з авта і стали обціловувати приїжджу родину.

— А ми виїхали вам на зустріч і якось розминулися з вами, — сказав батько.

ЗАПАХ М'ЯТИ

— Ти, Антоне, іншою дорогою виходив з дому, а іншою повернувся. — Сказала мама.

— Так, але повернувся туди, звідки й вийшов. Багато дечого мені життя показало. Я ніколи цього життя не боявся. Як той пливак поринав у найглибші його заглубини. Багато навчився, але сам собою так і залишився.

— Не заблудив у нетрях життя?

— Ні, не заблудився...

— То й добре. А ти, Галю, з Антоном, звикаєш іти нога в ногу?

— У нього трохи більший крок і мені доводиться підбігати за ним, але я таки не лишаюся. Ну, та й до доброго людина завжди звикне...

— Ну, то Богу дякувати?

— А чи є це, козаки? — обняв хлопців батько.

— Це нічїй... Божі і наші. Це ті, про яких я вам писав, — сказав Антін.

— Ти дивись на них, як один... У вас, мабуть, і одне ім'я?

— Ні, я Михась, а він Іванко.

— Заспівайте щось дідусеві і бабусі! — сказав Антін. — Хлопці один одному посміхнулись, метнулись за огорожу, а звідти вийшли рівним кроком, з патиками, немов косами на плечах, затягли пісню: “Вийшли в поле косарі...” — наслідуючи рухи косарів — Сіно косили, коси клепали, сіно громадили та й у копиці клали.... — Дідо з бабуною не могли начудуватись.

— Ну, то заходьте, косарі, в хату. Хоч не рано почали, та багато утяли! — сказав дідо.

— Оце, Галю, я немов одною ногою в Україні, — сказав Антін, переступивши поріг. — Бачиш? У нашої мами все так, як і на Україні: образи в рушниках, лямпадка, запах м'яти і васильку, скатерть і налавники. А цей образ, що в полотні — образ Матері Божої, то мама привезла з України.

— Уесь наш маєток, який захопили ми з дому і вивезли зі собою, то цей образ. Все залишили, а що взяли зі собою, в дорозі загубили, тільки образ Матері Божої зберегли, — сказав батько.

— Чудотворний образ! — додала мати, скільки допоміг нам цей образ у дорозі обійти різні нещасти. Маєток — набута річ, а віра, душа — це все що твоє і з тобою.

Ну, але це самозрозуміле. Розкажуйте, як ви тут промишляєте, як загосподарились?... — каже Антін.

— То таке, діти. Поширювали тут дорогу, обтяли мені, що так скажу, полу, з північної сторони. Підсунулося місто під межу, та й утяли другу полу. Заплатили мені за землю, то й дали мені змогу побудувати. Тоді я взявся за інший спосіб господарювання: замість сіяти збіжжя, що потребує відповідного реманенту, я розбудував парники. Чи бачив ти, Антоне?

— Так, ми бачили. Поки ви приїхали, то ми встигли обійти город і обійстя, заглядали в кожне вікно хати.

— Лишайтесь в нас діти! Будьте самі своїми господарями... Не вічно ж вам вислуговуватися громаді. Вам є тут біля чого господарити. Праця не тяжка. Що на своєму, то не в чужих, — говорили батьки. — Всиновили ви собі цих хлопчиків та й у вас будуть свої діти. Біля дідуся й бабуні діти кращими виростатимуть. Краще будете почуватися, коли відчуєте свій власний ґрунт під ногами...

— Правду говорите. Що на своєму, то не на чужому. На жаль, немає тут нічого свого. Все воно не наше, і ми самі були б не свої, коли б не своя душа. Чужина — чужиною. Загосподарився тут наш народ: маємо тут свої святині і наукові установи: бібліотеки, музеї та, як довго вони будуть нашими? — говорив Антін.

— Вічно вони будуть нашими. Не стане нас, будуть наші діти, внукі і правнукі — наступні наші покоління, — сказав батько.

— Так, так довго вони будуть нашими, як довго наші наступні покоління будуть, самі собою. Як довго берегтимуть святощі свого народу, з якого походять: свою мову, культуру, історію... житимуть живою Україною. Бо як тільки вивітряє в них українська душа, перестануть вони бути самі собою, вивітряє душа наша із наших стін — стіни стануть німі і не наші. Всі матеріальні надбання, без виплеканої української душі — будуть не нашими.

— То що робити, щоб ця душа не вивітрювала з грудей наших поколінь? скажи, Антоне, яку пораду маеш?

— Треба її плекати. Треба вічно наблизатись до нашого материка України: в молитвах, у снах, у спогадах, у книжках. Так, як той соняшник, що повертася свою голівку у жовтих пелюстках до сходу сонця, так і нам і нашим дітям треба наблизатись до нашого материка, до нашого сонця: Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, щоб черпати з цього животворного джерела силу, наснагу й любов і віру у свою живучість, і невмирущість... але, профічте, бо я із звичайної розмови переходжу вже на банальне ораторство, яке набилося вже в наші вуха і змозолило тверді наші душі...

Нам треба шукати свіжих висловів з нового резонансу, щоб промовляло до отутілих душ салом залитих. Бо, ніде правди діти, добробут тут приголомшиє наші почуття, куди справніше, як біда.

— Кажеш, сину, до нашої України, а хіба вона наша?

— Так, вона ще жива, вона наша, не втікаймо від неї, допоможім їй тут.

— За тобою, Антоне, попитує наша громада. Вони слідкують за твоєю діяльністю і думають, якби то нам такого робітника знайти. А тут є дехто із твоїх товаришів та й учнів. Твої колишні учні покінчили університети — вони інженери, адвокати, а Стефанців лікарем...

— Бачиш, Антоне, а що ти? — запитала Галя.

— Я нічний сторож.

— Громадським сторожем, — додала мама.

— Сторожем дитячих душ, — сказала Галина...

— Лікар людської душі — більший за хірурга, — додав батько.

— Моя праця — це борг — несплачений борг залишенні Україні, — сказав Антін. Моя мета — шлях до рідних приchalів.

— Ну, добре, але ж і тут громада, і тут діти...

— Так, коли ж бо жде нас широко заплянована праця на літній оселі Лебедин.

Гостював у батьків один тиждень. Виїжджаючи, затяг пісню:

Ой збрайтесь, панове молодці, та все нарід молодий,
Та підемо, панове молодці, у той лісок Лебедин.

Галина в Антонових батьків почувалася, немов вдома. Тут зразу огорнуло її незнане досі родинне тепло. В усіх відношеннях проявлялась тут краса людянності: в молитвах, в піснях, стравах, у спогадах про змагання народу за кращу свою долю... Галина думала: "Чудовий і багатий це світ. Відкрив мені його Антін... Наскільки я була б біdnішою, не знаючи Антона. У чужому світі я зів'яла б, немов та цвітка на морозі. Кожній бо людині, як тій рослинці, необхідний свій ґрунт і своє підсоння"...

У гостині батьків Антонові частіше снилась Україна: близька — жива. Прокинеться серед ночі, передумує свої сни: "Десь за вікном розцвілась яблуня... У сяйві сонця мати білить полотна... У копанці хлюпочуться каченята... під горбом біліє цвінттар березовими хрестами. Деякі хрести повибігали з цвінтаря й окружили заблукану тут могилу. Могила говорила: "ціла Україна — це країна могил і хрестів".

Антін протирає очі і думає: "де сон, а де дійсність?" Намацує Галину, щоб упевнитись, де він — тут, а чи там? В поєднанні двох світів тяжко усвідомити собі, котрий світ більший: і там рідне воно і тут не чуже...

Вигляне Антін у вікно — на межі ясени... горяТЬ вершки у сході сонця, вчувається рання мамина молитва, запах кропу, м'яти і васильку... Хлопці годують голубів, а батько проходитьться по обійсті, втішається сходом сонця і всім тим що росте, цвіте і пахне.

Антін передумує свої сни, його чарує сила матери-ка, що єднає ці два світи в одне. Ранок.

Мати угощує сім'ю смачними домашніми стравами, притправленими свіжою городиною. Галина з захопленням веде записи кулінарних рецепт, обіцяючи видати кухарську книжку українських страв. По обіді мама розважає сім'ю своєю грою на цитрі, що дісталася в подарунку від Антона. Мельодії ці нагадують Антонові його дитинство, він залюбки переспівує їх, а до цього співу, різними голосами, приєднується вся сім'я. Піснями цими проймаються образи, вікна і ціле обійстя з ясинами на межі...

— Антоне, залишайся з нами, — просили батьки. Антін ділився з батьками своїми плянами. Оповідав про розбудову літньої оселі Лебедин, де заплановані літні курси українознавства. Казав: — надходять численні зголосення дітей і молоді. Програма готова. Приїздять на оселю учителі, виховники і інструктори, бо навчання проходитиме в поєднанні з практичними заняттями. Тут і відбудеться курс учителів... Оселя має пригорнути дітей, немов рідна мати — дасть їм відчути атмосферу української духовости... Оце й причина, що не можемо надовше у вас залишитися... Але я тішуся, що ви тут так гарно загосподарились і влаштувались, як лише могли і бажали. Гарний маєте дім, городець, парники, садок... Усе тут навколо хати росте, цвіте і пахне. А в мене, як бачите, свій сад — сад живих дітей, який вимагає особливого фахового додгляду, — говорив Антін.

— Як ми почули, сину, про твоє сторо жування у громаді, то побоялись, що ти так із мітлою і смітяркою в руках залишишся громадським наймитом на ціле життя, що на цій роботі, як кажуть наші селяни,

кури тебе притребути, — говорила мати, а воно, хвалити Бога, не так...

— Мабуть, не легко було тобі, сину, двигнутись із підвалу на вершки, до самого престолу, — сказав батько.

— Так, я почав із підвалу, щоб збегнути потреби розвитку громади. Почав із того підвалу, у віконце якого діти сипали піском, кидали камінцями, а тепер вони нашими примірними школярами. Діти — це основа основ, без якої і вершки не встояться. Діти — це наші підвалини... Перша наша стадія розбудови у чужому світі — це будова стін, але прийшла й черга на посилення душі у цих стінах.

— А де ж, діти, буде ваше дома? Чи думаете ви над цим? — запитала мати.

— Наша хата, мамо, на колесах. Перекидаємось, як ті цигани, з місця на місце, зупинимось там, де найбільш потрібна буде нашага праця. Де найбільше зможемо зробити добра для нашої спільноти...

— А ми турбувались, Антоне, чи пристосуєшся в чужому світі із своєю буйною фантазією та впертою натурою... Ти ж такий непримиримий був, — сказала мати.

Ну, що ж, довелося мені фантазію свою приборкати у своїй роботі. Бо не все воно зразу дістается нам, багато дечого вимагає і нашого примирення.

Антона в батьків відвідували колеги — земляки. Вітали його з успіхами. Через цілих два тижні у батьків Антона відбувались цікаві сходини, наради, дебати, дискусії, а опісля оці поїздки:

Антін з батьками й колегами відвідував українські осередки, храми, бібліотеки, музеї... — Багаті ми, — сказав Антін, — у нас уже свої мільйонові установи, свої меценати, великі культурні надбання, видавництва... Народ наш проявив тут свою зрілість, свої уміння і спосібність. Жаль буде, коли не зумімо приступити молодшим поколінням повагу до себе самих і своїх надбань, бо інакше вони не будуть нашими...

Зближався день прощання з батьками. Антін уже наспівував пісню:

*Ой збірайтесь, панове молодці, та все народ молодий!
Та підемо, панове молодці, у той лісок Лебедин!*

Проходжувались межею в пошумі ясенів. Ішли батьки, за ними Антін з Галиною і двома близнючками. Чудова обнова. Все росте, цвіте і пахне. Простір, що й оком не обнятти, вітрам не обігнати. У травах шепотіли кроки, снувались розмови. Згадали першу скибу, освячену тут потом і слізами наших пionерів. Згадали і перші свої дні на цьому господарстві: корчування пнів, язву комарів і вроочистість цих ясинів у місячні ночі. У цих роздумуваннях вони і не зчулись, як перед ними заснів хрестами цвінтар. Помолились на гробі свого дядька, згадали і про його гірку долю, що не розлучалась із ним до самої смерті. Щось живе і не впіймане снувалось тут між людьми, деревами і хрестами. Проходжувались поміж гробів, відчитували на хрестах написи — прізвища земляків. Чорні хрести, немов цвяхи, прибили гроби, ніхто з гробу не встане і землі цієї не покине: тут їм амінь! У земляків, що спочили тут, була в усіх одна і та ж сама доля...

Антін згадав батькам про свою зустріч з Броніславою та про її психічний стан. Мати з якимось переляком глянула на батька, а батько на Галину, а тоді сказав: — Ну, що ж можемо сказати на це? Ворогам своїм не бажаємо зла. Але, як бачимо, вчинене зло мститься, інколи, на цілих поколіннях... Поляки не мало спили нашої крові... проводили на наших землях свою польонізацію... Доля відплачується...

— Бронілава — продукт мішаного подружжя, — сказала мати, — батьки грішать, одружується з чужинцями, не думають куди підуть їхні діти, та що їх жде. Покоління покутують...

— Наше поневіряння по чужих світах — це також чиєсь гріхи, — додав батько.

— Покутуємо... покута очищує душі, ущасливлює і увічнює, — сказала мати.

Ішли мовчки кожне із своїми думками. Антін сказав: — Хто покутує, а хто грішить... Багато тут та й там таких, що зодяглися в осяжі шкури, совість

свою приспали, серця їхні обросли салом — отупіла душа. Замість навчати дітей — складають гроші. Гроші — хороші, але вони нічий. Гріш грішить тим, що найбільш попадає в руки хапунів і скідкарів, які цінять його понад усе: за гроші готові і душу погубити. Ім байдуже, що в їхніх нащадках болем обізветься душа... запитають: “Хто ми? Чиїх батьків сини? Ким і за що закуті?” як писав Шевченко. Шукатимуть нащадки стежок до свого роду і не знайдуть, бо батьки не потрудились відкрити очі дітям... Діти залишаться нічими в чужих світах... Покутуватимуть за гріхи своїх батьків...

Галина згадала, як небіжчик її тато, втераючи піт з чола, завжди говорив з огорченням: “за які гріхи ми так мучимось...”

Із стежок цвінтаря, розмірним кроком, кожне із своїми думками, виходили на шлях протоптаний людськими слідами.

— Дивися, сину, ти вже полисів, батька доганяєш... Журливо сказала матір.

— Світ, мамо, на місці не стоїть... Перед нами він відкриває нові обрії, нові світи... У моїх мандрах були роздоріжжя, були перехреся, а на перехрестях — хрести. Один із хрестів і мені припав: хрест з важкими раменами: ліве його рам'я — це чужина, а праве — це Україна. То ж я добровільно підняв цей хрест на свої плечі, як своє зобов'язання...

— Далеко це наша Україна, сину, — журливо похитала головою мама.

— Вона, мамо, в нашій душі... Світ нам відкритий. Чого нам не вдалось зробити на рідній землі, прощубуємо зробити на чужині. Ми маємо чим збагатити цей світ. Ми багаті на те, чим світ цей убогий...

ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ

Барвистим килимом до сонця пишилась оселя Лебедин: спортивний майдан, каплиця, палатки, театральна заля, зелені городці, плакучі верби понад яр, рясний садок, і, як скло — блискучий ставок. А там квітники, квітники, немов на плоті порозівшувані гердані. Рядом палатки виглядають здаля, немов з воску вулики.

Сьогодні оселя роїться дітвоюю і молоддю. Заїздна площа вкрита автами. У зачинені ворота вперлась свіжа валка авт. Ніхто не сподівався такого напливу приїзших. З різних провінцій, міст і містечок, немов прорвана гребля напливала молодь, і, з батьками, дітвора. Дорогою за ними стелились пісні.

— Гей, а де це? Кажуть є десь тут якийсь чародій, що має ключ до дитячих сердець... Приїздимо здалека, щоб тільки рятувати нам наших дітей, а то потапають у чужому морі, — вчуvalось у пошумі коліс, немов заповітна пісня...

В театральній залі розставлені столи. За столами вчителі приймають вписи. Звихаються впорядчики, розміщуючи вже записаних по призначених місцях. Деякі з них, що вже звільнiliсь із своїх клунків, на спортивному майдані, вистрілювали в повітря м'яч. Стелився гамір, звихались гравці.

Десь у надвечір'я, коли вписи вже було закінчено, залунав дзвін на збірку. З майдану виструнченими рядами під проводом інструкторів заходили курсанти на авдиторію. Розсідались на стільці: дівчата в перших рядах, хлопці за ними, батьки зайняли задні ряди. Антін із своїми учителями й інструкторами зайняли місця за головним столом. Інструктори стежили за порядком і увагою курсантів. Антін знайомив присутніх із своїми учителями, інструкторами, програмою та правопорядком на оселі.

Для учителів і інструкторів програми, заздалегідь, були вже опрацьовані. Окрема опрацьована була програма для гурткових зайнят: навчання співу, танців,

драми і всякого рода мистецьких робіт: вишивання, різьба, писання на українських машинках, писання писанок, керамік і т. п.

Незалежно від цього заплянована була робота в городі, в саді, на пасіці, біля басейну, а при всякий роботі наголос клалось на засвоєння практичного знання української мови і культури.

На оселі обов'язувала всіх строга дисципліна: дижури при обідах, репетиціях, на викладах і під час нічного відпочинку. Переїздання батьків на оселі, під час курсів, було заборонено.

Антін, інформуючи про практичні і теоретичні заняття, між іншим сказав: "Один місяць житимемо під голим небом, тут на цій оселі, ізольовані від зовнішнього чужого впливу, у своєму світі — по-своєму. Житимемо, немов на нашій рідній землі — Україні, де звучатиме рідна мова, пісня і молитва. Українська культура здружить нас в одну родину. Викладачі ваші будуть для вас не тільки учителями, але й друзями та дорадниками в різних потребах. Кожного ранку обов'язуватиме вас рання зарядка, піднесення прапорів при співах національних славнів, а увечорі — спущення прапорів і молитва.

Декому доведеться вперше жити далеко від рідного дому, від батьків і рідних. Нам усім судилося жити далеко від нашої батьківщини України. Але уявім собі, що вона з нами, а ми з нею. Наблизитись до неї ми можемо лише занурюючись, повністю, у глибину її духовості. Щоб у цьому наближенні знайти нам силу духа і витривалість: не згубитись, не підкоритись, закріпитись і закорінитись, почуватись нам немов удома. Слухачі привітали ці вислови рясними оплесками.

До Антона підбіг Михась, підшепнув батькові до вуха: "Тут, тату, є той хлопчик, що колись бавився з нами в парку. Мама його хоче з вами бачитись"...

— Антін, збентежено, розглянувся навколо. Ще не очуяв він після останньої зустрічі, що стільки принесла йому болючих прикорстей, а тут знову вона... Не знати, звідки і чого їй тут?..."

Хлопчина її стояв за порогом.

В Антона тепер було стільки на голові, що й на душі. З'їхалось курсантів більше, як він сподівався. Крім хлопців і дівчат молодшого віку, приїхало декілька середньошкільників. Із них треба було творити окремий відділ. Не вистачало вчителів, а тут ще й Галина, що була Антонові правою рукою в усьому, залишилась у лікарні, сподіваючись дитинки. На оселі, то ще й телефону не було й ніяк було йому сконтактуватись із хворою. Антін спішився упоратись тут із заняттями, щоб майнути до лікарні, бо вже тиждень дружини не бачив.

“Броніслава казала, що поїде в Польшу, бо брати, а як це вона тут узялася. Та й не знати, в якому вона стані здоров’я, чи не кинеться у став, як колись?”, — думав Антін. Антонові не хотілось зустрічатись із нею, але ніяк було викручуватись, за руки вели його діти.

— А де ж вона — оця твоя мама, — запитав її синка.

— Вона там над ставком качаток годує, — сказав. Антін, ведучись з дітьми за руки, наблизився. Над ставком, під плакучою вербою, на камені сиділа Броніслава. Волосся їй зісунулось на очі, босими ногами хлюпалась у воді. Вибирала з паперової торбинки дрібненькі кришечки хліба і підкидала їх качатам, розмовляючи з ними, немов з дітьми малими. Антін якось, досить, холодно привітався. Броніслава посміхнулась йому.

— Це ти, Антоне? А я собі тут над ставком, прислухаючись до співу, що ліне сюди із вікон, з качатками розмовляю. Така тут бачиш ідилля.

— Ідіть, діти, бавитись, — сказав Антін. Діти майнули на майдан.

— Сідай і ти тут, біля мене, Антоне, прислухайся до співу, хлюпоту качаток, дивись на ці комиші, чи не нагадають вони тобі затоплену там десь у ставі, над яким жінки полотна білили — нашу невизрілу ще тоді юність.

— Ти, Броню, і досі живеш уявою минулого.

— А що ж, хіба не корисно полинути думками в далеку юність, відсвіжитись і знову повернутись до нашої дійсності. Це так, немов джерельною в одою підкріпитись. Знаю, що й ти линеш туди думками... Сядь, поговоримо.

— Броню, мені ніколи, ти ж бачиш, який я занятий... скажи, що ти хотіла від мене.

— Бачу, що ти занятий, а тут я, твоя біда, хочу тебе спокусити, щоб зануритись тобі в наше минуле. Ale скажи, де твоя дружина?

— Дружина вже цілий тиждень у лікарні, дитину мені родить.

— Що ж вона тобі вродить? Вона й сама ще не народжена... України й не бачила.

— Зате я бачив, зміряв її далечінь, глибінь і широчінь...

— Хіба що так...

— Ти ж казала, що виїжджаєш у Польшу, до брата.

— Чого мені в Польшу? З Польщі сюди втікають. Канада близчча мені, як Польща.

— Броню, говори до речі, бо я мушу зараз відійти... мене ж там ждуть.

— Ну, як до речі, то до речі. Я привезла тобі свого синка. Почав ти на мені, закінчи на ньому. Не вдалось тобі зукраїнізувати мене, попробуй зукраїнізувати моого синка.

— Це не так легко, як сказати, Броню. А що на це його батько?

— А батькові що? Йому байдуже, він циркач. По линві ходить, нічого йому не страшно. А в тім, діти тут усі однакові. Ти, Антоне, не надумуйся, я хлопця при столі записала, як тебе там не було, вже й заплатила. Він залишається тут твоїм. Ти зрозумій мене, Антоне, я, як те дурне ягня, притянете до твого кореня — пня, і тобі нічого противитись. Ти знаєш, як важко я із своєю роздвоеною душою покутую гріх моїх батьків. Я тут чужа — чужиниця. Мені таки бли-

жча земля, на якій я зросла. Ти ж пам'ятаєш, я застригла там у ставі, по коліна у воді і не знайду свого берега, ні причалу. Одружилася з чужинцем, щоб зовсім зчужинитися — заглушила у душі своїй голос сумління. Ото ж, лишаю тобі свого синка, хай і йому прийметься в душі оця моя доля терпка... Хай терпить мое покоління так, як і я терплю... — Антін бачить оце її хвилювання, і поспішив її заспокоїти.

— Добре, Броню, залишай синка, хай звикає. А я вибичаюсь, я дуже занятий... говорив з поспіхом, поступивши очі в землю.

Вітерець заплівши у коси плакучих верб, полоскав їх у воді обприскуючи розпащіле обличчя Броніслави. У вікнах театральної залі не вгавали пісні. Броніславі ці пісні нагадували її минуле: підслухала ці пісні, закрадаючись вечорами під просвіту, прибивались вони до неї, до її вікна з лану, як співали сапальники і розгощувались у стінах її кімнати. А потім, оці толоки, що звучали піснями, плаваючи у сяйві місячних ночей.

Сонце змахнуло золотим рукавом і обсипало вікна тужливою позолоттою. Валка авт виторочувалась за браму, діти помахом рук, з-за огорожі, прощають батьків із слізами в очах. Порожніла площа, оселя гомоніла дитячими голосами. Видовжувались тіні, схрещуючись на травах і стінах. Вечоріло. Сторож — Степан постукав до дверей Антонової кімнати.

— Що це за жінка, що сидить на камені над ставом? Уже всі порозійджались, а вона не рушає з місця. Це учителька, чи, може, кухарка, що залишається на оселі?

— Ні, Степане, ви підійдіть до неї і пригадайте їй, щоб опустила оселю, бо вам треба буде браму замикати...

Степан пішов. Антін ще багато разів виглядав з вікна, Броніслава не рушала з місця. Загустало надвечір'я. А згодом прокинулися світла і оселя потонула у ясну, замріяну каламуту. Антін виглянув з вікна — Броніслави над ставком уже не було.

Антін обійшов палатки, перевірив присутність, і збирався в дорогу до лікарні. Раптом на оселю в'їхала лімузина, а з неї висіла Галина з малятком на руках. Антін вибіг назустріч. Перейняв малятко на руки, приговорюючи, пригортав до грудей це тільце, немов частинку самого себе. — А хто ти будеш? Дівчинка, чи хлопчик?” — Хлопчик, — підказала Галина.

— Тоді виходить, що оселя наша збагатилася ще одним курсантом.

Ну, а як ти, Галочка? — запитав Антін.

— Нічого, добре. А як тут?

— Тут усе гаразд: наїхало дітей більше, як ми сподівались. Ну, але, звичайно, клопоту буде не мало. З різних вони шкіл, різного віку, а між ними, декілька середньошкільників. Для них доведеться творити окремий відділ.

— А як ти розмістив їх, Антоне?

— Молодші хлопці і дівчата, Галочка, в окремих палатах, а старші під шатрами...

В кімнаті положили малятко у візочок. Тепер Антін обняв Галину, а вона в обнятті прошепотіла.

— То так ти, небоже, думаєш про мене — свою дружину? Я вмерла б, а ти й не навідався б...

— Галочка, я вже збирався, тільки мусів усіх до ліжка позаганяти.

— Навіть і не потелефонував...

— Щойно завтра заінсталюють тут телефон...

— Чи ти знаєш, було так, що ти міг мене вже й живою не застати?...

— Пробач мені, Галочка, зрозумій мене, я ввесь час тут немов на шпильках, з думками про тебе, але ніяк було залишати оселю. Мене ніхто тут не застурпить. Я ж особисто за все відповідаю, а то ж діти — чужі і свої діти...

— Бачу, що цілого тебе взяла оця оселя — чужі діти. А я залишуся ні дівкою, ні жінкою, ані вдовою... — говорила Галина напів жартома.

— У кімнату вбігли діти: Іванко, Михась і Броніславин хлопчина. Вони стали упадати біля немовляти.

— Чи ти пізнаєш цього хлопчину? — запитав Антін.

— А він, як тут уявся?

— Мама привезла його.

— Хто? Броніслава?

— Отож.

— От тобі й на, а вона де тут уялась?

— Вона в цирку, але якось допиталась до нас і залишила нам свого синка.

— То як вона тепер почувається?

— Яка була на язик, така і є. Але саме це, що з синком приїхала сюди сама автом, говорить про нормальній її стан.

— До всього, то ще й цього треба... Приїжджатиме і при людях напастуватиме тебе, Антоне...

— Не приїде... батькам відвідувати дітей не дозволяємо. Приїдуть лише на саме закінчення, забрати дітей додому, — сказав Антін. А Галина захиталась у зажурі, немов коловатня на вітрі, і нічого більше не сказала.

Антін завжди ішов до ліжка останнім, а вранці прокидався першим. Доглядав оселю, немов власне господарство, а до курсантів, учителів і цілої обслуги ставився, немов до рідних. Таке ж саме ставлення до всіх було і в Галини.

З першого дня прибуття Галина зацікавилась порядком на оселі. Вона фахова медсестра, піяністка, добра господиня, гляділа за порядком, провіяントом, працею в кухні; з візочком у руках знаходила дорогу до кожної ділянки праці. Всюди наводила взірцевий лад і порядок. Вся обслуга ставилась до неї з великою повагою і любов'ю.

Життя на оселі оформлялось — звучало і цвіло. Приїжджали викладачі — оці сівачі — молодші і старші. Курсанти ентузіастично вітали їх, немов гостей із живучої України. Все сказане, переконливе, приступне, — легко сприймалось, запам'ятувалось у юніх душах кільчилося і росло.

Вечорами приїжджали і батьки, але на оселю не заїжджали. Потай підступали під огорожу, особливо

тоді, коли золотим стовпом до неба знімалась ватра в яру. Прислухались до пісень, музики, жартівливих дія-логів та забав. Прислухались до всього, що переносило їх у далеку Україну, в простори проминулої юности.

Антін з Галиною невимовно раділи, втішались успіхами юнацтва. Чарівно звучала оселя, а до цього звучання приєднувався із своїм співом і малий Остапко, у своєму візочку.

Праця на оселі з дітьми для Антона й Галини була корисною життєвою школою. Зразу виникали і проблеми, не так з молодшими курсантами, як із старшими — середньошкільниками.

Антона затурбувало поведення на оселі отієї старшої групки середньошкільників. З перших днів він запримітив у них ігнорантне ставлення до правопорядку на оселі. Що їм не запропонував, збували, завжди, кпінами й насмішками. Вночі, тяжко було їх загнати до ліжка, а вранці-побудити. З першого дня Антін запримітив, що на снідання вони не являються. А оце він підстеріг, як викрадались вони з дівчатами в лісок. Наздогнав.

— Чи можна мені з вами? — запитав. Хлопці з дівчатами обмінялись поглядами, посміхнувшись, стенули плечима, а один, сміливець, сказав: “О, якщо маєте охоту, то будь ласка”. — Ішли, простягали крока, перешіптувались. Антін запримітив, що вони ведуть його не стежками а викрутасами, різними непрохідними чагарниками. Завели Антона в якийсь гущавик і почали боксуватися, втягаючи в цю гру Антона. Антін спритно відбивався. Дівчата реготались. Одному пустилась кров з носа і це зупинило їхнє фехтування. Посідали на траві.

Тоді й почалась їхня дискусія. Хлопці запитали Антона, з насмішками:

— А як вам подобається з нами?

— Дуже приемно, але могло б бути й краще.

— А як краще? — запитали.

— А так, що коли ви повернетесь на оселю самі, чи разом зі мною, то я подзвоню вашим батькам, що ви із своїми клунками ждете їх за огорожею оселі.

— А що лихого ми зробили, щоб нас викидати?..

— Ви ігноруєте правопорядок оселі. Порядок був встановлений, прийнятий і його треба придержуватись. Хто ломить його, не придержується, — віддаляємо з оселі. Ви мусите собі усвідомити, що робите велику шкоду для нас, деморалізуючи, таким чином, молодших. Ми не будемо толерувати вашого поведення. Якщо ми не знайдемо способу приборкати вас, то змусимо вас опустити оселю.

— О, о, о! Не так гостро! Ми не в Україні, а в Канаді... Це вже перестаріла ваша філософія... Ми тут на вільній землі... Ваша муштра нам не подобається... Ми ж не військо... Хочемо вранці довше поспати, по тім на проходи в лісок... А ввечорі до ліжка йти, йти тоді, коли нам захочеться... — Піднімали голоси.

— Хлопці, дівчата! Перестаньте всі нараз кричати. Яка буде вам користь із цих курсів, коли ви замість придержуватись наших правил, бойкотуватимете, або й підбурюватимете інших до розгардіяшу й неспокою?... Кажете — перестаріла філософія... Філософія подиктована умовинами нашого культурного життя і нашими потребами. Ви ж молоді люди... вам потрібен гарні тіла й духа... наша програма опрацьована так, щоб дати вам усе те, що для вашого розвитку найпотрібніше.

— Тож ви хочете, щоб ми з тими молокососами ставали в ряд і муштрувались, як і вони? Ми вже те пережили... воно вже за нами... тут нам немає що робити...

— Гаразд. Так і зразу говоріть. Ми можемо вас потрактувати на рівні з нашими інструкторами, якщо ви виявите добру волю, включитись з ними в працю і помагатимете їм.

— А вжеж, — закричали дівчата: — ми помогли б їм у танцях, — А ми в піснях та музичі — додали хлопці, але це мусить бути на нашому рівні...

— Добре, договорились, — сказав Антін... — зможете, нам треба вашої допомоги, тільки мусите до цього солідно готуватись. Ми даватимемо вам окремі лекції, інструкції і, йдіть вперед!... Поверталися із лісу з піснею.

Уже з того дня Антін розплянував окремі заняття із середньошкільниками. Вони приходили на окремі заняття, пильно використовували лекції і інструкції. При всьому вони виявили свої здібності й велике захоплення ідеєю курсів.

Вони працювали з приділеними їм курсантами, особливо менш успішними, а крім того, підсилили хор третім голосом та приготувались до виступу із своїм вокальним квінтетом. Оселя ожила. Тоді й відпала потреба шукати допомоги нових сил. Середньошкільніки виявились передовими у своїй праці. Вони відчuli певну відповідальність за успішне переведення курсів. Так найгірші, ставали найкращими...

Добігали дні, визрілі літні, до краю остівані на оселі Лебедин. Навстіж відчинена брама. З'їжджались батьки. Розглянулись по оселі:

“А де ж наші діти — дочки і сини? Оселя порожня”... Пройшлись батьки стежками, городцями, садком, повз басейну і шатер. Зупинялись над яром, ставком: зайшли у відчинені двері просторої залі. Ясно вдекорована заля пишалась виставками мистецьких робіт — праці рук курсантів: різьба, вишивання, малювання, графіка...

Графічно зображені окремі гасла, що перетравила їх дитяча душа, що вирізьбилося і жило у їхніх душах, жило і цвіло. Батьки читають підписи своїх діток, дідуся внуків — з радості крізь слези блислять усмішки.

— “А де ж вони поділись? Не видно ні дівчат, ні хлопців”... Заносить вітерець запахами городців.

Аж тут з-за ліска виторочуються виструнчені ряди, немов нанизані گердані розквітлих днів... Ідуть дівчата, хлопці, інструктори, вчителі, іде Антін і Галина з візочком — всі вони загорілі, змужнілі — у кроці лу-

нає пісня: ... “Гей та підемо, панове молодці, у той лісок Лебедин!”...

Вмаршували на плятформу стадіону, де у вінку дерев, осяяних сонцем, відбувався концерт. Програма — монтаж з життя на оселі, була жива і цікава. Представляла вона перші важкі труднощі, віддану працю вчителів, і інструкторів яка завершилась величими успіхами. Цікаві діялоги, при зображеній на сцені ватри, чергувались пісні, діялоги, жарти і танці. Батькам було багато втіхи. Здавалось усе, що на оселі живло — пішло в танок. Оселя, немов багатострунна бандура звучала і красувалась у кольорах.

Після концерту виструнчились ряди біля прапорів. Зсувались з щоглів прапори. Лунали гимни. Наступила година прощання. Заплівся живий вінець при пісні “Ніч вже йде”, почувся хліпіт, а отісля й дитячі голосіння. З жалем і болем розставались курсанти. Вони зжились, як одна родина і тяжко було їм розставатись. “До зустрічі на друге літо!... Будемо старшими і кращими!” лунали голоси.

З воріт довжелезною валкою, виторочувались авта, пливло юне життя, в перегуках пісень, а за ними пливли квітучі городці, ставок, ярок і верби...

На оселі залишився Антін із своєю родиною. Уже хлопчина. Ніхто не приїжджав по нього. Вже другий день готувалися в дорогу до дому, а тут цей Броніславин стояв сиротою спретий на огорожу, задивлений у далекінь. Поки надіявся, виглядав, а потім і розплакався. Тяжко було хлопчину заспокоїти.

Не знати було, де шукати цього цирку, з яким помандрували його батьки. Пішли в рух телефони. Антін із своєю родиною мусів залишитися на оселі, поки не приїде хтось забрати Броненого синка. Минали дні і ночі. По декількох днях серед ночі Антона збудив електричний дзвінок. Він виглянув з вікна, за брамою світилося авто. Антін вийшов до брами, а це Фаечко — Броніславин чоловік. Приїхав по хлопця. Хлопця збудили серед ночі. Він, як лише пролупив

очі, то й зразу запитав: "А мама є?" — Мама вдома. — сказав батько.

— А хіба в нас уже є своє дома? — запитав хлопчина.

— Є, тільки збирайся швидко. — настоював батько.

Хлопчина з поспіхом одягнув сорочку, навиворіт, клумаком скидав свої речі у валізу. Батько взяв валізку в руку і вивів синка до авта.

Подвір'я було освічене. Ліхтарі срібними ланцюжками, казково, обсotували дерева, стежки і травники. Над усім — розквітле сузір'я. Хлопчина сидів в авті, а Фаечко з Антоном зупинились над ставком. Він пошепки оповідав Антонові про випадок з Броніславою. "Її вже нема, — сказав, — вона вже не живе... проходила линвою, похитнулась, злетіла коміть головою і, й не дригнула... Як знаєте, вона у своєму житті була якась розхитана... вічно хиталась то сюди, то туди... не могла знайти в житті рівноваги..."

— Тату, ходіть, мама жде нас!... — вигукував з авта синок.

— Хай ще підожде, синку, я зараз... — Оповідав далі: "Вибачте, я не хочу щоб хлопчина про це зінав... він буде дуже переживати. Скажу, що мама виїхала в Польщу до брата і, повернеться..."

— Тату ходіть, — майже крізь плач — вигукнув хлопчина, — мама там скучає, виглядає мене!..

— Зараз, синку, я вже йду.

— Натерпівся я з нею, але вже якось привик був до неї. Любили ми її вже й таку — дурну... У неї це хвилево... розфолькається, як ринка з кіп'ятком, та й перестане... А тепер, пройде час, поки хлопчина привикне без мами. Нічого не вдіємо. Її вже не повернемо. Вона так, немов шукала собі цієї смерті... Ми вже декілька разів остерігали її від смерті, а цим разом не стримали...

Хлопчина став натискати сигнали. Фаечко прощаючись з Антоном, ще запитав, скільки належиться Антонові за перебування хлопчини на оселі. Антін сказав: "нічого, небіжка все поплатила... А на хлопчину

таки уважайте! Він гарний хлопець. Від нас прийміть шире співчуття!..

Авто випурхло за огорожу, Антін ще залишився стояти над ставком. На дні ставка метушились зорі. Одна зоря срібною стяжечкою опоясила небоззвід і впала на дно ставка.

Антін з важким докором у душі, згадав оцю канву Брониславиного життя, що чимось живим торкалась його душі. На линві свого життя, вона не мала рівноваги духа: від самого народження — роздвоєння душі — покута за вчинки батьків, вкоротила їй життя.

Антін з родиною виїхав. Оселя опустіла. Лишився ставок, плакуча верба і цей гомінкий струмок, що, немов спішив дотнати когось, і про все це підслухане розказати комусь...

ДРУКОВАНІ ТВОРИ ЦЬОГО АВТОРА:

1. НА ПЕРЕХРЕСНИХ ШЛЯХАХ (збірка оповідань)
2. КЛАДКА — дитячі новелі
3. ЗНАЙОМІ ОБЛИЧЧЯ — збірка оповідань
4. ДРУЗІ МОЇХ ДНІВ — збірка новель
5. ДАЛЕКІ ОБРІЇ — збірка оповідань і новель
6. ПОКОЛІННЯ ЗІЙДУТЬСЯ — (повість). Виходить також в англійському перекладі.
7. ЗАМРЯЧЕНІ РАНКИ — збірка новель і оповідань.
8. ДО РІДНИХ ПРИЧАЛІВ — репортажі з поїздки по Канаді
9. ЗА ОБРІЙНІ ПЕРЕГУКИ — збірка оповідань і новель
10. В ДОРОЗІ ДО СВОІХ (ЮНІ СПАЛАХИ) повість для молоді.
11. МІШОК УСМИШОК (наші будні і злидні на-весело).

